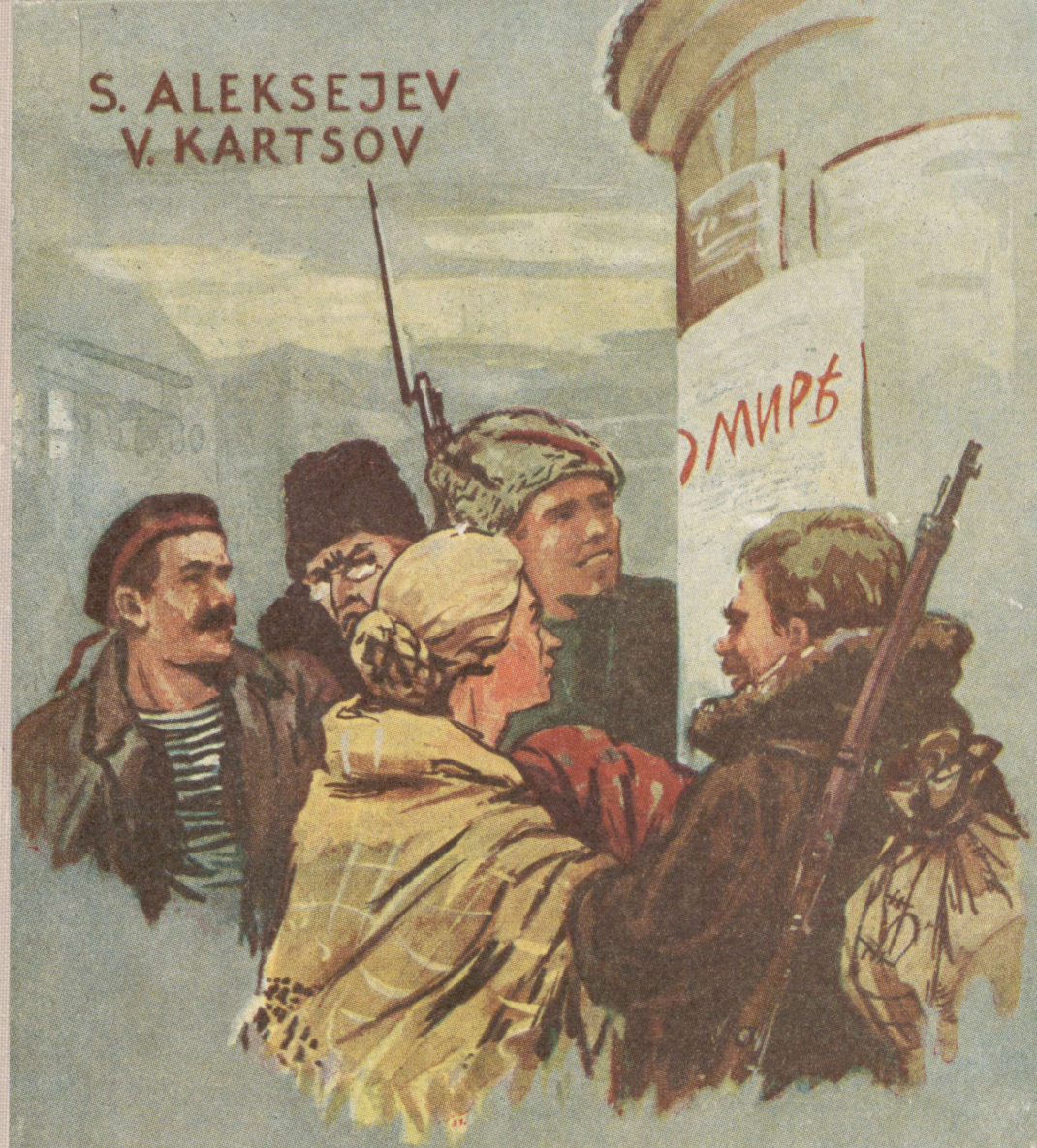

S. ALEKSEJEV
V. KARTSOV

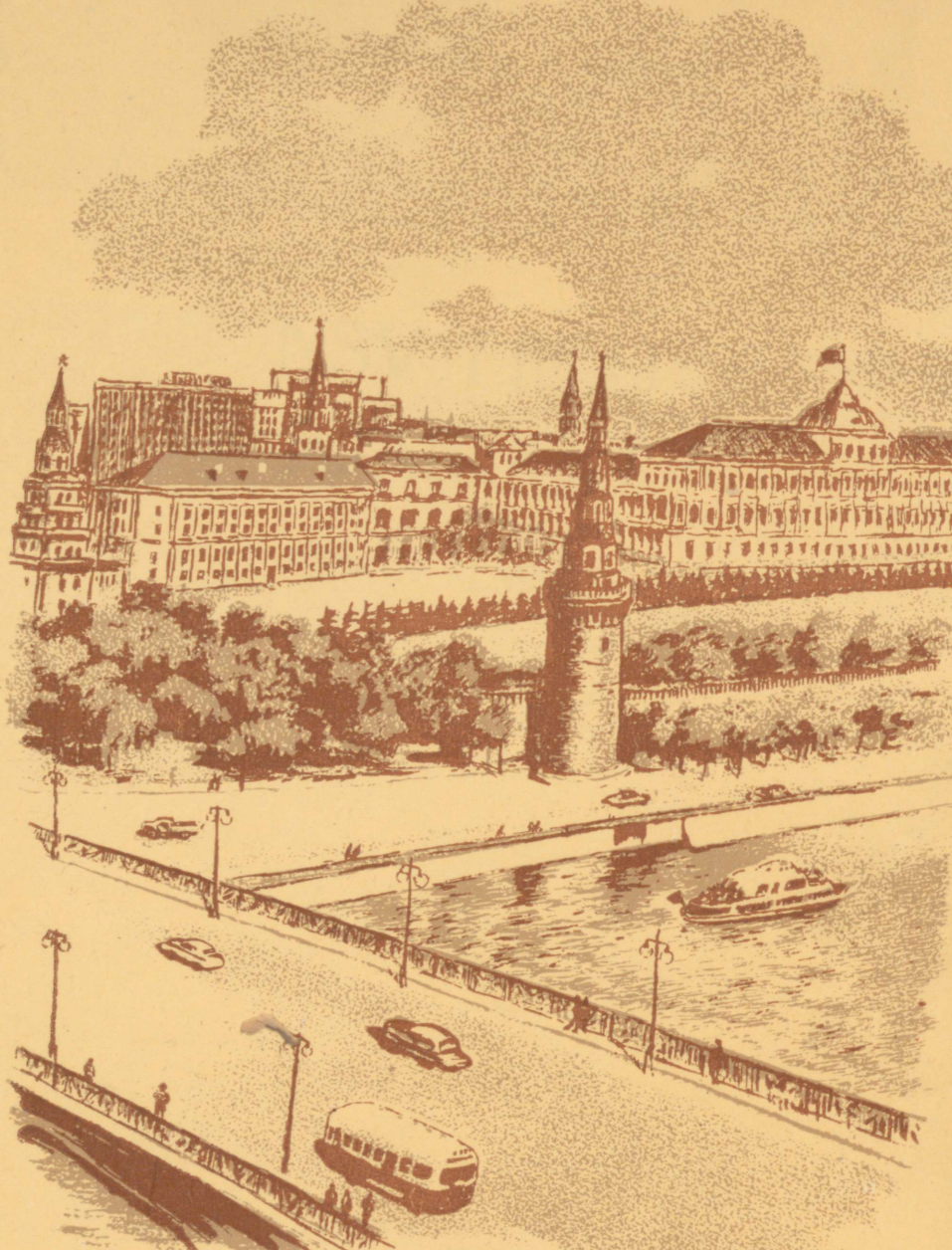

NSV LIIDU AJALUGU

IV KLASSILE

MOSKVA
13. SAJANDIL

MOSKVA
MEIE PÄEVIL

A - 22544

S. ALEKSEJEV JA V. KARTSOV

NSV LIIDU
AJALUGU

ÕPIK IV KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

Originaali tiitel:

С. П. Алексеев и В. Г. Карцов. История СССР.
Учебная книга для 4-го класса. Учпедгиз, Москва, 1958.
Утверждена Министерством просвещения РСФСР.

Tõlkinud E. Poom.

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOGU

SISSEJUHATUS.

Meie kodumaa.

Seda maad, kus me oleme sündinud ja kus me elame, nimetatakse Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks — NSV Liiduks.

See on meie kodumaa. Siin elasid ja töötasid meie esivanemad. Siin elavad ja töötavad meie vanemad. Nende ühise tööga on üles ehitatud linnad ja külad, tehased ja kolhoosid, koolid, teatrid ja staadionid, nende tööga on loodud kõik, mida me kasutame igapäevases elus.

NSV Liidu rahvad on ise oma maa peremehed. Maa, metsad, mered ja jõed, vabrikud ja tehased — kõik kuulub meil rahvale. Tehastes valmistatakse masinaid. Need on meie tehased ja meie masinad. Traktor põriseb künnimaal. See on meie traktor. Kombain koristab põllul vilja. See on meie kombain, meie vili, meie põld.

Kuid mitte alati pole see olnud nii. Mitte alati pole töörahvas olnud oma maa peremeheks. Mitte alati pole inimesed elanud nii, nagu meie elame.

Inimesed on asustanud meie maa väga ammu. Meie esivanemad elasid siin juba tuhandeid aastaid tagasi. Inimeste elu minevikus uurivad ajalooteadlased. Nad õpivad tundma, kuidas elasid inimesed vanasti, kuidas nende elu muutus.

Kuidas siis ajalooteadlased õpivad tundma inimeste elu möödaläinud aegadel?

Punase künka saladus. Kaukaasias, Nõukogude Armeenia pealinna Erevani lähedal kõrgub suur Punane küngas. Ümbruskonna elanikud hankisid siit kive. Sageli tuli koos kividega maapinnale vanaaegsete nõude kilde,

rauast ja pronksist nooleotsi, loomade luid. Kuidas sattus see kõik maa sisse?

Punasele künkale saabusid teadlased. Nad otsustasid lahendada künka saladuse. Selleks oli vaja teostada väljakaevamisi.

Teadlased alustasidki väljakaevamistega ja avastasid muistse kindluse. Selle ruumidest leiti raudmõõku ja vaskkiivreid, palju mitmesuguseid relvi ja muid esemeid. Leiti hiiglasuuri savinõusid, kus vanasti hoiti vilja ja veini. Ukse lähedalt leiti luku tükike, millele oli kirjutatud: «Teišebaini linna kindlus». Selles kindluses elasid inimesed ligi 3000 aastat tagasi. Kuid miks lakkas elu kindluses?

Teadlased leidsid vastuse ka sellele küsimusele: üks kindluse värav oli purustatud. Siinsamas oli kindluse seina kinni jäänud palju nooli. Kindlusele kallale tunginud vaenlased vallutasid ja purustasid ta. Möödus tuhandeid aastaid. Mahajäetud kindlus kattus mullaga. Inimesed unustasid ta. Kuid teadlased kaebasid lahti Punase künka ja lahendasid selle saladuse.

Kesk-Aasia kõrbetes. Kesk-Aasia on veevaene. Seal, kus voolab vesi, elavad inimesed, õitsevad aiad, kasvab puuvill. Seal, kus millegipärast vesi kaob, lakkab ka elu. Paljudes kohtades Kesk-Aasias laiuvad elutud liivakõrbed. Nõukogude teadlased tungisid lennukitel ligipääsmatusesse kõrbetesse. Nad leidsid seal muistsete linnade ja asulate varemeid, kuivaksjäänud kanalite jäänuseid. Ajaloolased teostasid nende linnade väljakaevamisi. Nad said palju teada riikidest, mis Kesk-Aasia rahvad olid asutanud enam kui kaks tuhat aastat tagasi.

Kirjad kasetohul. Vana Vene linn Novgorod on enam kui tuhande aastane. Nõukogude teadlased alustasid Novgorodis väljakaevamisi. Soostunud pinnasest leiti puumajade jäänuseid. Leiti palkidega sillutatud tänavad, kus olid liikunud muistsed novgorodlased. Paljude leidude hulgas olid ka kasetohutükid. Nendel võis märgata mingi terava asjaga kirjutatud pealiskirju. Need olid kirjad kasetohul. Kirjad, mille olid kirjutanud inimesed, kes elasid 600—800 aastat tagasi! Kirjadest kasetohul õnnestus palju teada saada vanade novgorodlaste elust.

Ajaloo leheküljed. Mitte ainuüksi väljakaevamised ei aita teada saada, kuidas elasid inimesed vanasti.

Ajaloolase käes on ajaleht, mille vanus on enam kui sada aastat. Selles on avaldatud kuulutus: «Müüakse 35-aastane talupoeg koos naise ja kolme lapsega». «Müüakse kaks kutsarit, 3 noort hobust ja paar hagijaid». Tol ajal kuulusid talupojad mõisnikele ja töötasid nende heaks. Mõisnikud kauplesid inimestega kui tööloomadega.

Siin on aegade jooksul koltunud paberileheke. Sellel on tööliste üleskutse. See leheke on trükitud 50 aastat tagasi. Seda trükiti salaja. Tol ajal olid meie kodumaa töölisel ja talupojal tsaari ja teiste rõhujate võimu all. «Maha tsaar! Vabadus rahvastele!» — nii oli trükitud paberilehekesele. See oli bolševike partei üleskutse, millega kutsuti rahvast võitlema rõhujate vastu.

Veel üks paberileht, millele on kirjutatud peene, selge käekirjaga. Selle kirjutas Vladimir Iljitš Lenin 26. oktoobril 1917. aastal. Sel ajal kukutas töörahvas kommunistide juhtimisel kõigi rõhujate võimu. Paberilehele oli kirjutatud otsus, mille võttis vastu võitnud rahvas: «Moodustada riigi valitsemiseks... tööliste ja talupoegade valitsus.»

Kuidas elasid meie kodumaa rahvad vanasti, kuidas nad töötasid, kuidas võitlesid vaenlaste vastu, kuidas nad kätte võitsid vaba ja õnneliku elu, eesmärkidest, mille poole nad püüdlevad tulevikus — kõigest sellest saate teada ajaloo tunnis.

VANA-VENEMAA.

1. Kuidas elasid vanad slaavlased.

Idaslaavlased. Kui kohtuvad venelane, ukrainlane ja valgevenelane ning hakkavad igaüks kõnelema oma emakeeles, siis mõistavad nad üksteist üpris kergesti. Venelased, ukrainlased ja valgevenelased on suguvennad. Nad pärinevad ühistest esivanematest — idaslaavlastest, kes elasid Ida-Euroopas.

Idaslaavlaste maad ulatusid Mustast merest Balti mereni. Seal, kus nüüd tõusevad meie linnad ja laiuvad kolhoosiväljad, kohisesid vanal ajal läbitungimatud metsad või lainetas stepirohi. Metsades ja steppides elutses palju igasuguseid metslinde ja -loomi: hulkuşid karud, karjamaal sõid põdrad, pilliroos varjasid ennast metsesad.

Slaavlased asusid Dnepri- ja teiste jõgede äärsetes steppides ja metsalagendikel. Nad jagunesid hõimudeks. Hõimud elasid üksteisest lahus ja igal neist oli oma kord. Hõimu eesotsas oli hõimujuht, keda nimetati vürstiks.

Vanade slaavlaste tegevusalad. Slaavlased elasid väikestes asulates. Metsarikastes kohtades ehitati palkmaju, seal aga, kus metsa oli vähe, põimiti seinad vitstest ja kaeti saviga. Slaavlastel oli ka linnu: Kiiev, Novgorod jt. Linnades elasid ja töötasid sepad, pottsepad ja teised osavad meistrid.

Vanade slaavlaste peamiseks tegevusalaks oli põlluharimine. Slaavlased külvasid rukist, nisu, kaera ja lina.

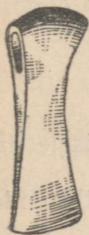
Tol ajal oli põlluharija töö väga raske. Paljudes kohtades ulatus mets kuni inimasulani. Läbipääsmatu seinana seisid igivanad puud. Maatükk tuli metsast puhastada.

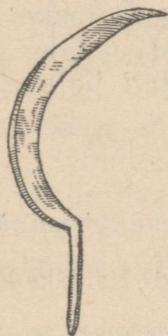
Slaavlaste asulas.

Ühele inimesele polnud see jõukohane. Kogu asula inimesed tulid kokku. Kirvestega raiuti puud maha ja siis põletati. Suure vaevaga juuriti kändud. Tuhk väetas mulda. Kuid saak oli väike. Mõne aasta pärast lakkas maa hoopis saaki andmast ja tuli puhastada metsast uus maatükk. Maad kobestati esialgu kõplaga, siis hakati kündma puuadruga. Vilja lõigati sirpidega, jahu jahvatati käsi-
kivil.

Peale põlluharimise tegelesid slaavlased karjakasvatusega. Nad olid ühtlasi ka julged jahimehed ja osavad

Kirves.

Sirp.

Ader.

Andamite kogumine.

Näidake, kus on vürst ja teda ümbritsevad bojaarid. Pöörake tähelepanu vürsti ja tema sõjameeste riietusele ning lihtrahva riietusele. Vaadake pildilt, mida maksti andamiks.

kalurid. Kütiti vibude ja odadega. Metsloomade teerada-
dele asetati püüniseid. Tol ajal oli küttimine raske ja oht-
lik ettevõte. Halastamatus heitluses metsloomadega huk-
kusid inimesed sageli. Sageli tulid jahimehed koju ilma
saagita.

Maade haaramine bojaaride ja vürstide valdusse. Esi-
algu oli maa, kus elasid ja töötasid asula elanikud, kõi-
kide ühisvalduseks. Kuid järk-järgult tekkis maa era-
omand. Üsikusid inimesed haarasid endale suuri maa-
tükke. Rikkaid maaomanikke nimetati bojaarideks. Eriti
palju maad oli vürstidel.

Ülesanne.

1. Miks on vene, ukraina ja valgevene rahvad üksteisele nii lähedased?
2. Kus elasid vanal ajal idaslaavlased? Näidake kaardil nende maad ja linnad.
3. Jutustage jooniste järgi slaavlaste asulast ja vanade slaavlaste tegevusaladest.

2. Vana-Vene riik.

Vürstide ja bojaaride võim. Enam kui 1000 aastat tagasi, üheksandal sajandil¹, ühinesid idaslaavlaste hõimud. Nad moodustasid riigi. Seda nimetati Russiks (Venemaaks). Vana-Vene riik oli tolle aja üheks suuremaks ja tugevamaks riigiks.

Kuid Vana-Vene riiki ei valitsenud rahvas. Kogu võim kuulus suurmaaomanikele — vürstidele ja bojaaridele. Vürstidel oli oma sõjasalk — družina. Selle abil sundisid vürstid ja bojaarid talupoegi ära andma suurema osa vaevarikka tööga saadud viljast, tooma metsloomade nahku, mett, vaha ja teisi saadusi. Seda nimetati andamiks.

Kord oli Kiievi vürst Igor kogunud andamit ja asus koduteele. Kuid teel otsustas ta, et andamit oleks võinud koguda rohkem. Siis pöördus Igor tagasi.

Kui rahvas sai teada, et vürst tuleb tagasi ja nõuab neilt uut andamit, ütlesid nad: «Harjub hunt lammaste juurde käima — kannab kogu karja ära. Kui meie ei tapa vürsti, siis ta hukutab meid kõiki.»

Rahvas hävitas vürsti družina ja tappis Igori.

Kuid teised vürstid ja bojaarid jäid alles. Tapetud vürsti lesk saatis kohale uue družina ja karistas ülestõusnuid julmalt.

Võitlus rändrahvastega. Kaspia ja Musta mere äärsetes avarates steppides elasid kasaarid ja petšeneegid. Nad olid karjakasvatajad ja rändlesid koos karjadega steppides. Kasaarid ja petšeneegid tungisid sageli kallale vene linnadele ja küladele, põletasid need maha ning ajasid ära karja ja inimesed.

Vene linnade ja külade elanikud pidasid ägedaid heitlusi rändrahvastega, ei lasknud nendel tungida sügavale sisemaale. Iga tööinimene oli ühtlasi sõjamees.

Võitluses rändrahvastega sai kuulsaks sõjakas Kiievi vürst Svjatoslav, Igori poeg. Kogu oma elu veetis ta sõjaretkedel. See inimene ei tundnud hirmu. Asudes sõjaret-

¹ Üheksas sajand kestis 801.—900. aastani. Meie elame XX sajandil. See algas 1901. aastaga ja lõpeb aastal 2000.

kele, hoiatas Svjatoslav vaenlasi: «Tulen teie kallale.» Sõjaretkedel talus ta koos oma sõjameestega kõiki raskusi, magas maapinnal lahtise taeva all; sadula aetas ta pea alla. Svjatoslav ei olnud toidu suhtes nõudlik — ta sõi nii hobuseliha kui ka sütel küpsetatud metsloomaliha. Sõjamehed armastasid vaprat vürsti ja läksid kindlalt temaga lahingusse.

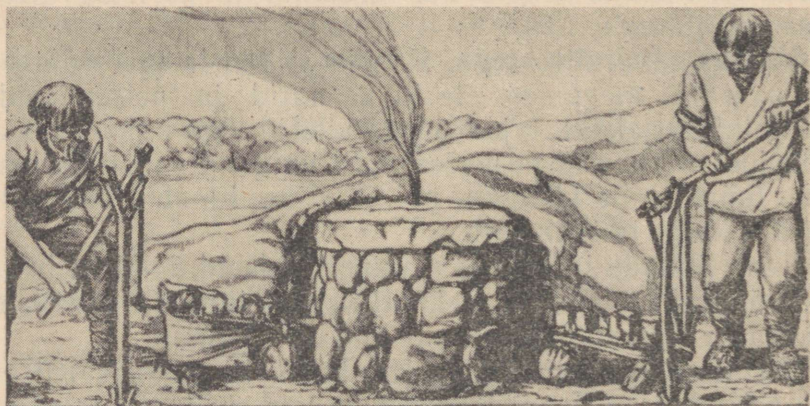
Vana-Vene riik lõi edukalt tagasi rändrahvaste kallaletungid.

Ülesanne.

1. Näidake kaardil Vana-Vene riiki.
2. Millal ühinesid idaslaavlased ühiseks riigiks?
3. Jutustage vürstide ja bojaaride võimust Vana-Vene riigis.
4. Jutustage andamite kogumisest ja võitlusest rändrahvastega.

3. Vanas Kiievis.

Kiievi linn. Vana-Vene riigi pealinn Kiiev asus Dnepriäärsetel järskudel küngastel. XI sajandil oli ta üheks Euroopa suuremaks linnaks. Teda ümbritses määratu suur muldvall. Muldvallilt kerkis kõrge puusein. Muldvall ja puusein kaitsesid linna vaenlaste kallaletungide eest.

Vana-aegne rauasulatusahi.

Kividest üleslaotud väike sulatusahi. Sellesse puistati puusütt ja maagitükke. Süsi puhuti lõkkele sepalöötsaga. Sellises väikeses sulatusahjus sulatatigi maagist rauda.

Vürsti kohus.

Vürst istub oma lossi ees ja mõistab inimeste üle kohut. Tema ümber on bojaarid ja družinnikud. Vürst ja bojaarid kehtestasid oma korra, oma seadused ning mõistsid nende järgi kohut.

Töönimeste elu. Kiiev oli väga rahvarikas linn. Inimesed tunglesid kitsastel tänavatel ja kõveratel põiktänavatel. Suurem osa maju Kiievis olid väikesed, pooleldi maasse kaevatud. Nendes majades elasid töönimesed — sepad, puusepad, pottsepad ja teised meistrid.

Väikestes sulatusahjudes sulatati rauda. Vilkalt kõlksusid haamid vastu alaseid: siin sepistasid Kiievi sepad sirpe, kirveid ja mõõku. Nahaparkalid parkisid oma töökodades nahku. Pottsepad valmistasid savinõusid. Osavate Kiievi meistrite töö oli hinnatud mitte üksi Vana-Venemaal, vaid ka välismaal.

Bojaaride ja vürstide elu. Töönimeste viletsate majade kõrval paistsid silma kõrgete katustega ja ilustatud akendega ning tornidega vana-vene majad. Need olid Kiievi rikaste inimeste — bojaaride ja jõukate kaupmeeste majad. Iga selline maja oli ümbritsetud kindla puutaraga ja meenutas kindlust.

Bojaarid ja kaupmehed elasid jõukalt. Kuid veelgi jõukam oli Kiievi suurvürst — esimene Vene vürstide hul-

gas. Vürsti loss asus kõrgel künkal. Vürsti lossi õues oli alati palju rahvast. Siia kogunes hulgaliselt mõõkadega ja odadega relvastatud družinnikuid.

Vürstid valitsesid riiki.

Nad olid ka kohtumõistjaks ja inimeste karistajaks.

Kirik. Vürsti lossi lähedal asetsesid paljude kuplitega ilusad kivihooned — kirikud. Mitte asjata ei hoolitsenud vürstid nende ehitamise eest. Kirikuteenrid aitasid vürstidel ja bojaaridel rahvast sõnakuulmises hoida. Nad kõnlesid, et jumal on taevas ja et jumal saadab igasuguseid hädasid nendele, kes ei taha alluda vürstidele ja bojaari-

Kroonikakirjutaja.

dele. Tol ajal uskusi inimesed jutustusi jumalast ja kartsid kiriku ähvardusi.

Kool. Kiievis, Novgorodis ja teistes linnades asutati kirikute juurde esimesed koolid. Vürstid käskisid bojaare oma lapsed kooli panna. Venemaal ilmusid kirjaoskajad inimesed.

Tol ajal ei osatud veel raamatuid trükkida, neid kirjutati käsitsi terava hanesulega. Paberi asemel kasutati peenelt töödeldud nahka — pergamenti. Kirjutati ka kase-tohule.

Kroonikad. Vana-Venemaal olid inimesed, kes aastast aastasse panid kirja kõik tähtsamad sündmused riigi elus. Selliseid inimesi nimetati kroonikakirjutajaiks, ülestähendust ise aga ajaraamatuks ehk kroonikaks. Paljud kroonikad on säilinud tänapäevani ja nende abil õpivad teadlased tundma Vana-Venemaa ajalugu.

Ülesanne.

1. Näidake kaardil Dnepri jõe ja Kiievi linna. Millisesse merre suubub Dnepr?
2. Millega tegelesid muistse Kiievi elanikud?
3. Jutustage joonise järgi rauasulatamisest Vana-Venemaal.
4. Mis aastast mis aastani kestis X sajand?

4. Venemaa killunemine.

Linnade kasv. Vana-Vene riik laienes kiiresti. XI—XII sajandil tekkis seal palju linnu. Novgorod, Vladimir, Rjasan ja mõned teised neist muutusid sama rahvarikaks ja jõukaks nagu Kiiev. Nendes linnades elavad sepad, parkalid, pottsepad ja muud meistrid olid sama osavad kui kiievlased.

Paljudel linnadel ja maadel olid oma vürstid. Kõikjal olid oma bojaarid. Iga linn ja seda ümbritsev maa-ala elas ja tegutses omaette.

Vürstide ja bojaaride majapidamine. Vürstid ja bojaarid haarasid suuri maatükke. Nad sundisid talupoegi töötama enda kasuks. Talupojad töötasid, kuid vürstid ja bojaarid rikastusid.

Vürstide ja bojaaride karjamaid olid suured karjad; põldudel koguti sajad kuhjad heina; avarad viljaaidad olid kuhjaga vilja täis; keldrid olid täidetud meetünnide ja teiste saadustega; ladudes hoiti rohkesti kalleid kangaid, ehteid ja ilustatud relvi.

Paljud vürstid ja bojaarid elasid oma valdustes ja vaatasid majapidamiste järele. Nad nõudsid, et talupojad teostaksid õigel ajal künnitööd, õigel ajal külvaksid ja koristaksid vilja ning teeksid teisi töid.

Kogutud varanduse arvel pidasid vürstid ülal oma družiinasid. Družiina abil valitsesid vürstid rahvast, mõistsid kohut, karistasid sõnakuulmatuid — heitsid neid vanglasse ja isegi hukkasid.

Vene maade killunemine. Vana-Vene riik oli küll suur, kuid ebakindel. Kui kasvasid ja kindlustusid linnad ning tugevnesid nooremad vürstid, lakkasid nad allumast Kiievi suurvürstile.

XIII sajandiks oli Vana-Vene riik lagunenuks paljudeks väikesteks vürstiriikideks. Nende vürstid olid alalises vaenus. Nad püüdsid üksteiselt maid haarata. Vürstidevahelised sõjad laastasid rahvast ja nõrgestasid maad.

Ülesanne.

1. Kuidas vürstid ja bojaarid said endale suure varanduse?
2. Miks võisid vürstid ja bojaarid hoida rahvast alluvuses?
3. Võrrelge Venemaa kaarte IX—XI sajandil ja XII—XIII sajandil. Miks on esimesel kaardil Venemaa märgitud ühe värviga, teisel kaardil aga mitme värviga?
4. Mis aastast mis aastani kestis XII sajand? Mis aastaga algas XIII sajand?

5. Mongolite-tatarlaste vallutusretked.

Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia laastamine. Peale Kiievi-Vene oli meie maal ka teisi vana-aja riike. Nende asutajateks olid Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia rahvad.

XIII sajandil tungisid neile kallale rändrahvaste — mongolite-tatarlaste lugematud jõugud. Vallutajate kohta kõneldi, et «nendel on lõvi julgus, rebase kavalus, hundi kiskjalikkus, kuke võitlusõhin». Telliskividest ja kividest

laotud müürid olid küll tugevad, kuid mongoli-tatari vallutajad purustasid need müüriõhkujatega — kettide külge kinnitatud jämedate palkidega. Heitemasinatega heideti linnadesse korve põleva naftaga.

Vallutajad murdsid Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia rahvaste vastupanu. Mongoli valitsejad — khaanid — ja nende sõjamehed purustasid suurepärased linnad, muutis õitsvad maad kõrbeks, röövisid paljaks ja orjastasid nendel maadel elanud rahvad.

Venemaa võitlus vallutajate vastu. 1237. aastal liikusid mongoli-tatari vallutajad eesotsas khaan Batuga Venemaa peale.

Asudes Vene maadele, tungisid vaenlased kõigepealt Rjasani vürstiriiki. Rjasani vürstid palusid abi oma naabrit — Vladimiri vürstilt. Vladimiri vürst aga vastas: «Vaenlane tungis teie maale, eks kaitske siis endid ise.»

Mongoli-tatari väed piirasid Rjasani ümber. Metsiku kisaga paiskusid vallutajad linnamüüridele. Rjaasanlased avaldasid visa vastupanu, kuid jõude oli vähe. Mongolid-tatarlased vallutasid linna. Rjasan purustati ja põletati maha, elanikud tapeti või viidi vangi.

Laastanud Rjasani, siirdusid vaenlased Vladimiri peale. Nüüd kahetses Vladimiri vürst, et ta õigel ajal polnud abistanud naabreid, kuid oli juba hilja. Ka Vladimiri vürsti väed löödi puruks, vürst ise aga langes lahingus.

Kuid need ei olnud vallutajatele kerged võidud. Vene inimesed kaitsesid vapralt oma kodumaad.

Seitse nädalat pidas vastu väike Kozelski linnake. Vaenlased tungisid linna, kuid ka siis ei lõpetanud elanikud võitlust. Nad võitlesid viimse meheni. Palju vaenlase sõdureid jäi Kozelski alla. Mongolid-tatarlased nimetasid seda «kurjaks linnaks».

1240. aastal vallutasid vaenlased Kiievi ja põletasid ta maha. Peaaegu kogu Vene maa oli laastatud. Seal, kus varem olid asulañ ja pulbitses elu, hulkusid nüüd hundid ja kraaksusid varesed; seal, kus varem kasvas vili, olid nüüd mahatallatud, umbrohtu kasvanud põllud.

Laastanud Venemaa, liikusid mongolid-tatarlased läände. Kuid võitluses Venemaa vastu kaotasid mongolid-

Mongoli-tatari maksukogujad Vene linnas.

tatarlased palju oma sõjaväge. Teisi rahvaid nad enam alistada ei suutnud. Nii aitas vene rahvas Lääne-Euroopat päästa kohutavast laastamisest. Kuid Russ (Venemaa) ise aga võideti. See oli võimalik sellepärast, et Venemaal polnud ühtset, tugevat riiki. Selle asemel et koos tegutseda, kaitses iga vürst ja iga linn ennast üksikult.

Mongoli-tatari ike. Vallutajad asusid Volga- ja Doniäärsetesse steppidesse. Siin asutasid nad oma riigi, mida nimetati Kuldhordiks. Selle khaanid hakkasid valitsema Vene maid. Nad kogusid rahvalt suurt andamit ja viisid inimesi orjadeks.

Julmade maksukogujate kohta löi vene rahvas laulu:

Kellel pole raha anda, sellelt tema lapse viib;
 kellel pole lapsukest, sellelt tema naise viib;
 kellel aga naistki pole, selle ühes peaga viib.

Vene maade üle kehtestati vihatud vallutajate võim. Algas ränk mongoli-tatari ike.¹

¹ Sõna *ike* tähendas vanal ajal range, tööloomade rakendit. *Ikkeks* nimetatakse ränka orjust, rõhumist.

Ülesanne.

1. Jutustage Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia laastamisest, Venemaa võitlusest vallutajate vastu ja mongoli-tatari ikkest.
2. Miks õnnestus mongolitel-tatarlastel vallutada Vene maad?
3. Jutustage pildi järgi, kuidas vallutajad kogusid andamit.
4. Mitu aastat tagasi oli 1240. aasta? Mitmes sajand see oli?

6. Rootsi ja saksa vallutajate purustamine.

Neeva lahing. Mongolid-tatarlased tungisid Venemaale idast. Vene rahva häda kasutasid rootsi ja saksa rüütlid¹. Nad tungisid Venemaale läänest.

Esimestena tungisid Venemaale rootslased. 1240. aastal jõudsid nende laevad Neeva jõe. Rootsi sõjamehed maabusid Neeva kaldal ja ohustasid vana Vene linna Novgorodi. Rootsi väejuht kirjutas ülbelt Novgorodi vürstile Aleksandrile: «Kui võid, kaitse ennast. Mina olen juba Vene maal.»

Novgorodi družiina vürst Aleksandri juhtimisel ruttas vaenlastele vastu. Neeva kaldal puhkes äge lahing. Lahingus paistsid silma vene sõjamehed. Vürst Aleksander ise haavas näost kiitlejat Rootsi väejuhti. Vallutajad löödi puruks. Selle võidu eest sai Aleksander vene rahvalt hüüdnimeks Nevski.

Saksa rüütlite sissetung. Üheaegselt rootslastega tungisid Vene maadele saksa rüütlid. Nad laastasid Balti mere kallastel elavate rahvaste maad, orjastasid nüüdsete lätlaste ja eestlaste esivanemad, vallutasid vana Vene linna Pihkva ja ohustasid Novgorodi. Kohutav hädaoht lasus Venemaa kohal.

Vene inimesed valmistusid kodumaa kaitseks. Novgorodi puusepad ja sepad katkestasid oma rahuliku töö ja võtsid kätte relvad. Talupojad relvastusid kirveste ja jahiodadega², ruttasid sõjaväkke. Laastatud Pihkva elanikud ühinesid novgorodlastega. Isegi mongolite-tatarlaste poolt rüüstatud Vladimirist saabusid sõjasalgad. Vene

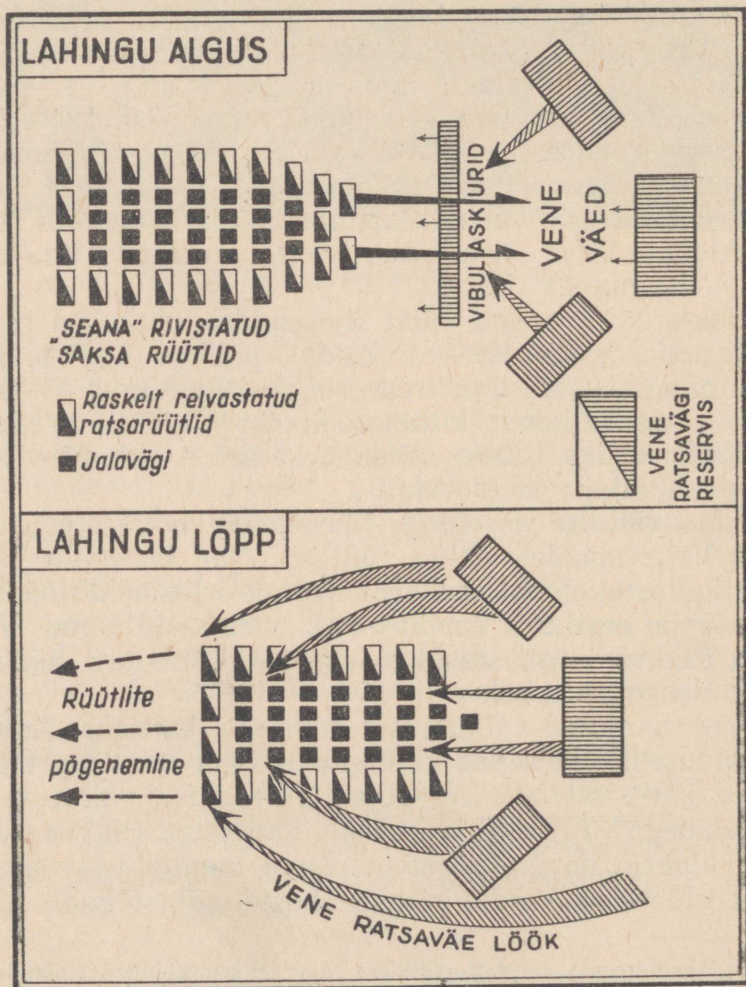
¹ Lääne-Euroopas nimetati rüütliteks sõjamehi-maavaldajaid. Rüütlid tungisid sageli võõrastele aladele ja haarasid seal-maid.

² *Jahioda* — pikk puust oda, mille otsa oli kinnitatud nuga.

inimesed läksid vaenlasele vastu. Vene vägede etteotsa asus Aleksander Nevski.

Jäälahing. Väed kohtusid suure Peipsi järve sulajääl. Oli 1242. aasta kevad.

Rüütlivägi rivistus tõmbi kiiluna. Sellist lahingukorda nimetati «seaks». Vaenlane mõtles kiiluda Vene vägede ridadesse, et lõhestada need kaheks osaks ja siis hävitada. Rüütlid sõitsid ratsa. Pealaest jalatallani olid nad

Nii paiknesid väed Peipsi järve lahingus.

kaitstud soomusrüüga. Isegi hobused olid kaetud soomusega.

Aleksander Nevski sai aru vaenlase kavatsustest ning aetas Vene vägede tiibadele valitud, hästirelvastatud polgud, oma družiina jättis aga varitsusse.

Rüütliid kiilusid Vene vägede keskossa, kuid suruti siis kahest küljest nagu pihtide vahele. Vürsti družiina väljus varitsusest ja andis vaenlasele löögi selja tagant. Puhkes äge lahing. Mõõgad tärisesid, sõjakirved kolksusid vastu kilpe ja raudsoomust. Jään libisesid ja kukkusid hobused. Lõpuks hakkasid rüütliid põgenema. Neid aeti sinna, kus jää oli nõrk. Rüütliid langesid läbi jää vette. Raske raudrüü kiskus neid otsekohe põhja.

Venelaste võit oli täielik. Rahvas nimetas seda lahingut Peipsi järvel Jäälahinguks.

Võit rüütliite üle peatas vallutajate edasitungi. Ta päästis Vene maad rüütliite vallutuste eest ja kergendas Baltimaade¹ rahvaste võitlust saksa orjastajate vastu.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustused alapealkirjade järgi.
2. Selgitage joonise järgi, kuidas ja kuhu liikusid väed Peipsi järve lahingus. Joonistage see vihikusse.
3. Näidake kaardil Novgorodi, Peipsi järve, Neeva jõge.
4. Millal toimus lahing Peipsi järvel?

---

¹ *Baltimaad* — maa-ala, mis ulatub Balti merele. Baltimaadel elavad lätlased, eestlased ja teised rahvad.

VENE RIIGI TEKKIMINE JA LAIENEMINE.

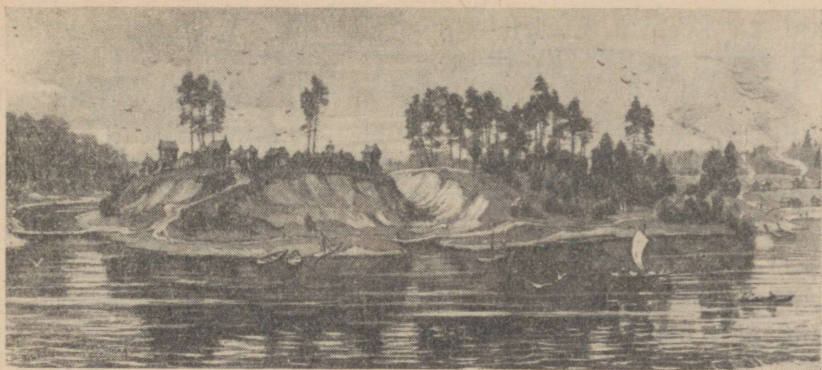
7. Vene maade ühinemise algus Moskva ümber.

Lõuna-Vene maade mahajäetus. Pärast mongoli-tatari ja teiste vallutajate sissetungi oli Venemaa täiesti rüüstatud, tema linnad ja külad olid purustatud, maa jäi rahvavaeseks. Eriti rahvavaeseks jäid Kiiev ja teised lõunapoolsed vürstiriigid.

Vallutajate eest oli kergem varju otsida Okaa-tagustes ja Volga ülemjooksu ala metsades. Sellepärast arenes elu siin kergemini ja kiiremini. Volga- ja Okaa-äärsete maade keskuseks oli Moskva linn.

Vana Moskva. Esmakordselt mainitakse kroonikates Moskvat 1147. aastal — peaaegu sada aastat enne mongoli-tatari sissetungi. Moskva kuulus juba ammust ajast Vladimiri vürstile Juri Dolgorukile. Moskva jõe kaldal asus väike asula. Vürsti käsul ehitati jõe kaldal asetsevale kõrgele künkale puust kreml — kindlus, mis oli kaitstud jämedatest palkidest ehitatud puuseina ja tornidega.

Moskva vürstiriigi tekkimine ja kasv. Möödusid aastad. Linn kasvas. XIII sajandil sai Moskva väikese vürstiriigi pealinnaks. Moskva vürstiriik tugevnes ja laienes kiiresti. Ta asus Vene maade keskuses. Moskvat ümbritsevad Rjasani, Smolenski, Novgorodi maad kaitsesid teda välisvallutajate sagedaste kallaletungide eest. Vaenlased laastasid Moskva maid harvemini. Inimesed asusid elama Moskva ümbrusse. Siin tekkisid rahvarikad külad. Linna asus palju käsitöömeistreid. Moskva vürstiriik laienes, rikastus ja sai oma naabritest tugevaks.

Vana Moskva.

Künkal, Neglinka jõekese suubumiskohal Moskva jõkke, on näha kremlit, mille ehitas Juri Dolgoruki. Kremli seina taga on käsitööliste ja kaupmeeste asula. Mets ulatub otse linnani.

Läbi Moskva kulgesid vürstiriike ühendavad tähtsamad liiklusteed. Neid mööda vedasid kaupmehed oma kaupu Vladimiri ja Novgorodi, Rjasani, Smolenski ja teistesse linnadesse. Kaubandus oli Moskva vürstidele tulutoov. Nad võtsid kaupmeestelt maksu ja rikastusid veelgi rohkem.

Moskva suurvürstiriik. Vene vürstid ei lõpetanud omavahelist tülitsemist. Kuldhordi khaanile oli see kasuks. Sageli sõitsid vürstid khaani juurde ja kaebasid üksteise peale. Kõik nad olid khaanist sõltuvad. Sellepärast libitsesid vürstid ja alandasid endid khaani ees, tõid talle kalleid kingitusi.

Koos Moskva tõusuga said Moskva vürstid kõige rikkamateks Venemaal. Moskva vürsti Ivani (ta oli Aleksander Nevski pojapoeg) nimetas rahvas isegi Kalitaks, s. t. rahakotiks.

Ivan Kalita oli kaval ja osav vürst. Ta viibis sageli Kuldhordis ning polnud kitsi khaanile ja tema lähikondlastele suurte kingituste andmisega.

Khaan kuulutas tugeva ja rikka Moskva vürsti suurvürstiks — vanemaks kõigi teiste vürstide üle. Varsti lakkasid Kuldhordi maksukogujad sõitmast Venemaale andami järele. Khaan tegi ülesandeks Moskva suurvürstile koguda andamit mitte üksi Moskva vürstiriigilt,

vaid ka kõigilt teistelt vürstiriikidelt. Kogutud andami pidi vürst saatma Kuldhordi.

Kalita kogus andamit rohkem, kui nõudsid vallutajad, ülejäägi aga jättis endale. Moskva suurvürstiriik hakkas veelgi kiiremini rikastuma. Tema piirid laienesid. Moskva vürstid ostsid teistelt vürstidelt maid. Mõnelt võeti tema maa ka vägivaldselt. Mõned vürstiriigid ühinesid ise Moskva valdustega. Vürstide-vahelised sõjad laastasid maad, takistasid vene rahval ühendada oma jõude ja kukutada tatari-mongoli iket. Sellepärast püüdsid erinevate Vene maade elanikud — talupojad, käsitöölised, kaupmehed — ühineda Moskva ümber ühtseks riigiks. Algas Vene maade ühinemine Moskva ümber.

Ülesanne.

1. Vaadake kaardil Moskva asendit teiste Vene maade keskel.
2. Mõelge järele, miks kasvas ja rikastus Moskva kiiresti.
3. Valmistage ette jutustus alapealkirjade järgi.

8. Kulikovo lahing.

Vene vürstiriikide ühinemisega Moskva ümber hakkas kasvama ka vene rahva jõud. Moskva vürstiriik loobus Kuldhordile andamit maksmast.

Tol ajal oli mongolite-tatarlaste juhiks Mamai. Saanud teada venelaste sõnakuulmatusest, asus ta Moskva vastu sõjaretkele.

Ivan Kalita pojapoeg, Moskva vürst Dimitri hakkas koguma vägesid. Paljudest vene vürstiriikidest ruttasid sõjamehed Moskvasse. Isegi kaugest Ukrainast tulid väesalgad. Dimitri viis väed vaenlasele vastu. See oli 1380. aasta septembris.

Mongolid-tatarlased seisid Doni jõe ülemjooksul.

Öösel jõudsid venelased Doni äärde. Öövaikus ületasid nad jõe. Sõjamehed mähkisid hobuste kapjade ümber rohtu ja hoidsid relvi, et oleks vähem kära.

Seda kohta, kus paiknesid Vene väed, nimetati Kulikovo väljaks. Lõhestatud orgudest ja ojadest, kaetud põõsastiku ja väikeste metsasaludega, oli ta ebasobiv tegev-

seks tatari ratsaväele, kes oli harjunud võitlema lahtisel maastikul. Välja ääres kasvas mets. Venelased rivistasid oma polgud välja ühes otsas, üks polk aga peideti metsa, jäeti varitsusse.

Algas hommik. Esimeste päikesekiirtega hajus udu. Vaenlase piilurid märkasid Vene vägesid. Mamai laagris anti häiret. Mongolid-tatarlased haarasid relvad ja asusid lahingukorda. Nende seast sõitis ette jõumees Temiir. Ta mõnitas venelasi ja karjus kriiskava häälega: «Ei ole teie seas vägilast, kes oleks võrdne minuga, võimsa Temiiriga. Kes julgeb minuga võidelda?»

Venelaste hulgast sõitis ette ratsanik. See oli julge Peresvet. Ta seadis oda lahinguvalmis ja kihutas vaenlasele vastu. Ratsanikud kohtusid, löid teineteist odadega ja langesid mõlemad surnuna maha.

Vene vägedes puhuti pasunaid. Sõjamehed hakkasid liikuma. Algas lahing.

Venelased pidasid visalt vastu, kuid mongoleid-tatarlasi oli rohkem. Nad surusid venelasi jõe äärde. Juba kuuldus vaenlaste võiduhüüdeid. Siis ilmus metsast varitsuspolk. Vene sõdurid paiskusid uue jõuga lahingusse. Mongolite-tatarlaste read löid kõikuma. Nende hulgas algas paanika. Mamai ise jättis oma väed maha ja põgenes. Võidu eest sai vürst Dimitri hüüdnimeks Donskoi.

Kuid siiski ei suudetud veel kukutada vihatud iket. Kahe aasta pärast tungis mongoli-tatari sõjavägi Moskvasse, põletas selle maha ja sundis venelasi uuesti andamit maksma.

Kuid Kulikovo väljal saavutatud võidul oli suur tähtsus. Ta näitas, et ainult ühinedes on võimalik vabaneda mongoli-tatari orjaikkest.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:
  - 1) Vene vürstiriikide ühinemine Moskva ümber ja vene rahva jõudude kasv.
  - 2) Venelased valmistuvad lahinguks.
  - 3) Kulikovo lahing.
2. Mitu aastat oli möödunud mongoli-tatari ikke kehtestamisest kuni mongolite-tatarlaste purustamiseni Kulikovo väljal?

9. Vene riigi tekkimine.

Vene maade ühinemine. XIV ja XV sajandil tugevnes Vene maa. Kasvasid linnad. Ikka rohkem tekkis käsitöömeistreid, ikka rohkem toodeti mitmesuguseid esemeid. Venemaal hakkas arenema kaubandus. Rjasani aladelt veeti vilja Novgorodi, sealt aga vastu mitmesuguseid kaupu. Tveri¹ kaupmehed kauplesid paljude Vene linnadega ja vedasid oma kaupu isegi meretagustele maadele. Kuid kiiremini teistest linnadest kasvas Moskva. Üle kogu maa olid kuulsad tema osavad meistrid. Nad valasid kahureid ja kirikukelli, kudusid imeilusaid kangaid, töötlesid meisterlikult nahka.

Moskva väljakutel toimus vilgas kauplemine. Eriti elav tegevus toimus Moskva jõe sadamais. Maabumissildade juures seisis lodjad, lossiti ja laaditi kaupu, siin võis kuulda vene-, tatari-, mordva- ja võõrkeelset kõnet.

Tugevnes side Vene maade üksikute alade vahel. See aitas kaasa Vene maade ühinemisele ühtseks riigiks. Venelastega ühinesid ka mõned nende naaberrahvad: marid,

Suurtükikoda Moskvas.

Siin valmistasid Moskva relvameistrid suurtükke. Pöörake tähelepanu suurele ahjule. See on metallisulatusahi. Võrrelge seda Kiievi-Vene aegse sulatusahjuga.

¹ Tver — praegune Kalinini linn.

mordvalased ja teised. Moskva suurvürstid allutasid ikka enam teisi vürste.

Järk-järgult ühendati Moskva vürstiriigiga peaaegu kõik Vene maad. Kujunes ühtne paljurahvuseline Vene riik keskusega Moskvast.

Vabanemine mongoli-tatari ikkest. Tavaliselt saatis Kuldhordi khaan Moskvasse oma saadikuid. Need tõid kaasa khaani käskkirja — basma. Moskva vürst pidi laskuma põlvili ja alandlikult khaani käskkirja ära kuulama. Vürst teatas oma truualamlikkusest khaanile ja saatis talle andamit.

Kord tulid jälle khaani saadikud suurvürst Ivan III juurde. Ta kiskus nende käest basma, viskas põrandale ja trampis sellel jalgadega. Ühe saadikuist laskis ta vabaks. «Mine khaani juurde,» ütles Ivan, «ja jutusta talle, mis juhtus tema basmaga. Temaga (khaaniga) juhtub samuti, kui ta meid rahule ei jäta.» Vihane khaan otsustas karistada alistamatut Venemaad ja asus sõjaretkele Venemaa vastu.

Mõned bojaarid löid kartma ja veensid Ivan III, et ta kuulaks khaani sõna. Rahvas oli rahutu. Kord sõitis suurvürst tänaval. Moskvased piirasid ta ümber ja hüüdsid: «Kui oskad rahvalt makse võtta, siis oska ka rahvast kaitsta!» — «Mine vaenlase vastu!»

Vene polgud tõkestasid vaenlasele tee. Khaan mõistis, et nüüd ei saa enam venelasi võita. Kuldhordi sõjavägi pöördus tagasi. Ühtsesse riiki ühinenud vene rahvas sai nii tugevaks, et vaenlane ei julgenud enam temaga võitlusesse astuda.

Nii lõppes vihatud mongoli-tatari ike. See oli 1480. aastal.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan Vene riigi tekkimisest:
  - 1) Linnade ja kaubanduse kasv.
  - 2) Teiste Vene maade ühendamine Moskvaga.
2. Jutustuse plaan mongoli-tatari ikke kukutamiseks:
  - 1) Ivan III tallab basma jalge alla.
  - 2) Khaan valmistub kallaletungiks Vene riigile.
  - 3) Rahvas nõuab võitlusesse astumist ikkest vabanemiseks.

4) Mongoli-tatari ikke kukutamine.

3. Arvutage, mitu aastat kestis mongoli-tatari ike. Mitu aastat möodus Kulikovo lahingust kuni ikke lõpliku kukutamiseni?

10. Tsaar ja aadlikud.

Isevalitsuse kehtestamine. Pärast mongoli-tatari ikke kukutamist kujunes lõplikult välja suur ja võimas Vene riik. Koos venelastega kuulusid Vene riigi koosseisu marid, mordvalased, karjalased ja mõned teised rahvad. Ainult Lõuna-Venemaa — Ukraina — ja läänepoolsed Vene vürstiriigid (Valgevenemaa) jäid eraldatuks. Leedu ja Poola haarasid need maad. Varsti lagunes Kuldhord. Pärast seda liideti Vene riigiga Volga tatarlased ja baškiirid.

Vene riiki valitses suurvürst. Paljud vürstid, kes varem olid iseseisvad, allusid nüüd Moskva vürstile. Nad said suurvürsti bojaarideks. Esiailgu otsustas suurvürst kõiki küsimusi koos bojaaridega. Kuid bojaarid ei nõustunud alati vürstiga.

Ivan III pojapoeg Ivan IV, keda nimetati Groznõiks, õiendas arveid alistumatute bojaaridega ja kuulutas, et ta hakkab ise riiki valitsema, hoiab võimu enda käes, s. t. ta hakkab isevalitsejaks.

1547. a. krooniti ta tsaariks. Pidulikult pandi talle pähe tsaarikroon. Nii kuulutas Ivan IV enda tsaariks. Vene riigis kehtestati isevalitsus.

Aadlikud. Tsaaril oli suur sõjavägi. Inimesi, kes teenisid sõjaväes, nimetati aadlikeks. Tsaar jagas neile teenistuse eest maad. Maad, mida aadlik sai teenistuse eest, nimetati mõisaks, maad saanud aadlikku aga mõisnikuks.

Mida rikkam ja tugevam oli tsaar, seda rohkem võis ta anda aadlikele maad. Sellepärast soovisid aadlikud tugevat ja võimukat tsaari.

Ülesanne.

1. Vene riigis kehtestati isevalitsus. Selgitage, mida see tähendab.

Raamatutrükkimine.

Vene riigis kasvas vajadus raamatute järele. Raamatute käsitsi ümberkirjutamine tegi raamatud kalliks ja neid oli vähe. XVI sajandil tekkisid Moskvas esimesed trükikojad. Trükiasjanduse silmapaistvaks meistriks oli Ivan Fjodorov.

Joonisel näeme Ivan Fjodorovi trükikojas. On näha laud tekstiga, mis laoti üksikutest metalltähtedest. Need laud asetati trükipressile, kaeti trükivärviga ja nendele pandi paber. Puuvindi abil suruti paber vastu lauda. Nii trükiti raamatuid. Raamatud levitasid teadmisi. Nendel oli maa arenemisele väga suur tähtsus.

2. Vastake küsimustele:
  - 1) Keda nimetati vanasti aadlikeks?
  - 2) Keda kutsuti mõisnikeks ja mispärast?
  - 3) Miks tahtsid aadlikud tugevdada tsaarivõimu?
3. Jutustage, kuidas oli Vene riigis organiseeritud aadlisõjavägi ja milline oli ta relvastus.
4. Joonistage vihikusse vene sõjameeste relvastus.

XV—XVI sajandi vene sõjameeste relvastus.

Rahu ajal elas suur osa aadlikest oma mõisates, kuid tsaari esimesel kutsel pidid nad ilmuma sõjaväkke (oma hobuste, inimeste ja relvadega). Relvastuti nii, nagu kellelgi võimalik oli. Rikkamad kandsid rõngasrüüd. Sageli tõmmati selle peale metallnaastudega kaetud särk (1). Kellel polnud soomusrüüd, see kandis paksu läbiõmmeldud rõivast — tegeljaid (2). Pähe pandi kiiver. Lahingus võideldi mõõkadega ja kõvermõõkadega (3 ja 4). Nooli hoiti nooletupes. Mõnikord kasutati vibu asemel ambu. See oli puulaega terasvibu; ammukeel tõmmati pingule ja lasti vabaks päästiku abil (5). XV sajandil hakkasid levima tulirelvad (6). Kaitsti end kilpidega (7). Lahingus kasutati ka sõjakirveid (8).

11. Talupoegade pärisorjastamine.

Talupoegade elu-olu. Talupojad moodustasid maa rahvastiku enamuse. Nende elu oli raske ja vilets. Talupojad elasid kitsastes ja pimedates taredes. Palkseina raiutud aknad kaeti loomapõiega. Valgust andis tares peerg. Paljudel majadel polnud korstnat ja suits väljus akna või ukse kaudu. Talutoa sisustus oli väga tagasihoidlik: lihtne laud ja pingid ning lapse häll. Talupojad magasid lavatsitel, millele laotati lambanahad või kasukad.

Talupojad harisid põldu. Kuid künti ikka esiisade kombel puuadraga. Vilja lõigati sirpidega ja peksti kootidega.

Teoorjus ja obrok. Maa kuulus tsaarile, bojaaridele, mõisnikele või kirikule. Maa kasutamise eest pidid talupojad kündma maaomaniku põldu, niitma tema vilja, koristama heina, varuma puid ja tegema teisi töid. Sellist maaomanikule, isandale tehtavat tööd nimetati teorjuseks.

Kuid maaomanikud ei leppinud ainult teorjusega. Nad nõudsid, et talupojad annaksid neile ka osa oma majapidamise saadusi: vilja, võid, mune ja liha. Seda nimetati obrokiks.

Talupoegade üleminek ühe maaomaniku juurest teise juurde. Mõisnike nõudmisel kehtestas tsaar järgmise seaduse: talupojad võisid lahkuda oma isanda juurest ainult sügisel, jüripäeval¹, pärast põllutööde lõppu. Talupoeg kavatseb oma isanda juurest lahkuda. Isand ei lase, ta nõuab, et talupoeg maksaks talle «koha» eest, s. o. talu eest, mida ta kasutas.

Talupojal polnud kerge maksta «koha» eest, sageli polnud ka kuhugi minna. Vaba maad oli vähe. Tuli minna ühe maaomaniku juurest teise juurde. Talupojad lootsid leida «hea» isanda.

Maaomanikel oli vähe tööinimesi. Sellepärast meelitasid nad igasuguste lubadustega teiste mõisnike talupoegi, maksid nende eest kõik võlad ja viisid enda juurde. Mõnikord viisid suurmaaomanikud oma sulaste abil endale isegi vägivaldselt talupoegi.

¹ Jüripäev oli 26. novembril.

Kuid ka uuel kohal ei olnud talupoegade elu parem. Seadused olid igal pool ühesugused.

Talupojad aga lootsid leida paremat elu ja läksid ühe mõisniku juurest teise juurde.

1581. aastal keelas tsaar Ivan Groznõi talupoegade ülemineku. Ka sellel aastal, nagu tavaliselt, ootasid talupojad jüripäeva. Selgus aga, et ei tohigi lahkuda. Kus talupoeg oli seni elanud, sinna pidi ta ka jääma. Sellest ajast pärinebki kõnekäänd: «Säh sulle, eideke, ka jüripäev!»

Nõnda kinnistasid tsaar ja mõisnikud talupoegi maa külge, pärisorjastasid neid. Pärisorjastatud talupojad, nende naised ja lapsed ei võinud oma isandate juurest lahkuda. Nad pidid töötama mõisnikule.

Talupoegade põgenemine. Mis jäi siis talupoegadel üle? Paljud põgenesid mõisnike juurest, peitsid ennast metsades, kogunesid salkadesse ja tungisid oma rõhujate kallale.

Mõned talupojad põgenesid Venemaa ääremaadele,

«Säh sulle, eideke, ka jüripäev!»

eriti Doni jõe äärde. Siin ei olnud veel bojaare ega mõisnikke. Põgenikud said vabadeks inimesteks. Neid nimetati kasakateks.

Ülesanne.

1. Jutustage talupoegade elu-olust XVI sajandil.
2. Mida nimetati teoorjuseks, mida obrokiks?
3. Keda nimetati kasakateks?

12. Võitlus poola vallutajatega.

Poola vallutajate sissetung Vene riiki. Enamus Vana-Vene maadest kuulus Vene riigi koosseisu. Kuid Lõuna-Venemaa, mida hakati nimetama Ukrainaks, ja Lääne-Venemaa ehk Valgevenemaa vallutasid poola mõisnikud. Nad orjastasid ukrainlased ja valgevenelased ning unistasid ka rikaste Vene maade vallutamisest. XVII sajandi algul tungisid poola vallutajad Vene riigi kallale. Sissetungijatel õnnestus vallutada Moskva.

Kuid rahvas ei leppinud sellega. Mõne aja pärast puhkes ülestõus vallutajate vastu. Seda ülestõusu juhtis vapper ja kodumaale ustav vürst Dimitri Požarski.

Poolakate väesalgad püüdsid ülestõusnuid laiali ajada, kuid venelased ehitasid tänavatele laudadest, pinkidest ja palkidest tõkkeid. Nad tulistasid vallutajaid, loopisid neid katustelt ja aedadest kividega. Keegi poola ohvitseridest karjus: «Tuld! Tuld! Põletage majad!» Vaenlased süütasid puust linnaosa, ise aga läksid varjule kivimüüriga piiratud kremlisse.

Lahingus ja tulekahju tõttu hukkus palju venelasi. Lahingus sai haavata ka vürst Požarski.

Teade Moskva vallutamisest kandus üle kogu Venemaa. Rahvas asus ise võitlusse vaenlase vastu. Talupojad läksid metsadesse ja asutasid partisanisalku. Moskvast saadeti salaja, poolakate teadmata kõikjale kirju. Nendes kirjades kutsuti vene inimesi ühinema, koguma jõudu ja astuma võitlusse Vene maade vabastamiseks.

Rahva maakaitsevägi. Üks selline kiri jõudis ka Nižni Novgorodi linna (praegune Gorki linn). Nižninovgorodla-

Minini üleskutse nižninovgorodlastele.
K. J. Makovski maali järgi.

Ivan Sussanini kangelastegu.

Poola väesalk tungis Kostroma suunas. Vaenlased ei tundnud teed. Nad tulid külla ja ütlesid: «Juhtige meid linna.» Vana talupoeg Ivan Sussanin hakkas vallutajate teejuhiks. Oli talv. Sussanin eksitas vaenlase läbipääsmatusse põlismetsa. Vallutajad said aru pettusest. Nad raiusid taadi surnuks, kuid hukkusid ka ise. Ivan Sussanin andis oma elu kodumaa eest.

sed kogunesid suurele linnaväljakule. Rahvas käratses ja oli rahutu. Kuidas aidata kodumaad? Millest alata?

Kõrgele poodiumile astus Kozma Minin. Ta oli linnas hästi tuntud. Linlased armastasid teda ja pidasid temast lugu, sest ta oli ustav kodumaale, otsekohene ja tark.

Rahvas jäi vaikseks. Oodati, mida ütleb Minin.

«Vene inimesed!» alustas Minin. «Kui meie tahame aidata Vene riiki, ei pea me midagi paljuks. Meie üritus on õiglane ja me viime selle lõpule!» Minin kutsus rahvast üles võitlusse vallutajate vastu. Ta rääkis, et on vaja asutada rahvavägi, kuid selleks on tarvis relvi ja raha. Nižninovgorodlased kiitsid selle üleskutse heaks. Inimesed andsid ära kõik oma väärtasjad. Kes tõi kasuka või hõbenõu, kes andis sõrmuse sõrmest. Kehvikud andsid

oma viimased kopikad. Nižni Novgorodis asutati kiiresti rahva maakaitsevägi. Selle juhtideks pandi Minin ja vürst Požarski.

Varsti liikus maakaitsevägi läbi paljude linnade ja külade Moskva poole. Teel kasvas ta ikka suuremaks ja suuremaks. Maakaitseväega liitus rohkesti vabatahtlikke. Koos venelastega läksid ka tatarlased ja teised Volgamaade rahvad. Kogu rahvas tõusis võitlusse vaenlase vastu.

1612. a. sügisel jõudis maakaitsevägi Moskvasse ja piiras ümber Kremli peitupugenud vaenlase. Puhkes äge lahing. Lõpuks vabastati Kreml. Vaenlane alistus. Võitluses paistsid silma ja võitlesid vapralt maakaitseväge juhid Dimitri Požarski ja Kozma Minin.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:

- 1) Vana-Vene maade vallutamine poola mõisnike poolt.
  - 2) Poola vägede sissetung Vene riiki XVII sajandi algul.
  - 3) Vallutajad Moskvas.
  - 4) Ülestõus Moskvas.
  - 5) Rahva maakaitseväge asutamine, selle juhid Minin ja Požarski.
  - 6) Moskva vabastamine.
2. Jutustage Ivan Sussanini kangelasteost.
3. Mitmendasse sajandisse kuulub 1612. aasta?

13. Ukraina taasühinemine Venemaaga.

Poola mõisnike ike Ukrainas ja Valgevenemaal. Poola mõisnikel ei õnnestunud Venemaad orjastada, kuid nad said oma valdusse Ukraina ja Valgevenemaa.

Vallutajad rõhusid töörahvast. Nad võtsid talupoegadelt maa, ajasid ära talupoegade karja, sulgesid ukraina ja valgevene koolid, hävitasid ukraina ja valgevene keeles kirjutatud raamatuid. Poola mõisnikud tahtsid, et ukraina ja valgevene rahvas unustaksid oma keele ja loobuksid oma kodumaast. Talupoegade elu ja varandus oli täielikult poola mõisnike võimu all. Koos poola vallutajatega rõhusid rahvast ka ukraina ja valgevene vürstid ning bojaarid.

Rõhutud rahvas ei katkestanud võitlust orjastajate vastu. Paljud põgenesid orjusest, läksid Dneprit mööda alla metsikutesse steppidesse ja hakkasid seal kasakateks.

Kasakad ja talupojad tõusid sageli üles poola mõisnike vastu.

Ukraina rahva vabastusvõitlus. Suurim ülestõus puhkes Ukrainas 1648. a. Kogu ukraina rahvas asus võitlusse vaenlase vastu. Tõusid üles ka valgevenelased. Kirveste, vikatite ja harkidega relvastatud talupojad tungisid kallale poola mõisnikele ja kihutasid nad oma maalt minema. Ülestõusnute armee kasvas iga päevaga. Selle südikaks ja vapraks juhiks oli Bogdan Hmelniiski.

Poola vägede ülem ütles kiitlevalt: «Oleks häbistav saata suuri vägesid alatute talupoegade vastu. Need aetakse nuutidega laiali.» Kuid Hmelniiski väesalgad purustasid poola mõisnike armee, ta kiitleva ülema aga võtsid vangī.

Ülestõusnud ukrainlasi aitasid venelased — nad võitlesid Hmelniiski vägedes, hankisid relvi, püssirohtu, vilja.

Poola mõisniku omakohus ukraina talupoegade üle.

Talupoeg ei suutnud tasuda suurt obrokit. Mõisnik käskis veohärjad talupoja vankri eest lahti rakendada ja mõisa ajada. Noor talupoeg hakkas vastu. Mõisnik tappis ta. Tapetud talupoja naine valab kibedaid pisaraid. Talupojad pigistavad vihas käed rusikasse. Mida võivadki nad praegu teha?

Kuid nad usuvad, et kord tuleb kättemaksutund.

Võitlus kestis 6 aastat. Ukraina rahvas saavutas palju kuulsusrikkaid võite. Kuid poola mõisnikud kogusid uusi jõude ja asusid jälle sõjakäigule Ukraina vastu.

Ukraina taasühinemine Venemaaga. Ukrainlased mõistsid, et neid võib aidata ainult nende vend — vene rahvas, et Ukraina ja Venemaa peavad ühinema üheks riigiks. Venelased toetasid ukraina rahva üleskutset. Ukrainasse sõitsid Moskva saadikud.

8. jaanuaril 1654. aastal kutsus Bogdan Hmelnitski Perejaslavi linnas kokku rahvakoosoleku — raada. Siia sõitsid kasakad, talupojad, käsitöölised, linnakehvikud. Sõitsid kokku esindajad kogu Ukrainast.

Väljakulē ilmus Bogdan Hmelnitski. Temaga olid kaasa Moskva saadikud. «Kas tahate alluda poola mõisnikele või ühineda vene vennasrahvaga?» küsis Hmelnitski. «Tahame olla koos venelastega!» kõlasid kõikjal hüüded.

Perejaslavi raada otsustas: «Ukraina rahval jääda igavesti ühte vene rahvaga.»

Kaks suurt vennasrahvast ühinesid üheks riigiks. Tõsi küll, ukraina rahvas sattus tsaari rõhumise alla. Säilis ka ukraina mõisnike ike. Kuid Ukraina taasühinemine Venemaaga oli mõlemale vennasrahvale tähtis ja kasulik. Koos oli nendel kergem võidelda ühiste vaenlaste vastu, korraldada majandust. Iga aastaga kasvas nende sõprus.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus alapealkirjade järgi.
2. Miks püüdsid ukraina ja vene rahvas taas ühineda?
3. Mitmendal sajandil oli 1654. aasta?

14. Siber XVI—XVII sajandil.

Siberi ja Kasahstani rahvad. Idas ulatusid Vene maad juba XVI sajandil Uraali mägedeni. Uraaliga lõpeb Euroopa. Uraali mägede taga on Aasia, mille põhjaosa nimetatakse Siberiks. Siberimaa on ääretu. Ta on Euroopast palju suurem. Kuid Siberis oli vähe elanikke.

Suur osa maast on kaetud põlismetsaga — taigaga.

Harva võis taigas kohata inimest. Handid, evengid, jakuudid ja teised Siberi rahvad elasid taigajõgede ääres. Nad olid jahimehed, kalapüüdjad ja kasvasid põhjapõtru. Vibu ja nooltega küttisid nad metslinde, soobleid, oravaid ja teisi metsloomi. Nad elasid vitstest onnides, mis olid pealt kaetud kasetohuga.

Lõuna-Siberis ja sellega piirnevas Kasahstanis lausid tuhandete kilomeetrite ulatuses stepid. Seal elasid tatarlased, kasahhid, burjaadid. Koos lamba-, kaameli- ja hobusekarjadega rändasid nad ühest paigast teise. Nad elasid ümmargustes, vildiga kaetud elamutes — jurtades. Rikkad karjakasvatajad rõhusid julmalt neile alluvaid inimesi. Kohalikud väikevürstid kogusid rahvalt andameid.

Siberi liitmine Venemaaga. Ammust ajast juba meelitas Siber oma rikkustega, eriti aga karusloomadega.

Juba XVI sajandil läksid kasakate salgad Siberisse. Relvadena kasutasid nad püsse ja kahureid, sellepärast jäid nad lahingutes kohalike elanikega peaaegu alati võitmatuteks. Kasakate järel läksid tsaari poolt saadetud väesalgad. Maa valitsemiseks sõitsid kohale tsaari vojevoodid (valitsejad).

Ikka kaugemale ja kaugemale itta liikusid venelased. 100 aastat kulus selleks, et jõuda Vaikse ookeani rannikule. XVII sajandi lõpuks oli juba peaaegu kogu Siberimaa liidetud Vene riigiga, Siberi rahvad aga sattusid tsaari võimu alla.

Uut Siberi elus. Talupojad hakkasid Venemaalt ümber asuma vabadele Siberi maadele. Raske oli puhastada kirvega taigat ja kända puuadruga uudismaad. Kuid inimesed ei kartnud raskusi. Varsti sai Siber juba oma vilja.

Hakati ehitama linnu, kuhu järk-järgult asusid tööinimesed. Vene maagitundjad¹ avastasid rualademeid, leidsid kulda. Siberi rahvad õppisid vene talupoegadelt põlluharimist, vene meistrid õpetasid nendele mitmesugust käsitööd. Kohalikud elanikud õppisid venelastelt tulirelvade kasutamist ning soojade puumajade ehitamist.

---

¹ Maagitundjad — inimesed, kes teadsid, kuidas leida maaki.

Koos venelastega võitlesid Siberi rahvad oma rõhujate — tsaari vojevoodide vastu.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus alapealkirjade järgi.
2. Jälgige kaardil Vene riigi laienemist XVI ja XVII sajandil.

15. Talupoegade ja kasakate ülestõus Stepan Razini juhtimisel.

Talupoegade lõplik pärisorjastamine. Üha raskemaks muutus talupoegade elu. Paljud talupojad põgenesid oma mõisnike juurest. 15 aasta kestel oli isandail õigus otsida talupoegi ja neid tagasi tuua.

1649. a. kogus tsaar kokku bojaarid, aadlikud ja teised rikkad inimesed ning otsustas koos nendega, et talupoegi võib otsida, karistada ja isanda juurde tagasi tuua kogu eluaja kestel.

Nii kinnistati talupojad lõplikult mõisniku maa külge. Talupojad pärisorjastati. Talupojad muutusid mõisniku omandiks. Sellist korda nimetati pärisorjuseks, talupoegi aga pärisorjuslikeks talupoegadeks.

Kuidas muutus kasakate elu. Siiski põgenesid talupojad mõisnike juurest. Nad läksid endiselt Donile, said kasakateks. Kuid XVII sajandil polnud enam siingi vaba elu. Vaba maad ei jäänud peaaegu üldse. Varem saabunud kasakad olid haaranud maa endale. Nad rajasid oma majapidamised ja said jõukaks. Paljudel kasakatel aga polnud mingit varandust. Neid nimetati «golõtbaiks» (vaesed kasakad). Golõtba pidi töötama rikastele.

Mida pidid siis põgenenud talupojad ja vaesed kasakad ette võtma?

Nad ühinesid salkadesse, ehtasid lodjad, sõitsid Donil ja Volgal, tungisid rikaste kallale. Golõtba atamaniks¹ sai Stepan Timofejevitš Razin.

Astrahani vallutamine. 1670. aastal alustasid Razini

¹ *Ataman* — juht, peamees.

Razin kutsub talupoegi ülestõusule.

kasakad ülestõusu. Nad jõudsid Astrahani alla. Astrahan asetseb Volga kaldal. Ta oli hästi kindlustatud, teda polnud nii lihtne vallutada. Kuid lihtrahvas — käsitöölised, väikekaupmehed, linnakehvistu — tuli appi Razinile. Nad avasid linnaväravad ja lasksid ülestõusnud linna. Kehvikud ühinesid Raziniga ja hakkasid hävitama oma rõhujaid. Ärahirmutatud vojevood — linna ja kindluse ülem — peitis enda kellatorni. Ta leiti üles ja heideti kellatornist alla. Ülestõusnud tapsid ka teisi tsaari ametnikke.

Ligi kuu aega viibis Razini vägi Astrahanis, siis liikus ta Volgat mööda üles.

Razini üleskutsed. Lihtrahvale ja rõhututele kõneles julge ataman: «Ma lähen rikaste ja suursuguste vastu. Makske nüüd kätte oma rõhujatele. Ma tulin teile vabast tooma. Teie olete minu vennad ja lapsed. Aga tsaari vastu ma ei lähe.» Razin mõtles, et tsaar hoolitseb rahva eest. Razin ei mõistnud, et tsaarid hoolitsesid just mõisnike eest ja tegid nende heaks kõik.

Talupoegade ülestõus. Kasakad vallutasid ühe linna teise järel. Volgamaade pärisorjuslikud talupojad — venelased, tatarlased, mordvalased — alustasid kõikjal ülestõusu. Olid ju kõikidel töötajatel, nii venelastel kui ka mittevenelastel, ühised vaenlased — mõisnikud ja teised rõhujad.

Kuid talupoegadel oli raske ühineda ja oma jõude koguda, sest nad elasid lahus, külade kaupa, üksteisest eemal. Juhtus vahel, et kuskil külas tapsid talupojad oma mõisniku, põletasid tema maja maha ja neile tundus, et sellega on kõik tehtud. Nad ei mõelnud seda, et ühe mõisnikuga on kerge toime tulla, kuid kõik mõisnikud koos moodustavad suure jõu. Talupojad ei mõistnud, et mõisnikud on tsaariga liitunud ja tsaari sõjavägi kaitseb mõisnikke. Talupojad ei läinud tsaarivõimu vastu. Nad unistasid vaid «heast» tsaarist.

Ülestõusu mahasurumine. Vahepeal saatis tsaar kiiresti ülestõusnute vastu oma suure ja hästirelvastatud sõjaväe. Ülestõusnud võitlesid vapralt, kuid Simbirski (praegune Uljanovsk) linna all löödi nad puruks. Razinil õnnestus pääseda. Koos väikese väesalgaga läks ta kodupaika, Donimaale. Razin tahtis koguda uusi jõude ja võitlust jätkata. Kuid rikkad kasakad võtsid talupoegade juhi kinni ja andsid ta välja tsaariametnikele. Stepan Razin hukati.

Tsaar ja mõisnikud õiendasid ülestõusust osavõtnutega julmalt arveid. Neid peksti nuutidega surnuks, raiuti nendel pea maha, poodi üles.

Stepan Razini juhtimisel toimunud talupoegade ülestõus suruti maha. Kuid tsaari julmus ei rahustanud talupoegi. Nende viha oma rõhujate vastu kasvas veelgi tugevamaks.

Peaaegu 300 aastat on möödunud Stepan Razini ülestõusust. Kuid mälestus vaprast rahva õnne eest võitlejast elab meie rahva hulgas edasi. Razinist lauldakse laule, temast kirjutatakse raamatuid.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus alapealkirjade järgi.
  2. Mõtlege, miks talupoegade ja kasakate ülestõus sai lüüa.
  3. Näidake kaardil ülestõusu rajooni.
  4. Mitmendal sajandil oli 1670. aasta?
-

VENEMAA XVIII SAJANDIL JA XIX SAJANDI ESIMESEL POOLEL.

16. Võitlus väljapääsu eest Balti merele.

Pärast Ukraina taasühinemist ja Siberi liitmist Venemaaga elavnes kaubandus. Ka välismaaga arenes kaubavahetus. Kaubad veeti meretagustele maadele laevadega, kuid Venemaal puudus oma laevastik, tal polnud ka laeva-sõiduks sobivaid meresid. Türklastest vallutajad haarasid Musta mere põhjaranniku. Rootsi aga haaras endale Vana-Vene riigile kuulunud Balti mere rannikualad ning lätlaste ja eestlaste maad. Türgi ja Rootsi lõikasid Venemaa meredest ja takistasid tema suhtlemist teiste maadega.

1700. aastal alustas Venemaa sõda Rootsiaga Balti mere ranniku pärast. Vene armee piiras ümber Narva kindluse ja seda kaitsva Rootsi väesalga. Venelasi oli rohkem, kuid nad olid halvasti välja õpetatud ja halvasti relvastatud. Vene vägede koosseisus oli rohkesti aadlike väesalku. Aadlikud tulid koos oma inimestega otse külast, relvastus oli neil vananenud, nad ei olnud saanud ka sõjalist väljaõpet. Suurtükke, mürske ja püssirohtu oli vähe. Narva piiramine venis.

Ümberpiiratutele ruttas appi suur Rootsi sõjavägi. Rootsi oli väga tugev riik, tema armeed peeti parimaks maailmas. Vene polgud said lüüa.

Oli vaja päästa Venemaa autoriteet. Targa ja energilise tsaari Peeter Esimese juhtimisel algas Vene armee ümberkorraldamine. Kõikjal värvati sõdureid. Need olid enamuses talupojad. Asutati jalaväe- ja ratsapolke. Sõduritele hakati õpetama sõjaasjandust. Peeter Esimene sundis ohvitseri õppima matemaatikat, inseneriasjandust ja

teisi teadusi. Uraalis, Tuulas ja teistes linnades ehitati uusi relvatehaseid. Kuid oli puudus metallist. Sellepärast võeti paljudelt kirikutelt kellad maha ja valati need ümber suurtükkideks.

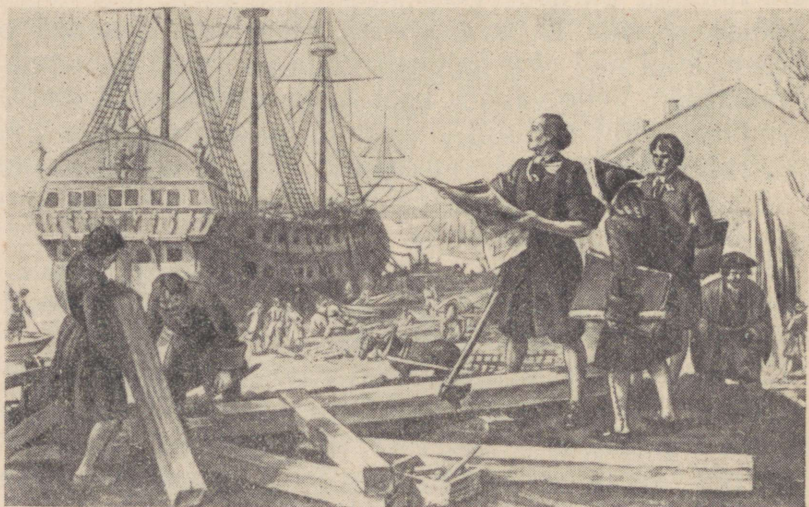
Vene armee muutus tugevaks. Ta purustas Rootsi väed ja jõudis välja Soome lahe äärde Neeva suudmes.

Siiä Neeva suudmesse, otse mere äärde rajati 1703. aastal kindlus ja uus linn — Peterburi (praegune Lenin-grad).

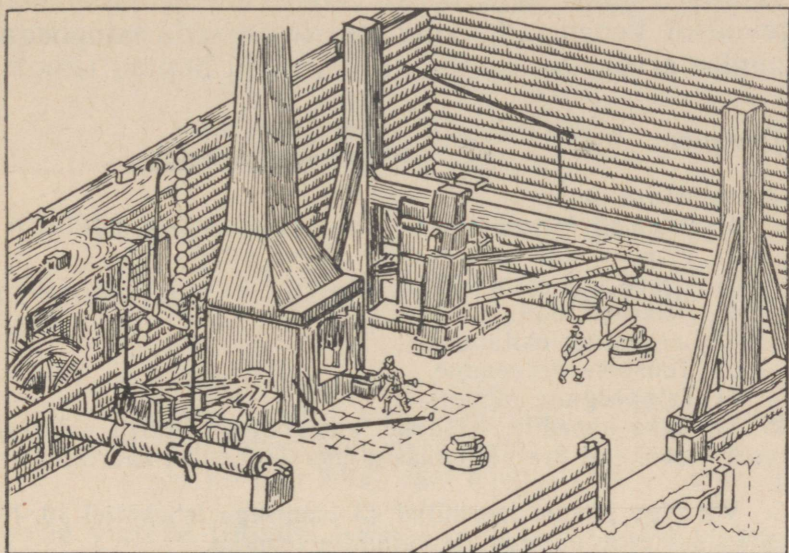
Neeva jõe madalail kaldail kasvas harv mets ja laius soo. Ehitustöödele aetud talupojad ja meistrid töötasid põlvini poris, ööbisid lageda taeva all, kuskil polnud võimalik kuivatada riideid ja soojendada ennast. Ehitajatele ei jätkunud toiduaineid, sageli tuli nälgida. Paljud ehitajad hukkusid.

Linn aga kasvas. Varsti kerkisid tema sirgete tänavate äärde nägusad kivimajad. Neisse asusid elama rikkad aadlikud ja kaupmehed. Peeter Esimene nimetas uue linna Vene riigi pealinnaks.

Peterburis ehitati laevastikku. Linna poole liikusid veokid laevaehitusmaterjaliga. Vihisesid saed, kopsisid kirved, lõhnas purjeriide, vaigu ja värvide järele. Vene inimesed

Laevaehitusel.

Metalli sulatamine ja se pistamine vesimootoriga tehases.

Kõrge korstnaga ahjus (koldes) toimub se pistatava metalli kuumutamine. Löötsad ja suurhaamer pannakse liikuma vee abil. Renni kaudu voolav vesi langeb vesirattale, pannes selle pöörlema. Pöörlev vesiratas omakorda rakendab tegevusse oma võlli külge kinnitatud mehhanismid: löötsad ja haamri.

õppisid uue ameti kiiresti selgeks ja said suurepäraseks laevameistriteks. Varsti ilmus Balti merre Vene laevastik. Vene meresõitjad siirdusid kaugetele maadele. Peterburi sadamasse aga saabusid Inglismaa ja teiste välisriikide laevad.

Laevastik vajab purjeriiet, armee — sõdurite riietuseks kalevit. Oli vaja suurtükke ja muud relvastust. Uue pealinna ehitused nõudsid palju telliskive. Kõike seda oli vaja valmistada. Venemaal hakkas tööstus kiiremini arenema.

Armee relvastamine, laevastiku, uute linnade ja tehaste ehitamine nõudis palju raha. Riik kogus raha talupoegadelt. Talupojad pidid müüma vilja ja teisi saadusi, nälgima, et anda riigile nõutav rahasumma. Talupoegadelt, kellel polnud raha, võeti nende varanatuke, aeti ära viimane lehm või hobune.

Talupojad tõusid sageli üles, kõik need ülestõusud aga suruti julmalt maha.

Aadlikud-mõisnikud koos tsaar Peeter Esimesega tugevdasid Venemaad, kuid nad tegid seda talupoegade rõhumise arvel.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:
  - 1) Miks oli Venemaale vajalik väljapääs merele?
  - 2) Vene vägede lüüasaamine Narva all.
  - 3) Armeed ümberkorraldamine.
  - 4) Peterburi ehitamine.
  - 5) Laevastiku ehitamine.
  - 6) Tööstuse arenemine.
  - 7) Talupoegade rõhumine.
2. Vaadake kaardile. Näidake, kus rootsi ja türki vallutajad löiksid Venemaalt ära väljapääsud merele. Leidke kaardilt Peterburi.
3. Võrrelge joonist leheküljel 43 joonisega leheküljel 10. Näidake, kuidas muutus metallisulatamise tehnika.
4. Mitmendasse sajandisse kuuluvad 1700. ja 1703. aasta?

17. Poltaava lahing.

Rootsi kuningas Karl XII suunas oma peajõud Venemaa vastu. Ta viis armee läbi Ukraina. Rootsi kuningas lootis ukrainalaste ja vene rahvast tülli ajada, et kergemini võita vaenlast. Kuid Karl XII eksis. Ukrainalased astusid koos venelastega ühise vaenlase vastu.

1709. aastal jõudis Rootsi armee Poltaava alla ja piiras selle ümber. Vene väed Peeter Esimese juhtimisel ruttasid rootslastele vastu.

27. juunil 1709. aastal kohtusid Vene ja Rootsi väed. Rootslased asusid pealetungile. Kuid ootamatult takerdusid nad väikeste vene muldkindlustuste (reduutide) joonel. Algas lahing, kus rootslased kaotasid palju sõdureid. Suure vaevaga vallutasid rootslased need vene kindlustused ja asusid korraldama lahingurivi pealahingu väljal.

Ka venelased rivistusid lahingukorda. Jalavägi jäi keskele, tiibadele paigutati ratsavägi. Peeter Esimene vaatas väed üle.

«Sõjamehed!» ütles ta. «On tulnud tund, mis otsustab

isamaa saatuse. Teadke, et teie ei võitle mitte Peetri eest, vaid riigi eest, isamaa eest!»

Rootsi polgud liikusid Vene armee poole.

...ja lahing, suur Poltaava lahing
lööb mürisema täies hoos!

Kuulid vihisesid. Mürinal lendasid suurtükkidest malmkuulid. Kogu väli kattus suitsuga. Trummipõrina saatel läks Rootsi jalavägi täägerünnakule. Puhkes äge käsitsivõitlus.

Trumm, kahurite kõuekärin,
lärm, vanded, kisa, täägitärin,
suits, leegid, oiged, verevool
ja surm ja põrgu igal pool.

Vene vägede tiibadel seisev ratsavägi sööstis rünnakule. Hurraa-hüüetega piiras ta vaenlase polgud ümber. Rootsi sõdurid võitlesid visalt.

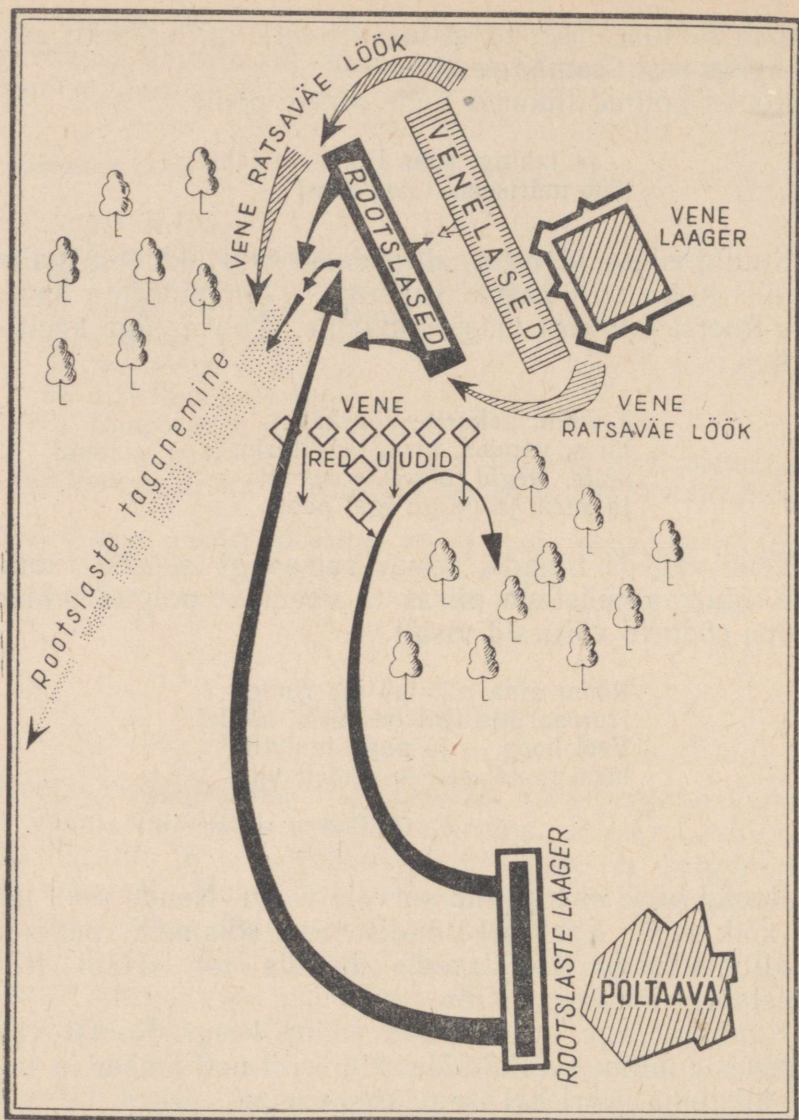
Rõõm aina rõkatab me rindel.
Hurraa! Me võit on varsti kindel.
Veel hoop — ja nagu tuuletiib
hirm rootslased ju rindelt viib.

(A. Puškini «Poltaava».)

Rootsi väed ei pidanud survele vastu. Nende read läksid kõik segi. Karl XII püüdis oma sõjamehi peatada. «Rootslased! Rootslased!» hüüdis ta. «Häbi teile, rootslased! Pidage vastu!»

Kuningat aga ei kuulunud enam keegi. Rootsi väed põgenesid lahinguväljalt. Varsti piirati nad ümber ja sunniti alistuma. Karl XII ise pääses vaevu.

Veel 12 aastat pärast Poltaava lahingut jätkus sõda Rootsiga. Nendel aastatel saavutasid venelased nii maal kui ka merel palju kuulsusrikkaid võite. 1721. aastal lõppes täieliku võiduga vene rahva pikk ja raske võitlus väljapääsu eest merele. Vana-Vene riigile kuulunud Neeva suudmeala ja Soome lahe kaldad läksid jälle Vene riigi koosseisu. Ühtlasi liideti Venemaaga Rootsilt võidetud lätlaste ja eestlaste maad.

Poltaava lahingu plaan.

Ülesanne.

1. Orienteeruge Poltaava lahingu plaanis.
2. Jutustage Poltaava lahingust.
3. Millega lõppes Venemaa sõda Rootsigale? Millised maad liideti Venemaaga? Näidake neid kaardil.

Peeter I aegsed vene sõdurid.

18. Suur vene teadlane M. V. Lomonossov.

Venemaal kasvas vajadus haritud inimeste järele. Neid oli vaja laevaehituseks ja laevade juhtimiseks, metallimaakide ja kulla avastamiseks ning paljudeks teisteks töödeks. Sellepärast hakati Venemaal asutama erikoole — meresõidu, suurtükiväe ja meditsiinilisi õppeasutusi. Teadusliku töö tegemiseks avati 1725. a. Teaduste Akadeemia. Esialgu olid peaaegu kõik akadeemikud välismaalased.

Esimeseks suureks vene teadlaseks oli Mihhail Vassiljevitš Lomonossov.

Lomonossov sündis Valge mere ääres talupoja perekonnas. Tema isa oli kalur. Isa võttis teda sageli merele

kaasa. Poiss aitas isal võrke merre lasta, sorteeris kalu. Kui lained ajasid vett paati, tuli poisil külma vett paadist välja loopida. Poiss kasvas julgeks ja teadmishimuliseks. Külas oli kirjaoskaja inimene, kes õpetas Lomonosovit kirjutama ja lugema. Reisijatelt kuulis ta, et Moskvas ja Peterburis avatakse kool. Lomonossov tahtis minna õppima. Isa oli selle vastu. Lomonossov põgenes salaja isakodust. Talvise käreda pakasega läks ta kalavooriga Moskvasse.

Kuid koolipääsemine oli raske. Talupoegade lapsi kooli ei võetud, sellepärast nimetas Lomonossov ennast aadliku pojaks. Kui Mihhail Vassiljevitš astus kooli, oli ta juba peaaegu kahekümne aastane. «Väikesed koolipoisid naeravad ja näitavad näpuga: «Vaata, milline puupea tuli õppima,»» jutustas Lomonossov oma esimestest koolipäevadest. Kooliaastad olid väga rasked. Lomonossov pidi elama poolnäljas, sageli sõi ta ainult leiba ja kalja.

M. V. Lomonossov töötamas.

Lomonossov paistis silma andekuse ja tööarmastuse poolest. Pärast kooli lõpetamist saadeti Lomonossov hariduse jätkamiseks välismaale.

Mõne aja pärast tuli Mihhail Vassiljevitš Venemaale tagasi ja asus tööle Teaduste Akadeemiasse. Siin olid peaaegu kõik akadeemikud sakslased. Paljud neist ei tahtnud, et Venemaal oleksid oma teadlased. Nad suhtusid Lomonossovisse ebasõbralikult ja tegid talle takistusi töös. Ka upsakad aadlikud suhtusid põlgusega talupojast teadlasele. Talle sai osaks palju solvamisi. Kuid Lomonossov ületas kõik need raskused ja sai suureks teadlaseks.

Lomonossov tegeles keemia, füüsika ja teiste teadustega. Ta oli ka ajaloolane, luuletaja ja kunstnik. Lomonossov kirjutas esimese vene keele grammatika. Ta unistas ajast, mil Venemaa saab kirjaoskajaks maaks.

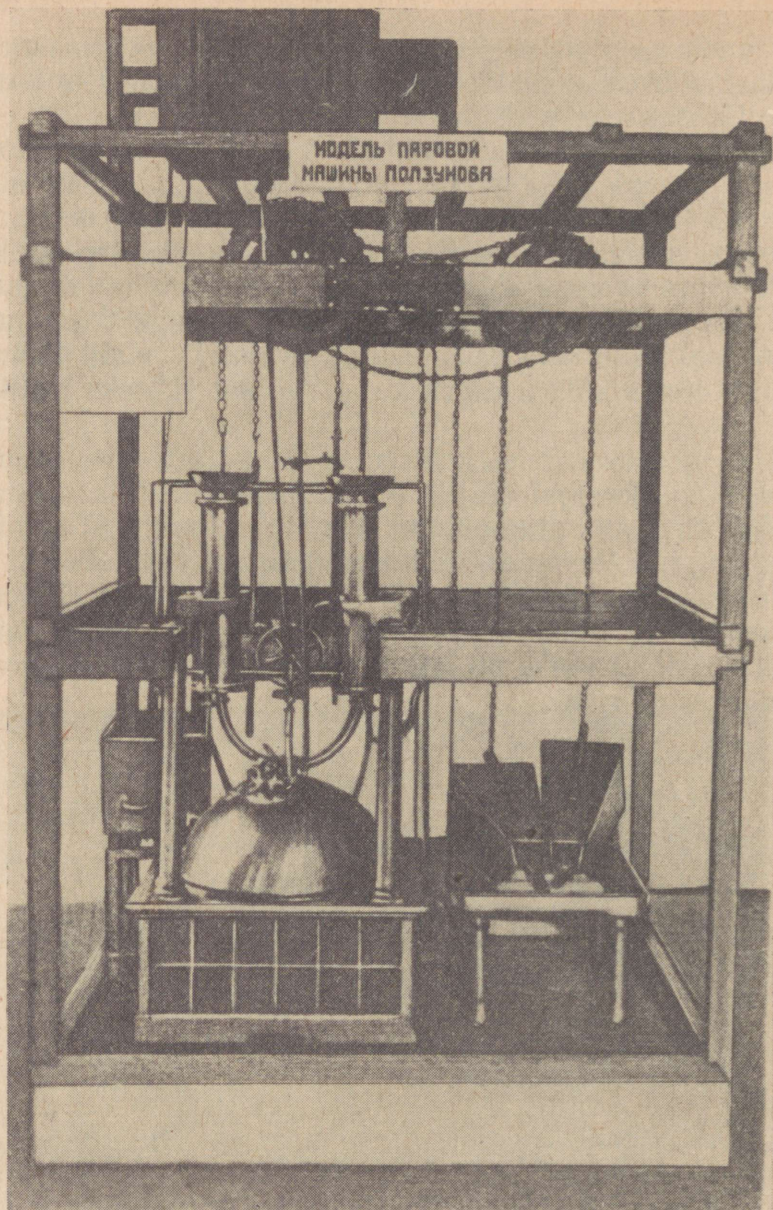
Lomonossovi ettepanekul avati Moskvas esimene vene ülikool. See ülikool on ka praegu Moskvas. Suure vene teadlase mälestuseks on antud talle Mihhail Vassiljevitš Lomonossovi nimi.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:
  - 1) M. V. Lomonossovi lapsepõlv.
  - 2) M. V. Lomonossovi õppeaeg.
  - 3) M. V. Lomonossov kui suur vene teadlane.
  - 4) Esimese ülikooli avamine Venemaal.
2. Miks tuli Lomonossovil ületada nii palju takistusi, enne kui ta sai teadlaseks?

19. Pärisorjuslik küla XVIII sajandil.

XVIII sajandil suurenes Venemaal pidevalt tehaste arv. Peeter Esimese ajal oli tehaseid üle kahesaja, sajandi lõpul oli neid juba ligi 1000. Paljudes tehastes töötasid endiselt pärisorjad käsitsi, ilma masinateta. Laienesid vanad linnad, tekkisid uued. Linnaelanikud vajasisid üha rohkem toiduaineid. Küladest linnadesse liikusid pikad voorid viljaga, aed- ja juurviljaga ning lihaga. Kasvas kaubandus ka välismaaga.

Polzunovi «tulemasin» — maailma esimene aurumasin.

Lomonossov ei olnud ainuke teadlane Venemaal. Siin ilmusid paljud oma teadlased, maadeuurijad, kunstnikud, muusikud, näitlejad. XVIII sajandi keskel elas Venemaal silmapaistev teadlane-tehnik Ivan Ivanovitš Polzunov. Ta oli sõduri poeg. Polzunov töötas Siberi mäetehases. Ta leiutas ja ehitas maailma esimese aurumasina. Tsaari ametnikud-aadlikud ei tundnud huvi tema leiutuse vastu. Polzunov suri, tema masin jäeti unustusse, sest mõisnikud ei osanud hinnata oma rahva saavutusi.

Talupojad töötavad mõisnikule.

Mõisnikud müüsid talupoegade poolt kasvatatud vilja, lina, kanepit. Paljud aadlikud elasid jõukalt. Nende majad olid kalli mööbli, maalide, raidkujudega sisustatud. Öhtul toimusid siin ballid, mürtsus muusika, külalised sõitsid kohale ülekullatud tõldades. Kõige rikkamatel aadlikkudel olid veel pärisorjadest kunstnikud, muusikud, näitlejad. Paljud teenrid-pärisorjad pidid täitma oma isandate tujusid.

Luksuslikuks eluks oli vaja palju raha. Sellepärast sundisid mõisnikud talupoegi üha rohkem töötama.

Väljas oli veel pime, kui talupere juba jalul oli. Kiirel tööajal aeti teoorjust tegema mitte ükski mehi ja naisi, vaid ka lapsi.

Eriti raske oli naiste olukord. Näljased lapsed jäid koju järelevalveta. Imik tuli kaasa võtta ja jätta kuskile põllule. Ema pidi aga selga sirutamata lõikama sirbiga mõisniku vilja. Talunaine on nõrkemas, ta puhkab veidi või jookseb imikut vaatama, kuid otsekohe on mõisakubjas kohal. Ta kirub, ähvardab, ajab tööle. Nii kestab see öhtuni.

Paljud mõisnikud sundisid talupoegi töötama mõisa-põllul kuni 6 päeva nädalas. Talupoegade maatükid aga

jäid hooletusse. Talupoeg võis alles öösel oma maatükil tööle asuda.

Pärisorjuslik talupoeg ja kogu tema perekond kuulusid mõisnikule. Mõisnikud kauplesid talupoegadega, mängisid neid kaardimängus maha, kusjuures sageli lahutati naine mehest ja lapsed vanematest.

Mõisaproua Saltõkova (teda nimetati Saltõtšihhaks) peksis ja piinas surnuks rohkem kui sada talupoega-pärisorja. Niisuguseid saltõtšihhasid oli palju. Näiteks käskis üks mõisaproua enda juuresolekul peksta naiskokka. Mõisaproua sööb maitsvat kapsasuppi, sealsamas pingil aga pekstakse naist. Mille eest? Kas oli kapsasupp halb? Ei. Mõisaprouale lihtsalt meeldis alandada inimesi, näidata nendele oma võimu.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:
  - 1) Mõisnike jõukas ja priiskav elu.
  - 2) Talupoegade töö.
  - 3) Mõisnike võim pärisorjuslike talupoegade üle.
2. Jälgida, kuidas järk-järgult tugevnes talupoegade rõhumine [paragrahvid 11, 15 (algus) ja 19].

Pärisorjuslike talupoegade müümine.

20. Talupoegade ja kasakate ülestõus Jemeljan Pugatšovi juhtimisel.

Talupojad vihkasid oma rõhujaid-pärisorjapidajaid, nad ei loobunud võitlusest mõisnike vastu. Mõnikord varitsesid talupojad kuskil mõisnikku ja tapsid ta. Samal ööl põletati mõisamaja või viljaait. Talupoegade arvates oli nende raskes elus süüdi mõisnik, mitte aga tsaar. Talupojad uskusid, et kunagi ilmub hea tsaar, kes vabastab rahva. Nad ei mõistnud, et tsaar on ise peamõisnik ja -rõhuja.

Uraali jõe ääres elavate kasakate hulka ilmus inimene, kes nimetas ennast tsaariks ja ütles, et ta on Peeter Esimese lapselaps. Teda olevat aadlikud püüdnud hukata selle eest, et ta oli tahtnud rahvale vabadust anda. Ta kutsus üles võitlusele aadlike vastu ja lubas anda töörahvale vabaduse, mõisnikelt aga võtta maa ja jagada see talupoegadele.

Tegelikult oli selle inimese nimi Jemeljan Pugatšov. Ta oli kasakas. Ta armastas väga töörahvast. Ta nimetas ennast sellepärast tsaariks, et rahvas läheks julgemi tema järel. Paljud uskusid, et Pugatšov on tõepoolest tsaar, mõned aga rääkisid: «Olgu ta kas või kasakas ja mitte tsaar, kuid ta astub meie kaitseks välja.»

1773. aastal kogunes Pugatšovi juurde suur sõjavägi. Ta asus sõjaretkele rõhujate vastu. Ülestõusnud valutasid mitu tsaari kindlust ja piirasid ümber Orenburgi linna. Uraalis olid relvatehased. Seal töötasid pärisorjad. Saanud kuulda Pugatšovi lähenemisest, tapsid nad oma ülemused ja ühinesid ülestõusnutega. Uraali meistrid valmistasid rahvaväele kahureid, varustasid neid mürskude ja püssirohuga.

Pugatšovi sõjavägi ei suutnud siiski veel Orenburgi vallutada. Ülestõusnud möödusid linnast ja liikusid Baškiiria steppide kaudu Volgale. Baškiiride ja teiste Volgamaade rahvaste elu oli väga raske. Mõisnikud võtsid nendelt maid ära. Tsaariametnikud laostasid neid. Koos vene mõisnike ja tsaariametnikega rõhusid baškiire ka kohalikud rikkad.

Kehvikud-baškiirid mõistsid, et nendel ja vene tööinimestel on ühine vaenlane. Baškiiri kehvikute ratsasalgad ühinesid Pugatšovi sõjaväega. Ülestõusnud baškiiride juhiks oli julge Salavat Julajev.

Pugatšovi armee lähenes Volgale ja piiras ümber Kaasani. Volgamaade pärisorjuslikud talupojad asusid samuti võitlusse oma rõhujatega. Talupojad tapsid mõisnikke, põletasid mõisahooned. Talupojad võitlesid maa eest, pärisorjuse kaotamise eest.

Koos vene talupoegadega tõusid üles ka tatarlased, marid, tšuvašid ja teised rahvad.

Kuid nagu varemgi, Stepan Razini ajal, astusid talupojad välja oma külades, õiendasid arveid oma mõisnikega. Olles aga kodukülalt eemal, võitlesid nad vastu tahtmist, ülestõusnute peavägedega nad ei liitunud. Sellepärast oli Pugatšovi talupoegade armee nõrk. Ka oli talupoegade relvastus vilets.

Keisrinna Katariina II saatis talupoegade vastu suure, tugeva ja hästi relvastatud armee. 1775. aastal said ülestõusnud mitmes lahingus lüüa. Pugatšov võeti kinni, pandi ahelaisse ja toodi raudpuuris Moskvasse.

Pärast talupoegade armee purustamist lämmatasid tsaariväed ülestõusu ka üksikutes külades. Ülestõusust osavõtnuid koheldi julmalt. Rahva hirmutamiseks toimus Pugatšovi hukkamine Moskvas suure rahvahulga ees.

Kuid tööinimesed ei unustanud oma juhti. Temašt, nagu ka Razinist, lauldi rahvalaule ja jutustati muistendeid.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:

- 1) Miks vihkasid talupojad mõisnikke?
- 2) Kes oli Jemeljan Pugatšov ja miks ta tsaarina esines?
- 3) Kes võtsid osa ülestõusust?
- 4) Miks oli talupoegade armee nõrk?
- 5) Kuidas õiendasid tsaar ja mõisnikud arveid ülestõusnud talupoegadega?

2. Näidake kaardil, kus toimus talurahva ülestõus Pugatšovi juhtimisel.

3. Millal oli talurahva ülestõus Stepan Razini juhtimisel? Mitme aasta pärast algas talurahva ülestõus Jemeljan Pugatšovi juhtimisel?

21. Venemaa laienemine XVIII sajandi lõpul.

Pärast võitu Rootsi üle võisid vene laevad vabalt Soome lahel ja Balti merel purjetada. Kuid Must meri oli endiselt Venemaast ära lõigatud. Musta mere põhjarrannikul peremehetsesid türgi vallutajad. Nad olid alaliseks ohuks vene ja ukraina rahvale. Väljapääsu saamiseks Mustale merele pidas Venemaa mitu sõda Türgiga. Nendes sai kuulsaks tuntud vene väejuht Aleksander Vassiljevitsš Suvorov.

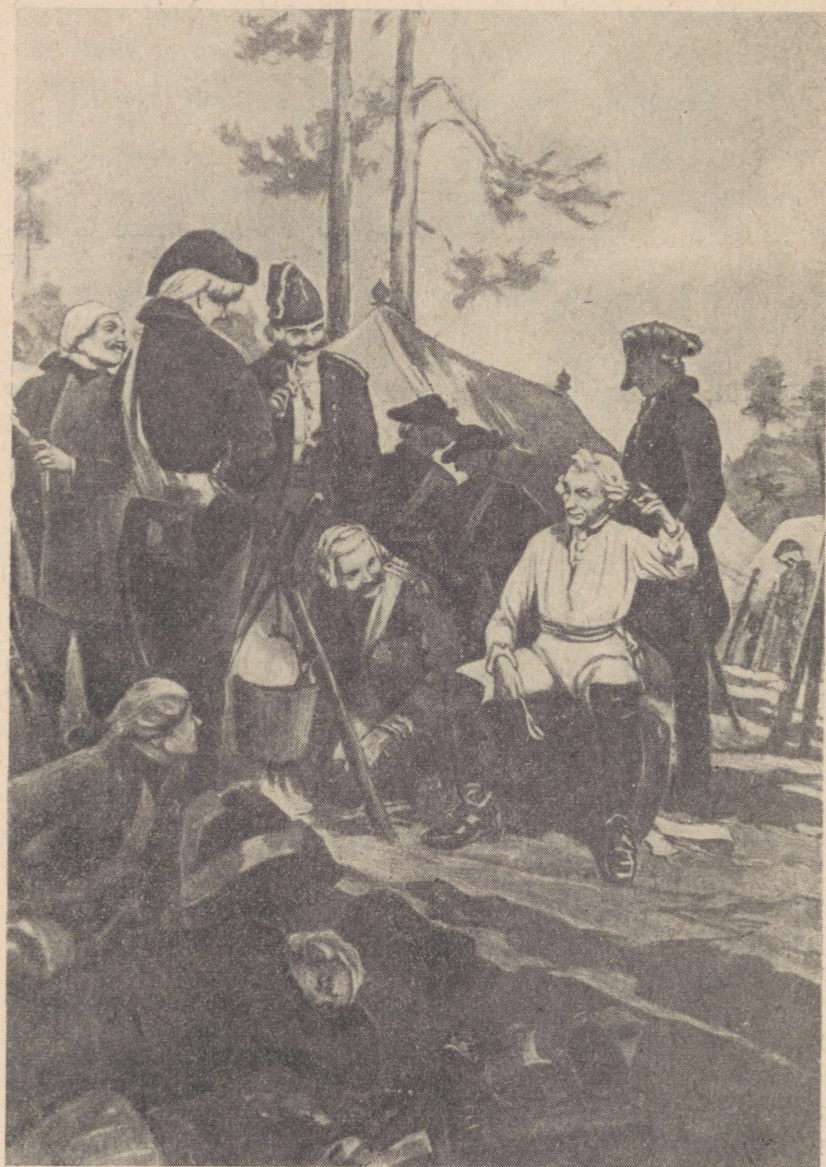
Juba lapsena hakkas Suvorov huvi tundma sõjaasjanduse vastu. Ta luges raamatuid suurtest väejuhtidest ja unistas saada kindraliks. Kuid Suvorov oli kidur ja haiglane poiss. «Ei sinust küll sõjameest saa,» naeris Suvorovi isa. «Sa ei jõua ju püssigi tõsta!» Isa sõnad kurvasid Suvorovit. Ta hakkas ennast karastama.

Algasid talvekülmad, kõik riietusid soojadesse kasukatesse. Väike Suvorov aga pani selga kerge pihtkuue ja viibis sellega terve päeva väljas. Poiss õppis hästi ratsutama, harjus palju käima, ta ei kartnud pikki rännakuid, ta talus hästi nii sooja kui ka külma. Suvorov sai füüsiliselt tugevaks. Kuueteistkümne-aastaselt astus ta sõjaväkke. Mõne aja pärast sai ta ohvitseriks, siis kindraliks.

Suvorov tundis hästi soldateid, armastas neid ja hoolitses väga nende eest. «Soldatid on mulle kallimad kui ma ise,» ütles Suvorov.

Oma pika eluea jooksul juhtis Suvorov 35 suurt lahingut ja võitis nad kõik. Ta õpetas ka teistele, kuidas tuleb võita. «Sõditakse mitte hulgaga, vaid oskusega,» ütles Suvorov. «Ühe väljaõpetatud mehe eest antakse kolm õpetamata meest.»

Suvorov sai eriti kuulsaks Türgi kindluse Izmaili vallutamiseega. Kindlust peeti ligipääsmatuks. Teda kaitseksid parimad Türgi väed. Kuid see ei hirmutanud Suvo-

Suvorov vestleb soldatitega.

rovit. Ta hakkas soldateid rünnakuks ette valmistama. Linna lähedale käskis Suvorov ehitada samasugused kindlustused nagu need, mis ümbritsesid Izmaili. Ta õpetas soldateid vallile ja kindlusemüüridele ronima, kraave ületama. «Raske õppusel, kerge lahingus,» ütles väejuht. Kui ettevalmistused olid tehtud, nõudis Suvorov türklastelt alistumist. «Enne langeb taevast maa peale, kui alistub Izmail,» vastas türgi kindral uhkelt. Siis alustasid vene soldatid rünnakut. Nad ületasid kiiresti kindlusekraavi ja ronisid müüridele. Puhkes äge käsitsivõitlus. Venelased tungisid linna. Esireas läksid polgud, mida juhtis Suvorovi parim õpilane kindral Kutuzov. Türklased kaitsesid ennast meeleheitlikult, kuid nad löödi puruks. Izmail langes.

Varsti purustas Vene eskaader Mustal merel Türgi laevastiku.

Nii sai Vene riik oma valdusse Musta mere põhjaranniku.

XVIII sajandi lõpul laienesid Venemaa piirid ka läänes. Venemaa koosseisu läks Valgevenemaa. Vallutati ka Leedu. Idas algas Kasahstani liitmine.

Ülesanne.

1. Näidake kaardil XVIII sajandi lõpuks Venemaaga liidetud maad.
2. Jutustage silmapaistvast vene väejuhust A. V. Suvorovist.
3. Selgitage Suvorovi väljendusi: «Sõditakse mitte hulgaga, vaid oskusega», «Raske õppusel, kerge lahingus».

22. Kaukaasia rahvad ja nende liitmine Venemaaga.

Kaukaasias ja Taga-Kaukaasias elasid paljud erinevad rahvad: grusiinlased, armeenlased, aserbaidžaanlased ja teised. Nende riigid olid väga vanad, nad tekkisid 2000—3000 aastat tagasi.

Taga-Kaukaasia on rikas maa. Kuid selle maa rahvaste elu oli väga raske. Siin võimutsesid rikkad vürstid ja aadlikud. Siin valitses pärisorjus. Sõnakuulmatuse eest karistati pärisorja julmalt. Gruusias kehtis seadus:

«Kui talupoeg lööb isandat, siis tuleb raiuda talupojal käsi otsast, kui aga talupoeg vihatujus sõimab isandat, siis tuleb rebida temal keel suust.»

Pidevalt tungisid Taga-Kaukaasia rikastele maadele türgi ja iraani vallutajad. Nad haarasid Aserbaidžani ja Armeenia. Armeenia rahvas võitles kangelaslikult vallutajate vastu, kuid ilma kõrvalabita ei suutnud nad end vabastada. Armeenlased lootsid Venemaale ja ootasid temalt toetust.

Iraani ja türgi vallutajad tungisid Gruusiasse ja Aserbaidžani ning laastasid neid maid.

1795. a. jõudis suur Iraani armee Gruusia pealinna Tbilisi alla. Linna elanikud haarasid relvad ja astusid võitlusse vaenlasega. Koos teistega läksid ka linna laulumehed ja muusikud. Oma lauludega innustasid nad sõjamehi. Lahing kestis päikesetõusust hilisõhtuni. Gruusia sõjamehed näitasid selles lahingus suurt vaprust. Üle kogu Gruusia said kuulsaks Georgi Guramišvili suurtükiväelased. Iraanlased piirasid patarei sisse. Igast küljest kõlasid nende hüüded: «Alistuge, alistuge!» Kuid gruusia sõjamehed otsustasid võidelda kuni viimse meheni. Lõpuks oli elus veel ainult Georgi Guramišvili. Ta oli raskesti haavatud. Vaenlased asusid uuesti rünnakule. Viimast jõudu kokku võttes tõusis ta suurtüki juurde. Mürises lask. Vaenlased tõmbusid tagasi. Mõni aeg valitses vaikus, vaenlane kartis korrata rünnakut. Kuid suurtükk ei tulistanud enam. Siis tulid iraanlased patarei juurde. Ühe kahuri juures lamas üleni haavades suurtükiväelane. Ta oli veel elus ja, nagu hüvasti jättes, kaisutas suurtükki. Vaenlased raiusid kangelase tükkideks.

Murdes kaitsjate vastupanu, tungisid vaenlased linna. Mööda Tbilisi kõveraid ja keerulisi tänavaid tormasid vaenlase ratsanikud. Linnas algasid röövimised ja põletamised. Kogu taevaskattus suitsuga. Mõni püüdis oma varandust päästa, kuid langes samas iraanlaste mõõgaloökide all.

Tbilisi purustati täielikult. Ellujäänud elanikud aeti järskude mägiteede kaudu Iraani. Seal viidi nad turule ja müüdi kui kariloomad. Nad muudeti orjadeks.

Gruusia rahvas mõistis, et ükski ei tule nad toime

arvukate vaenlastega. Siis pöördus Gruusia abi saamiseks Venemaa poole.

1801. a. ühendati Gruusia Venemaaga.

Püüdes vallutada Taga-Kaukaasiat, alustas Venemaa sõda Pärsia ja Türgiga. Venemaa võitis. Temaga ühendati aserbaidžaanlased, armeenlased ja teised rahvad.

Kaukaasia ja Taga-Kaukaasia rahvad sattusid tsaari rõhumise alla. Nende üle hakkasid valitsema tsaariametnikud. Kuid jäi püsima ka kohalike vürstide ja aadlike võim. Nagu varemgi, jäid neile suured maavaldused, kus nendele töötasid pärisorjuslikud talupojad.

Tsaarivõimude ja oma mõisnike kahekordne rõhumine muutus Kaukaasia rahvastele väljakannatamatuks ja sageli puhkesid siin ülestõusud. Tsaarikindralid surusid need julmalt maha. Kohalikud mõisnikud aitasid tsaarivõimu. Paljud Kaukaasia vürstid astusid tsaari teenistusse ja said tsaari ohvitserideks ja kindraliteks. Nad kohtlesid julmalt ülestõusust osavõtjaid.

Kuid Kaukaasia rahvastele oli ühendamine nii mõneski suhtes kasulik. Tehti lõpp türgi ja iraani jõukude rüüsterkedele. Hakkas arenema majandus, kasvas kaubandus. Grusiinlased, armeenlased, aserbaidžaanlased ja teised Kaukaasia rahvad õppisid vene rahvalt palju. Nad koonduisid vene rahvaga ühiseks võitluseks rõhujate vastu, õnneliku elu eest.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:

- 1) Kaukaasia rahvaste elu oma vürstide ja aadlike võimu all.
- 2) Aserbaidžan ja Armeenia iraani vallutajate võimu all.
- 3) Iraani vallutajate sissetung Gruusiasse.
- 4) Gruusia ja teiste Kaukaasia rahvaste ühendamine Venemaaga.
- 5) Kaukaasia rahvad tsaari võimu all.

2. Mitmendal sajandil oli 1801. aasta?

23. 1812. aasta Isamaasõda.

XIX sajandi algul toimusid Euroopas suured sõjad.

Prantsuse keisri Napoleoni armeed purustasid paljude teiste Euroopa riikide sõjaväe. Kogunud jõude kõikidest võidetud maadest, suunas Napoleon need koos Prantsuse armeega Venemaa vastu.

1812. aastal tungis vaenlane meie maale. Napoleon pidas ennast võitmatuks. Ta vedas kaasas oma raidkuju, mille tahtis püstitada Moskvasse.

Napoleoni väed liikusid läbi Leedu, Valgevenemaa, vallutasid Smolenski linna ja liikusid Moskva peale. Vene armeed taganesid. Tol ajal oli Venemaa sõjavägi kolm korda väiksem kui Prantsusmaa oma.

Sai kaua tummalt taganeda.
Me tuju langes, nähes seda,
hallpead ju rääkisid:
«Mis tuleb ülematel pähe?
Kas on neil tõesti julgust vähe,
et ikka proovima ei lähe
häid vene tääkisid?»

(M. Lermontovi «Borodino».)

Rahvas kirus tsaari väeülemaid. Paljud nõudsid Kutuzovi nimetamist vägede ülemjuhatajaks.

Mihhail Illarionovitš Kutuzov oli paljudes lahingutes kuulsaks saanud. Ta oli võidelnud koos Suvoroviga Izmaili all. Soldatid tundsid ja usaldasid teda.

Kutuzov mõistis, et Venemaa päästmiseks oli ainuüksi armeest vähe. Ta tahtis relvastada kogu rahva, asutada suure maakaitseväe. Kuid tsaar ja mõisnikud kartsid rahva relvastamist. Tsaar nimetas vastumeelselt Kutuzovi vägede ülemjuhatajaks. Soldatid aga rõõmustasid ja ütlesid: «Sõitis kohale Kutuzov prantslasi peksma.»

Kõik ootasid lahingut ja Kutuzov otsustas selle anda.

Väed asetsesid Borodino küla lähedal 120 kilomeetri kaugusel Moskvast.

Saabus 1812. aasta 26. august. Päikesetõusu ajal hakkasid mürisema kahurid. Vaenlaste pilv liikus vene kindlustuste poole. Puhkes äge Borodino lahing. Jalavägi ja

ratsavägi, sinised, mustad, punased ja valged mundrid, lehvivad lahingulipud — kõik oli segi. Kindlustused käisid mitu korda käest kätte. Lahing kestis kogu päeva. Nii Vene kui ka Prantsuse armee kaotasid palju soldateid.

Borodino lahingus nõrgenes tunduvalt Prantsuse armee, kuid ta jõud polnud veel murtud. Järgmisel päeval ei jätkanud Kutuzov lahingut. «Vaenlane on veel küllaltki tugev,» ütles ta, «meie oleme aga nõrgemad. Napoleon võib meie armee purustada, kui me aga kaotame armee, siis me kaotame ka Venemaa.»

Vene armee taandus. Ka Moskva tuli maha jätta. Vallutajate armee lähenes vanale Vene pealinnale. Napoleon seisis mäekünkal ja ootas, et moskvalased tulevad temalt armu paluma. Ta mõtles, et pärast Moskva vallutamist lõpeb ka sõda ja Venemaa alistub vallutaja tahtele. Kuid Napoleon ootas asjata. Vene inimesed ei tulnud vaenlast kummardama. Vene armee kannul lahkusid Moskvast peaaegu kõik elanikud. Rahva seas kõneldi: «Nüüd sõda alles algab. Kogu Venemaa läheb sõjaretkele.»

Ülesanne.

Jutustuse plaan:

- 1) Napoleoni armee sissetung Venemaale.
- 2) Väejuht M. I. Kutuzov.
- 3) Borodino lahing.
- 4) Moskva vallutamine Napoleoni armee poolt.

24. Prantsuse vallutajate purustamine.

Otsekohe pärast vaenlase asumist linna puhkesid seal tulekahjud. Kogu linn oli leekides. Tules hukkusid toiduainete laod. Suur osa Moskvast põles maha. Seniste rahvarikaste tänavate asemel suitsesid nüüd ahervaremed. «Vaenlane on Moskvast» — see rusuv teade levis üle kogu maa. Tuhanded inimesed astusid võitlusse vaenlase vastu. Vaenlase tagalas moodustati partisanisalku.

Üheks kuulsamaks partisanisalkade organisatoriks oli soldat Jermolai Tšetvertakov. Lahingus sai ta hobune

surma, ise aga langes ta vangi. Kuid tal õnnestus põgeneda. Tšetvertakov läks lähimasse külla ja tegi seal ettepaneku moodustada partisanisalk. Varsti oli Tšetvertakovi partisanisalgas juba 300 talupoega.

Selliseid partisanisalku oli palju. Mõnes oli 3000 ja isegi 4000 inimest. Partisanid peitsid end metsades, varitsesid vaenlast ja tungisid vaenlase väesalkadele kallale.

Partisanidel oli vähe relvi. Neid hangiti vaenlaselt juurde. Vahel juhtus, et talupojad viisid isegi vaenlase suurtükid ära.

Rahvakangelaste seas oli ka naisi. Eriti kuulus oma kangelastegude poolest oli Vassilissa Kožina. Ta hävitas kümneid vaenlase soldateid.

Napoleoni armee olukord Moskvas muutus iga päevaga raskemaks. Linnas algas nälg. Vaenlane ei saanud kuskilt hankida toidu- ja hobusemoona. Talupojad peitsid või põletasid kõik ära, vallutajatele ei jätud midagi. Napoleon ei võinud oma armeed kauemaks Moskvasse jätta. Ta liikus oma armeega lõunasse, lootes siit saada toiduaineid. Selleks ajaks värskete jõududega täienenud ja tugevnenud Vene armee tõkestas vaenlasele tee.

Malojaroslavetsi all toimus äge lahing. Vaenlase väed said lüüa, nad kihutati samale teele, mida mööda valla-

Talupojad viivad vangivõetud prantsuse soldateid.

tajad tulid Moskvasse. Aga siin olid vaenlased juba kõik paljaks riisunud, purustanud linnad ja külad. Ka siin ootas neid nälg. Vaenlase väed kaitsesid end visalt, kuid Vene armee ajas nad oma kodumaalt välja.

Vaenlase lõplikul purustamisel aitasid Vene armeed vene, valgevene ja leedu partisanid. Nad ründasid taganevat vaenlast igast küljest.

Sõja algul tungis Venemaale määratu suur 600 000 meheline armee. Nüüd oli sellest järele jäänud vaid 30 000 meest. Napoleon ise pääses hädavaevu vangilangemisest.

1812. a. sõjas võitles kogu rahvas isamaa kaitseks. Sellepärast nimetatakse seda sõda Isamaasõjaks.

Purustanud vallutajad, aitas vene rahvas ka teistel Lääne-Euroopa rahvastel vabaneda vallutajate ikkest. Vene väed jõudsid välja Prantsusmaa pealinna Pariisi.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:

- 1) Moskva põlemine.
- 2) Rahvasõda.
- 3) Vallutajate lahkumine Moskvast.
- 4) Vaenlase väljakihutamine Venemaalt.

2. Tooge näiteid, mis kinnitavad, et 1812. aasta sõda oli tõeline Isamaasõda.

25. Dekabristid.

Isamaasõda õhutas rahvast võitlusele kodumaa eest. Rahva seas tugevnes vabaduspüüe. Talupojad tahtsid vabaneda mitte ainult vallutajatest, vaid ka oma mõisnikest.

Pärast sõda tugevnes pärisorjusevastane võitlus veelgi. Paljudes kohtades toimusid talupoegade ülestõusud.

Isegi mõned aadlikud hakkasid rahvast kaitsma. Need ausad ja julged inimesed tahtsid õhutada ülestõusu, hävitada tsaari isevalitsust, vabastada talupojad pärisorjusest ja muuta riigikorda. Nad olid revolutsionäärid.

Aadlikud-revolutsionäärid organiseerisid oma sala-

ühinguid. Üks ühing oli Põhja-Venemaal, Peterburis, teine Lõuna-Venemaal, Ukrainas. Neid nimetatigi Põhja- ja Lõunaühinguks. Lõunaühingu juhiks oli polkovnik Pestel, Põhjaühingus oli aga eriti silmapaistvaks tegelaseks luuletaja Rõlejev. Ühes oma luuletuses, mida levitati salaja rahva hulgas, kirjutas Rõlejev:

«Kui siis läks sepp sepikojast, kaasas kolm mõõka. Esimene mõõk oli bojaari, suurniku hukkamiseks, teine mõõk oli papi, vagatseja hukkamiseks. Kolmas mõõk aga tsaari hukkamiseks. Au ja kuulsus sepale!»

1825. aasta lõpul suri ootamatult Aleksander I. Uueks tsaariks pidi saama tema vend Nikolai. Revolutsionäärid tahtsid välja astuda veel enne, kui Nikolai asub valitsema. Ülestõusu otsustati alustada Peterburis 14. detsembril 1825. aastal.

Ööl vastu 14. detsembrit sõitsid ohvitserid-dekabristid¹ sõjaväekasarmutesse. Nad kutsusid soldateid ülestõusule. Soldatid võtsid küll dekabristide sõnu kuulda, kuid ülestõusu alustada nad ei tahtnud. Dekabristidega läks ainult üks polk. Lehviva lipuga, trummipõrina saatel marssis polk Senati väljakule (nii nimetati üht Peterburi väljakut). Ülestõusnud rivistusid. Hakati ootama teiste väeosade ühinemist nendega.

Kiiruga saatis Nikolai revolutsionääride vastu usaldusväärsed polgud.

Ka rahvas valgus Senati väljakule. Linnakehvikud, käsitöölised ja tööinimesed tahtsid ülestõusnuid aidata. Kui Nikolai koos oma kindralitega sõitis mööda väljakut, pildus rahvas neid kivide ja puuhalgudega. Dekabristid ei viinud rahvast ülestõusule. Nad tahtsid võidelda oma jõududega, ilma rahvata. Kuid dekabristide jõud olid liiga nõrgad. Alles mõne tunni pärast liitusid ülestõusnutega salk madruseid ja mõned teised väeosad.

Nikolai käskis ülestõusnuid suurtükkidest tulistada. «Suurtükid, järjest tuld. Esimene, alga,» käsutas Nikolai. Kuid suurtükk vaikis. Suurtükiväelane ei kiirustanud. «Nad on ju omad,» ütles ta ehmunult. Ohvitser tõukas

¹ Ülestõus toimus detsembris, sellepärast nimetati salaühingu liikmeiks olevaid aadlikke-revolutsionääre dekabristideks.

Dekabristide ülestõus Senati väljakul.

soldati eemale ja asus ise suurtüki juurde. Kärgetas esimene lask. Sellele järgnesid teised. Langesid surmasaanud. Kuuldus haavatute karjeid ja oigamist. Ülestõus purustati.

Rahvas oli valmis dekabriste toetama. Kuid aadlikud-revolutsionäärid olid kaugel rahvast. Ilma rahvata ei võinud nad võita.

Tsaar ja mõisnikud õiendasid julmalt arveid ülestõusnutelega. Viis dekabristi, nende hulgas ka Pestel ja Rõlejev, poodi üles. Ülejäänud saadeti jalaraudadesse aheldatuna sunnitööle ja asumisele.

Dekabristid said lüüa, kuid nad uskusid, et nende üritus ei ole asjatu. «Sädemest tõuseb leek,» ütlesid nad. Nii see ka tegelikult oli. Venemaa parimad inimesed jätkasid võitlust pärisorjuse ja tsaari isevalitsuse hävitamiseks.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:
  - 1) Aadlikud-revolutsionäärid.
  - 2) Salauhingud.
  - 3) Ülestõus Senati väljakul.
  - 4) Arveteõiendamine dekabristidega.
2. Kes olid salauhingute liikmed?
3. Miks dekabristid said lüüa?
4. Kuidas mõista väljendust: «Sädemest tõuseb leek»?

26. Rahva vabaduse eest võitlejad.

Iga aastaga tugevnes Venemaal pärisorjusevastane võitlus. Ikka sagedamini tõusid talupojad oma rõhujate vastu üles. Tsaar saatis talupoegade liikumise mahasurumiseks sõjaväge, alistamatuid saadeti sunnitööle, peksti vitstega surnuks. Kuid talupoegade ülestõusud jätkusid. Talupojad taotlesid visalt pärisorjusliku rõhumise hävitamist.

Pärisorjusevastasele võitlusele tõusid järjest uued inimesed. Eesrindlikud luuletajad, kirjanikud ja teadlased nõudsid pärisorjuse kaotamist.

Tol ajal sai eriti kuulsaks dekabristide sõber, suur vene luuletaja Aleksander Sergejevitš Puškin. Ta kirjutas palju suurepäraseid teoseid («Poltaava», «Kapteni tütar», «Muinasjutt tsaar Saltaanist» ja teised). Puškin oli aadlik, kuid ta armastas rahvast ja astus välja pärisorjuse ning isevalitsuse vastu. Ühes oma luuletuses kirjutas ta tsaari kohta:

A. S. Puškin Mihhailovskojes.

Sa roimar, isehakanu!
Sind, sinu trooni mina vihkan,
su surma, laste hukatust
ma õela rõõmuga vaid ihkan.

Tsaarile teatati Puškini revolutsioonilistest luuletustest. Ta saatis Puškini algul asumisele lõunasse, siis kaheks aastaks kodukülla.

Tsaar vihkas poeti, nimekad aadlikud solvasid teda. Aus ja julge Puškin ei kannatanud välja neid solvamisi. Ta kutsus ühe oma solvaja duellile (kahevõitlusele). Vastased kohtusid ja tulistasid teineteist. Tsaar teadis, misugune hädaoht ähvardab suure poeedi elu, kuid duellile ta vahele ei seganud. Puškin tapeti.

Otsustavalt astus pärisorjuse vastu välja ka suur ukraina poet Tarass Grigorjevits Ševtšenko. Lapsepõlves oli ta pärisori, käis karjas, siis võeti ta mõisniku teenriks. Nooruk joonistas hästi. Kunstnikele ei jäänud tähelepandamatuks tema joonistamisoskus. Nad kogusid raha ja ostsid Ševtšenko vabaks.

Ševtšenko polnud mitte ainult kunstnik, vaid ka suur poet. Oma luuletustes kutsus ta rahvast võitlusele, ülestõusule. Ševtšenko kirjutas:

... tõuske üles, purustage ahelad
ja julma vaenlase verega
pühitsege vabadust.

Ševtšenko areteeriti. Nikolai I käskis Ševtšenko anda soldatiks ja saatis ta 10 aastaks Kasahstani. Tsaar keelas poeedil kirjutamise ja joonistamise. Kartmatu Ševtšenko jätkas salaja luuletuste kirjutamist. Ta uskus alati, et ukraina ja vene rahvas võitlevad koos oma rõhujate vastu, et selles võitluses nad võidavad ja vabanevad orjusest.

Venemaa parimad kirjanikud avaldasid oma teoseid ajakirjas «Sovremennik» («Kaasaegne»). Selle väljaandjaks oli talupoegade väsimatu kaitsja, poet Nikolai Aleksejevits Nekrassov. Ajakirja toimetuses töötas suur vene kirjanik, teadlane ja revolutsionäär Nikolai Gavrilovitš Tšernõševski.

Tšernõševski tahtis, et mitte tsaar ega mõisnikud,

vaid «rahvas ise peaks olema kõigi peaks». «Tapri juurde kutsuge Venemaa!» kirjutas ta, õhutades talupoegi ülestõusule tsaari ja mõisnike võimu vastu.

Tšernõševski unistas rahva helgest tulevikust. Ta soovis, et kõik rahvad oleksid üksteisega võrdsed, et poleks rõhujaid ega rõhutavaid, et iga inimene töötaks kõikide heaoluks.

Tšernõševski oli juhiks nendele, kes võitlesid pärisorjuse ja tsaari isevalitsuse vastu.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:

1) Talupoegade võitlus pärisorjuse vastu.

2) A. S. Puškin.

3) T. G. Ševtšenko.

4) N. A. Nekrassov ja N. G. Tšernõševski.

2. Tuletage meelde, milliseid Puškini, Nekrassovi ja Ševtšenko teoseid te olete lugenud.

KAPITALISM VENEMAAL.

27. Pärisorjuse kaotamine.

Hetkekski ei vaibunud pärisorjusevastane võitlus. Talupojad taotlesid visalt pärisorjusliku rõhumise hävitamist.

Mõisnikud kartsid talupoegade ülestõusu kogu riigis. Keiser Aleksander II kõneles aadlikele: «Parem on kaotada pärisorjus meil endil, kui oodata, mil selle hävitab ülestõusnud rahvas.»

1861. aastal andis Aleksander II seaduse pärisorjuse kaotamise kohta.

«Vaat, tuligi hea tsaar,» mõtlesid talupojad. Kuid tsaar ja mõisnikud petsid talupoegi. Tõsi küll, talupojad ei pidanud nüüd mõisnikele tasuta töötama. Aadlikud ei võinud enam talupoegi karistada, neid müüa ega osta. Kuid peaaegu kogu maa jäi mõisnikele. Talupoegadele anti vaid väikesed tükid halba maad. Kuid ka nende maatükkide eest pidid talupojad maksma suurt väljaostumaksu.

Talupojad mõistsid, et neid on petetud. Paljudes kohtades puhkesid ülestõusud. Kõige suurem talupoegade ülestõus oli Bezdna külas, Kaasani lähedal. Ülestõusnute juhiks oli talupoeg Anton Petrov.

«Mõisnikke ärge uskuge,» ütles Petrov. «Kogu põllu- ja heinamaa kuulub talupoegadele. Mõisnikele tuleb jätta ainult mäed ja kuristikud, liivikud ja pilliroog.»

Bezdnasse hakkas kogunema naaberkülade talupoegi. Olles kuulnud Petrovi, nõustusid talupojad täielikult temaga. Bezdnasse saadeti tsaarisoldatid koos kindraliga. «Andke välja Anton Petrov!» nõudis kindral. Talupojad

Talupoegade ülestõus Bezdna külas.

ei reetnud oma juhti. Siis käskis kindral tulistada talupoegi. Sel päeval sai Bezdnas ligi 350 inimest surma ja haavata. Anton Petrov võeti kinni ja hukati.

Pärast pärisorjuse kaotamist suurenes Venemaal tera-

«Talumehike ühel jalal».

vilja ja teiste saaduste tootmine. Elavnes kaubandus. Mõned talupojad hakkasid rikastuma. Nad ostsid oma naabritelt odava hinnaga saadusi, viisid need linna ja müüsid seal kallima hinnaga. Sellest said nad suurt kasu. Nad rikastusid ka sellest, et andsid kehviktalupoegadele laenuks jahu või raha, tagasi võtsid nad aga palju rohkem, kui laenasid. Rikastunud talupojad hakkasid endale maad juurde ostma ja põllutöölisi palkama. Niisuguseid talupoegi nimetati kulakuteks.

Kuid suurem osa talupoegi ei suutnud oma majapidamisest ära elatuda. Kehviktalupojad läksid kulakute ja mõisnike juurde tööle. Nad töötasid palju, kuid tasu oli väike. Talupoeg tõusis varavalgel, ta töötas terve päeva mõisniku või kulaku juures. Alles õhtul võis ta oma maa-tükil tööle asuda. Talupoeg haris oma põldu halvasti, sellepärast sai ta ka vähe saaki. Paljud talupojad laostusid täiesti, nad jätsid maha kodupaiga ja läksid hooajatöödele.

Ülesanne.

1. Jutustuse plaan:
  - 1) Pärisorjuse kaotamine.
  - 2) Talupoegade ülestõus Bezdna külas.
  - 3) Kulakute tekkimine.
  - 4) Talupoegade elu pärast pärisorjuse kaotamist.
2. Miks otsustasid tsaar ja mõisnikud kaotada pärisorjuse?
3. Selgitage, mida kunstnik on tahtnud kujutada leheküljel 70 asuval alumisel joonisel.

28. Kapitalistlikus vabrikus.

On sügis. Vihma valab kui oavarrest. Puhub vinge tuul. Porisel teel, mis viib linna, sammub rühm räbaldunud ja näljaseid talupoegi. Kes on need rändurid? Mis sunnib neid sellise halva ilma ja poriga lahkuma kodumajast kümnete verstade taha? Kohutav viletsus sunnib neid seda tegema. Küla on täiesti vaeseks jäänud. Sügis pole veel lõppenud, kuid villi on juba otsas. Raske on öelda, kuidas talv üle elatakse. Talupojad lähevad linna. Oli kuulda, et linnas vajatakse vabrikusse töölisi.

Pärast pärisorjuse kaotamist hakati Venemaal kiiresti ehitama tehaseid, vabrikuid, raudteid. Selleks oli vaja palju töölisi. Kuid veel rohkem oli rābaldunud, vaevatud ja kurnatud inimesi, kes näljasurma kartusel olid valmis töötama viletsate kopikate eest. Vabrikusse tööle saada polnud sugugi lihtne.

Talupojad tulid linna ja otsisid üles vabriku. Äärelinnas, prügihunnikute ja viletsate hurtsikute keskel seisavad selle pikad, sünged hooned. Mārdunud, suitsunud vabrikumüürid. Aknad on nõega kaetud. Vabriku sissekäigu juures tunglevad inimesed. Nad ootavad vabrikuomanikku — vabrikanti. Vabrikus kuulub kõik kapitalistile¹. Päevad ja ööd töötavad töölised kapitalistile. Kuid talupoegi tööle ei võetud. Vabrikusse polnud enam töölisi vaja. Ühel talupojal õnnestus siiski tööle saada. Juhus tuli appi. Töötamise ajal purunes vana, kulunud tööpink. Selle küljest āralennanud hammasrattas tabas tööpingi juures seisnud töölist, kes saadud löögi tagajärjel mõne minuti pärast suri. Kiiresti oli vaja leida uus tööline. Nii võetigi noor talupoeg tööle.

Töö on vabrikus raske. Suured poolpimedad vabrikuruumid. Aurumasinad panevad liikuma mitmesuguseid mehhanisme. Kolisevad hammasrattad, sahisavad pikad veorihmad. Tööpinkide vahel on väga kitsas, ruum on must ja räpane. Umbes õhus on raske hingata. Kõige raskem on aga lastel. Vabrikus töötab palju seitsmekahaksa-aastasi lapsi. Varavalgest hilisõhtuni teevad need kahvatud, kõhnad lapsed üle jõu käivat tööd. Tööd jälgib meister. Ta käsutab töölisi. Meister norib kõikidega: kellel on mingi detail halvasti valmistatud, kelle süü tõttu olevat tööpink seisma jäänud, samas āhvardab ta kolmandat töölist, kes olevat talle jāmedalt vastanud. Kõige selle eest peab tööline trahvi maksma. Aga töölise palk oli ilma selletagi väga madal.

Samal päeval, kui uustulnuk asus tööle, andis meister uue korralduse: alates järgmisest nädalast tuleb töötada mitte 14 tundi nagu varem, vaid 15 tundi.

---

¹ Kapitalistideks nimetatakse vabrikante ja teisi rikkaid inimesi, kes rikastuvad tööliste töö arvel.

Kapitalistlikus vabrikus.

Koos teistega lõpetas uustulnuk töö väga hilja. Ta läks koju. Ta asus elama tehase läheduses asuvasse vanasse hurtsikusse — vabriku ühiselamusse. Ta ronis narile. Ruum on külm ja pime nagu koerakuut. Ruumis elab peale noormehe veel kolm perekonda. Ruum on aga ainult 6 sammu pikk ja 3 sammu lai.

Noormees lamab naril. Ta tahaks magada, kuid pole und. Süda on raske. Ta mõtleb: talumehe elu on küll raske, kuid töölise elu ei ole sugugi kergem.

Ülesanne.

1. Vastake küsimustele:

- 1) Miks laostusid talupojad pärast pärisorjuse kaotamist?
- 2) Kuhu läksid laostunud talupojad? Mispärast nad tegid seda? Kelleks nad said?
- 3) Kellele kuulus vabrik?
- 4) Kuidas suhtusid vabrikuomanikud ja meistrid töölistesse?
- 5) Millised olid tööliste töö- ja elutingimused?

2. Jutustage tööliste tööst ja elust.

29. Morozovi streik.

Paljud laostunud talupojad läksid linna ja said töölisteks. Talupoegadel oli oma majapidamine — maatükk, hobune, ader ja teised tööriistad, töölistel polnud aga midagi. Töölised pidid minema kapitalistide juurde tööle.

Venemaa tööliste elu oli väga raske. Töölised pidid töötama 14, sageli isegi 16 tundi päevas. Palk oli aga väga väike. Sellestki vähesest palgast läks mõnikord peaaegu pool trahvideks. Rahast jätkus vaevalt niipalju, et mitte nälga surra.

Töölised hakkasid aru saama, et oma elu saavad nad parandada ainult võitlusega rõhujate vastu. Nad leppisid omavahel kokku, katkestasid töö ja esitasid oma nõudmised vabrikuomanikule. Seda nimetati streigiks.

Palgamaksmine töölistele.

Vabrikuomanik istub tugitoolis. Tema abiline arvestab tulusid. Töölised tulid palga järele. Raske töö eest saavad nad viletsaid kopikaid. Üks tööline ei suutnud enam kannatada. Ta näitab oma kätele ja ütleb peremehele: «Meie töötame, sina ei tee aga midagi ja rikastud.» Töölise naine vaatab ehmumult mehe poole. Ta kardab, et peremees vihastub ja kihutab töölise vabrikust minema. Teised töölised vaikivad praegu, kuid käsi rusikasse surudes vaatavad nad vihaselt vabrikuomanikule.

Esimene selline suurem streik toimus 1885. aastal Orehhovo-Zujevo linnas Morozovi kudumisvabrikus.

Streigi juhiks oli tööline Pjotr Moissejenko. Enne streigi väljakuulutamist korraldasid tööliste juhid nõupidamise. Nad kogunesid teemajja, et töötada välja vabrikandile esitatavad nõudmised. Nõupidamisest osavõtjad tellisid teed ja barankasid, et mitte endile tähelepanu tõmmata.

«Meie töötame, aga vabrikandid rikastuvad meie töö arvel, imevad meie verd,» kõneles Moissejenko ägedalt. «Meie ei tohi vaikida. Üks mees lahinguväljal ei ole veel sõjamees, kuid kõik töölised üheskoos on juba suur jõud.»

«Õigus! Õigus!» kõlasid koosolijate heakskiiduhüüded. Nad andsid töotuse tegutseda üheskoos.

Järgmise päeva hommikul kell 5, nagu tavaliselt, algas vabrikus töö. Moissejenko ja tema kaaslased andsid märku streigi alustamiseks. Töölised lõpetasid töö ja hakkasid laiali minema.

Une pealt ülesäetud vabrikant Morozov saatis tsaariministrile äreva telegrammi: «Vabrikus on töölised hakanud mässama... Palume kõige alandlikumalt võtta tarvitusele abinõusid korratuste likvideerimiseks.»

Õhtuks jõudsid kohale tsaariväed.

Möödus kolm päeva, kuid ükski tööline ei tulnud tööle.

Orehhovo-Zujevosse saabus isegi kuberner. Streikijad kogunesid tänavatele. Nad saatsid kubeneri juurde oma volinikud, kes esitasid tööliste nõudmised. Töölised palusid palgakõrgendust ja trahvide kaotamist. Kuberner keeldus. Volinikud aga areteeriti.

«Saatke kas või kõik asumisele! Küllap saame meiegi kord õiguse!» hüüti rahva hulgas.

Politsei ja sõjavägi hakkasid töölistele peale suruma. Vihisesid kantsikud. Hobused trampisid mahakukkunud inimestel. Tsaari käsul areteeriti sellel päeval enam kui 600 töolist. Streik lõpetati.

Kuid Orehhovo-Zujevo tööliste võitlus polnud asjata. Töölised jõudsid arusaamisele, et organiseeritult tegutsedes suudavad nad paljugi saavutada. Kuid seni tegutsesid töölised veel organiseerimatult. Kui ühes vabrikus töölised streikisid, siis teise vabriku töölised töötasid.

Tsaar ja kapitalistid suutsid ühe vabriku tööliste ülestõusu kergesti maha suruda, kui aga kõik töölised ja töötajad oleksid korruga ülestõusu alustanud, siis poleks leidunud sellist jõudu, mis oleks suutnud neid murda.

Ka ei mõistnud töölised veel, et õnneliku elu saavutamiseks peavad nad hävitama tsaari ja kapitalistide võimu ning kehtestama oma võimu.

Ülesanne.

1. Vastake küsimustele:

1) Kuidas rikastusid vabrikandid?

2) Mis on streik? Mida tegid töölised pärast streigi välja kuulutamist?

3) Milliseid nõudmisi esitasid Morozovi töölised?

2. Jagage jutustus osadeks ja mõtelge igale osale pealkiri. Saadud jutustuse plaan kirjutage vihikusse. Selle plaani järgi valmistage ette jutustus.

30. Vladimir Iljitš Lenin.

Töötava rahva suureks juhiks ja organisaatoriks sai V. I. Lenin. Vladimir Iljitš Uljanov (Lenin) sündis 1870. aastal Simbirski linnas. Vladimir Iljitši mälestuseks nimetatakse praegu seda linna Uljanovskiks.

Volodja Uljanov oli väga teadmishimuline poiss. Ta luges palju, õppis ajalugu, kirjandust, võõrkeeli, kuid ta armastas ka kurni mängida, jões supelda ja malet mängida.

Suveks sõitis Uljanovite perekond maale. Volodja Uljanov nägi, kui vaeselt elavad talupojad. Kuid ka linnas kohtas ta palju vaeseid ja õnnetuid inimesi. Noor Lenin otsustas pühendada kogu oma elu võitlusele töörahva õnne eest.

Lenin õppis väga hästi ja lõpetas kooli kuldmedaliga. Pärast kooli lõpetamist astus ta Kaasani ülikooli. Juba noorusaastail tutvus Lenin suurte revolutsionääride Karl Marxi ja Friedrich Engelsi töödega. K. Marx ja Fr. Engels olid tööliste geniaalsed õpetajad ja juhid. Lenin sai nende töö jätkajaks.

Vladimir Iljitš Lenin.

1887. aastal organiseeris Lenin üliõpilaste väljaastumise, mis oli suunatud tsaari omavoli vastu. Ta heideti ülikoolist välja ja mõni päev hiljem areteeriti. Sel ajal oli Lenin 17-aastane.

Saanud vabaks, mõtles Lenin oma õpinguid jätkata. Kuid teda ei võetud ühtegi õppeasutusse vastu. Siis otsustas Lenin iseseisvalt õppida. Terve aasta töötas ta pingeliselt. Aastaga õppis Lenin ära ülikoolikursuse, milleks teised üliõpilased kulutasid 4 aastat.

1893. aastal sõitis Lenin Peterburi. Ta otsustas asuda elama linna, kus on palju vabrikuid ning tehaseid ja kus elas palju töölisi. Siin organiseeris Lenin mitu töölisringi. Töölised tulid salaja kokku. Nuhkide petmiseks organi-

seeriti selliseid kokkutulekuid piduõhtute näol. Seal meeleka käratseti, naerdi valjult, lauldi, mängiti kitarri või löötspilli. Tegelikult kõneldi seal sellest, kuidas pidada võitlust kapitalistide ja mõisnike vastu.

Peale töölisringide juhtimise kirjutas Lenin ka raamatuid ja lendlehti. Lenin õpetas töölisi ja talupoegi, et uut, vaba ja õnnelikku elu võivad nad ainult siis rajada, kui nad hävitavad rõhujate valitsuse ja võtavad võimu enda kätte.

1895. aasta lõpul areteeriti Lenin uuesti. Ta pandi jälle vanglasse. Kuid ta suutis korraldada sidet vabadusse jäänud seltsimeestega. Nad saatsid Leninile raamatuid. Lenin kirjutas oma kirjad piimaga raamatu ridade vahele. Piim kuivas ära jälge jätmata. Vangivalvurid vaatasid raamatud läbi ja andsid need rahulikult Lenini seltsimeestele tagasi. Paberi kuumendamisel tuli kirjutatu uuesti selgesti nähtavale. Lenin kirjutas salaja, et vangivalvurid midagi ei märkaks. Ta valas piima väikesesse leivast voolitud tindipottidesse. Kui oli kuulda läheneva vangivalvuri samme, neelas Lenin «tindipoti» koos «tindiga» alla.

V. I. Lenin töölisringis Peterburis.

Leninit peeti kaua vanglas ja saadeti siis kolmeks aastaks Siberisse asumisele. Kuid ka kauges Siberis jätkas Lenin revolutsioonilist tööd.

Pärast asumisel viibimist pidi Lenin sõitma välismaale. Sealt jätkas ta Venemaa töötava rahva võitluse juhtimist tsaari ja kapitalistide vastu.

Ülesanne.

1. Koostage ja kirjutage vihikusse õppetunni plaan. Jutustage plaani järgi V. I. Lenini elust ja revolutsioonilisest tegevusest.

2. Leidke ja näidake kaardil Simbirski (praegune Uljanovsk) linna.

31. Kommunistide partei asutamine.

V. I. Lenin oli julge revolutsionäär ja suur teadlane.

V. I. Lenin kutsus töölisi üles otsustavale võitlusele rõhujatega, ta õpetas, et töölised võivad võita ainult siis, kui nad on hästi organiseeritud ja kui nad võitlevad koos talupoegadega.

Miks kinnitas Lenin, et töötajad võivad võita ainult siis, kui nad ühinevad ja võitlevad üheskoos?

Oletame, et mingi linna töölised võtaksid kätte relvad ja otsustaksid kukutada tsaari, mõisnike ja seejärel ka kapitalistide võimu. Mis sellest välja tuleks? Tsaar ja kapitalistid koguksid teistest linnadest sõjaväe ja lämmataksid tööliste väljaastumise. Iseasi, kui kõikidest rahvustest töölised kogu maal, kõikides tehastes astuksid välja üheskoos ja suudaksid endaga kaasa tõmmata talupoegi. Nad muutuksid siis võitmatuks jõuks.

Niisiis, selleks et võita, on vaja ühendada kõik töötajad.

Kuid millest siis alata?

Eelkõige pidas Lenin vajalikuks ühendada kõige eesrindlikumad, revolutsiooniliselt meelestatud töölised ühte tugevasse organisatsiooni, see tähendab — asutada revolutsiooniline töölispartei. Partei peab kõik töötajad ühte liitma ja neid viima enda järel võitlusse rõhujate vastu.

Lenini ettepanekul pidid revolutsiooniliste tööliste

esindajad kohtuma ja partei asutamise küsimust arutama. Kuid Venemaal polnud seda võimalik teha. Sellepärast kohtuti välismaal.

1903. aastal sõitsid Inglismaa pealinna Londoni vene revolutsionääride esindajad. Nad otsustasid asutada ühtse töölispartei.

Kongressil polnud mitte ainult Lenini pooldajad. Mõned kongressist osavõtjad ei tahtnud nii otsustavalt võidelda rõhujate vastu, nagu Lenin seda pidas vajalikuks. Partei juhtivate organite valimisel hääletas enamus osavõtjaist Lenini poolt. Sellepärast hakati Lenini pooldajaid nimetama bolševikeks. Hiljem hakati bolševikke nimetama ka kommunistideks. Kommunist on sama mis bolševik.

Bolševikud mõistsid, et ees seisab pikk ja raske võitlus. Kuid nad uskusid tööliste ja talupoegade jõusse. Bolševikud läksid raskustele ja ohtudele julgelt vastu.

Ülesanne.

1. Mida pidid tööliselised ja talupojad tegema selleks, et saavutada võit oma rõhujate üle?
2. Milleks oli vaja asutada töölisparteid?
3. Kuidas hakati nimetama V. I. Lenini pooldajaid töölisparteis?

32. Verine pühapäev.

Bolševikud kutsusid töölisi üles kukutama tsaarivõimu. Kuid paljud tööliselised ei kujutanud ette, kuidas on võimalik ilma tsaarita elada. Pealegi veensid vaimulikud kirikutes töölisi, et jumal on käskinud inimesi olla tsaarile sõnakuulelikud.

Peterburi tööliste seas esines papp Gapon. Ta oli reetur, tööliselised aga ei teadnud seda. Gapon kõneles, et rahva elu on raske, kuid selles polevat süüdi tsaar. Tsaar ei tundvat töörahva elu. Tuleb koos minna tsaari juurde ja jutustada talle kõigest. Tsaar annab kindlasti inimestele maa ja vabaduse.

Bolševikud hoiatasid töölisi, selgitasid neile, et tsaar

Rahva tulistamine 9. jaanuaril 1905. a.

on esimene mõisnik ja töörahva vaenlane. Tsaari pole vaja paluda, vaid tema vastu tuleb võidelda. Kuid siiski ei läinud paljud töölised bolševikega, vaid uskusid ikka veel tsaari.

Pühapäeval, **9. jaanuaril 1905. a.** valmistusid Peterburi töölised tsaari juurde minekuks. Oli pühapäev, vabrikud ei töötanud.

Töölised riietusid pidurõivastesse. Kaasa võeti ka vanakesed, naised ja lapsed. Pidulikult kanti ikoone ja tsaari pilte, lauldi kirikulaule. Töölised uskusid, et «isake-tsaar» teeb kõik rahva heaks.

Jõuti Talvepalee juurde. Kuid tsaari polnud näha. Talvepalee juurde olid soldatid üles rivistatud. Inimesed muutusid rahutuks. «Kas tõesti siis hakkavad soldatid töölisi tulistama? Nad on ju ise peaaegu kõik talupojad.»

Hetkeks tardusid kõik. Äkki mürises talvises vaikus kogupauk. Soldatid täitsid tsaari käsku. Inimesed tõmbusid tagasi. Surmava haavaga rinnas langes noor tööline. Keegi naine karjatas valjusti. Pillates käest ikooni, kukkus vanake.

Väljakul kõlasid hüüded:

«Rahvast tulistavad!»

«Ah nii on siis lood!»

«See ongi siis tsaari armulikkus!»

Ilmusid ratsanikud. Paljastatud mõõkadega tormasid

nad tööliste poole. Hobused tallasid põgenejaid jalge alla. Teravate mõõkadega raiuti vanakesi, naisi ja lapsi surnuks.

Sel päeval tapeti enam kui 1000 inimest, haavata sai üle 5000 inimese. Rahvas nimetas 9. jaanuari «Veriseks pühapäevaks».

Usk tsaarisse kadus. Töölised mõistsid, et bolševikel oli õigus: vabadust võib saada ainult relvaga käes.

Venemaal algas revolutsioon.

Ülesanne.

1. Koostage õppetunni kirjalik plaan ja vastavalt plaanile valmistage ette jutustus.

2. Kuidas muutus pärast 1905. aasta 9. jaanuari sündmusi tööliste suhtumine tsaarisse?

3. Millal algas esimene Vene revolutsioon?

4. Mitu aastat tagasi oli «Verine pühapäev»?

33. Esimene Vene revolutsioon.

Revolutsioon haaras kogu maa. Linnades streikisid töölised.

Nende hüüdlauseks oli: «Maha tsaarivõim!»

Tööliste järel tõusid ka talupojad võitlusele. Nad võitlesid selle eest, et võtta mõisnikelt maa. Paljud talupojad aga ei astunud veel tsaari vastu välja.

Koos vene rahvaga astusid võitlusse rõhujate vastu ukrainlased, lätlased, grusiinlased ja teised meie maa rahvad.

1905. aasta sügiseks olid paljudes linnades tekkinud tööliste saadikute nõukogud. Ivanovo linna tekstiilitöölised moodustasid esimese sellise nõukogu. Nõukogudesse valisid töölised oma esindajaid. Nõukogud otsustasid streigi alustamise ja lõpetamise küsimusi, töötasid välja vabrikuomanikele esitatavad nõudmised. Paljude nõukogude juhtideks olid bolševikud.

1905. aasta detsembris toimus Moskvas relvastatud ülestõus. See oli kõige suurem tööliste väljaastumine Moskva Tööliste Saadikute Nõukogu üleskutsel alus-

tasid Moskva töölised 7. detsembril streiki. Sel ajal juhtisid Moskva Nõukogu bolševikud.

Tehastes vaikisid tööpingid. Raudteel jäid seisma rongid. Post ja telegraaf ei töötanud. Kustus elekter. Kaupluste ukSED olid suletud. Töötav Moskva streikis. Töölisid tulid tänavatele ja kogunesid demonstratsioonile. Lehvitsid revolutsioonilised punalipud. Võimsa üleskutsena kõlasid laulusõnad:

Veriseks võitluseks kohus meid kutsub,
vapralt siis edasi, tööliste väed!

Mõni päev hiljem alustasid streikijad relvastatud ülestõusu. Ülestõusnud hakkasid tänavatele tõkkeid püstitama. Väravad võeti maha. Telefonipostid lükati ümber,

Mõisa härrastemaja rüüstamine talupoegade poolt 1905. aastal. Talupojad on rüüstanud härrastemaja. Aknaraamid on seintest välja kistud. Härrastemaja õuele on loobitud laiali mööblit ja teisi asju. Linnast sõitis kohale tööline, kes pani punalipu välja. Ta kõneleb rõdult talupoegadele, et tuleb minna tsaari vastu. Talupojad on jäänud mõttesse, nad kuuluvad kõnelejat, kuid tsaari vastu nad minna ei taha.

suured tunnid veeretati kohale, puuhalud laoti riitadesse. Niisuguseid ehitisi nimetati barrikaadideks.

Nendelt barrikaadidelt pidasid töölisel relvastatud võitlust tsaarivägedega. Eriti ägedad lahingud toimusid Presnjas (praegu nimetatakse seda Moskva linna rajooni Krasnaja Presnjaks).

Enamik soldatitest oli pärit talupoegade hulgast. Paljud neist ei tahtnud töölist tulistada.

Kord liikus Presnja tänaval tööliste kolonn. Selle ees kandsid kaks naistöolist punalippu. Äkki ilmus nurga tagant tsaari ratsavägi. Kantsikute ja mõõkadega vehkides tormasid ratsanikud tööliste peale. Hoides punalippu käes, läksid naised julgelt ratsanike suunas.

Nad hüüdsid:

«Tapke meid! Elusalt me lippu käest ei anna!» Ratsanikud peatusid, hakkasid kõhklema ja ratsutasid siis tagasi.

Kartes soldatite üleminekut tööliste poole, lukustasid tsaarikindralid nad kasarmutesse. Tsaar Nikolai II saatis Moskvasse valitsusele ustavaid polke, mille soldatid täitsid kuulekalt tsaari käskudele. Nendele polkudele anti kaasa kahurid ja kuulipildujad.

Halvasti relvastatud Moskva töölistesalkadel oli tsaarivägedega raske võidelda. Detsembri keskel oli ülestõus enamikus Moskva rajoonides maha surutud. Ainult Presnja barrikaadid pidasid veel visalt vastu. Valitsusväed piirasid Presnja igast küljest ümber, kuid töölisel ei lõpetanud võitlust. Ohvitserid andsid käsu tulistada barrikaade kahuritest. Rasked mürsud purustasid barrikaade. Nendel puhkes tulekahju.

Töölisel lõpetasid vastupanu, kuid relvi minema ei visatud.

«Neid läheb meil veel vaja!» ütlesid töölisel.

Moskva tööliste relvastatud ülestõus suruti maha. Revolutsioon Venemaal kestis 1907. aastani, kuid lõpuks sai ta siiski lüüa.

Esimene Vene revolutsioon koondas töölist ja karastas neid võitluses rõhujatega. Revolutsioon näitas tööliste ja talupoegade ühise võitluse vajadust.

Ülesanne.

1. Jutustage tööliste saadikute nõukogudest.
2. Selgitage, kuidas mõista väljendust: «Töötav Moskva streikis.»
3. Jutustage tööliste võitlusest barrikaadidel.
4. Millise jõu abil võis tsaar tööliste ülestõusu maha suruda?

34. Venemaa rahvaste elu tsaarivõimu ajal.

Vene riik oli üks suurimaid maailmas. Venemaa koosseisu kuulus 60 suuremat ja väiksemat rahvast. Juba ammust ajast olid venelased, ukrainlased, valgevenelased, lätlased, armeenlased ja teised rahvad elanud ühes riigis.

XIX sajandil läksid Kesk-Aasia rahvad Vene riigi koosseisu. Pärast Venemaaga liitmist muutus nende elu. Kesk-Aasia põldudel hakati kasvatama rohkem puuvilla. Seda veeti Vene vabrikutesse, Kesk-Aasiasse aga veeti atru, äkkeid, riidet ja teisi kaupu.

Meie kodumaa rahvad õppisid palju kasulikku üksteiselt.

Kuid tsaari-Venemaa rahvaste elu oli siiski röömutu. Neid kõiki rõhusid nii tsaariametnikud kui ka oma rikkad inimesed. Kapitalistid ja mõisnikud hoidsid töötajaid pimeduses ja harimatuses. Paljudel rahvastel polnud koole. Mõnedel Siberi rahvastel polnud oma tähestikku. Kesk-Aasias ja Kaukaasias oli rahvaid, kus iga 100 inimese kohta polnud rohkem kui üks-kaks kirjaoskajat. Ukrainas keelas tsaarivalitsus ukrainakeelsete raamatute ja ajalehtede väljaandmise. Isegi sõna «Ukraina» asendati nimetusega «Väikevenemaa».

Tsaar, kapitalistid ja mõisnikud kartsid, et kõik rahvad ühinevad ja tõusevad revolutsioonilisele võitlusele. Sellepärast püüdsid nad rahvahulki tülli ajada. Nad ässitasid üht rahvast teise kallale.

Bolševikud selgitasid töörahvale, et kõigist rahvustest töölised ja talupojad on üksteisega sõbrad, aga tsaar, kapitalistid ja mõisnikud on nende ühised vaenlased. Bolševikud kutsusid kõigist rahvustest töörahvast üles ühiseks võitluseks rõhujate vastu.

Vene tööliste ja talupoegade järel tõusid ka teised Venemaa rahvad revolutsioonilisele võitlusele.

Üheks tähtsamaks Ukraina tööstusrajooniks oli Donbass. 1905. aastal võtsid Donbassi töölisel relvad kätte ja võitlesid koos vene töölistega tsaarivägede vastu.

1905. aastal oli Eesti haaratud eesti ja vene tööliste ühistest relvastatud väljaastumistest.

Kogu maailm teab Aserbaidžani pealinna Bakuu naftatööstusi. Aserbaidžani töölisel organiseerisid koos vene ja armeenia töölistega mitu streiki ja sundisid kapitaliste tegema järeleandmisi.

Kõigi Venemaa rahvaste töötajad jõudsid arusaamisele, et ainult üheskoos võivad nad kukutada tsaari ja vabaneda mõisnike ning kapitalistide ikkest.

Ülesanne.

1. Paragrahvide 13, 14, 17, 21 ja 22 järgi tuletage meelde ja jälgige kaardil Vene riigi järkjärgulist laienemist.
2. Jutustage Venemaa rahvaste olukorrast tsaarivõimu all.
3. Miks püüdsid mõisnikud ja kapitalistid Venemaa rahvaid lahutada ja neid üksteise kallale ässitada?
4. Miks kutsusid bolševikud kõigist rahvustest töötajaid üles ühinema?

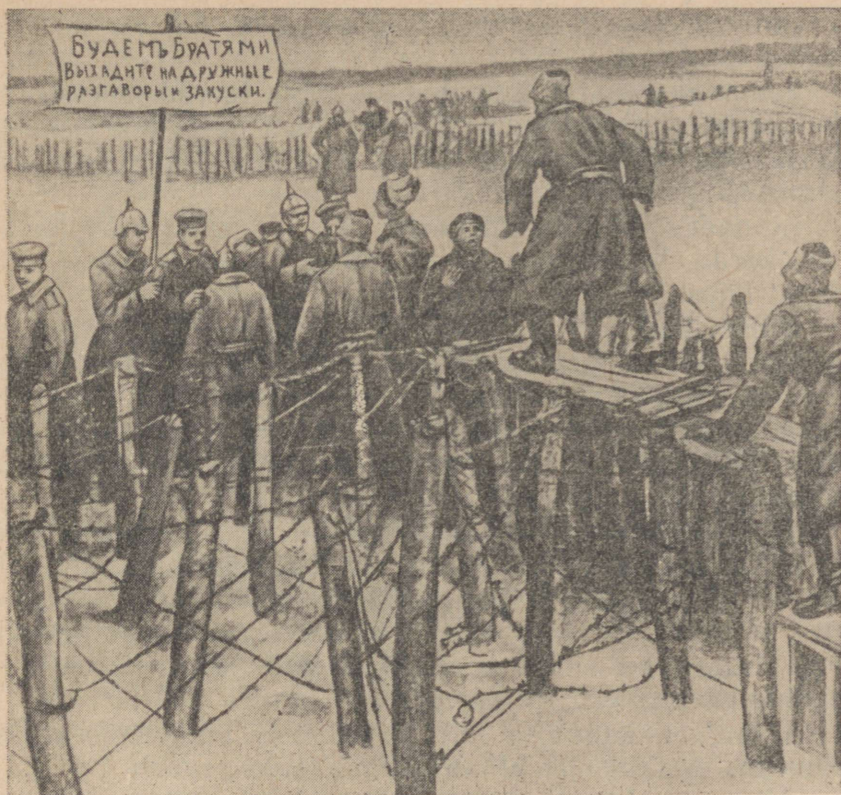
35. Esimene maailmasõda.

Rõhujad õhutasid rahvastevahelist vaenu mitte ainult Venemaal, vaid ka kogu maailmas. 1914. aastal alustasid eri maade kapitalistid ja mõisnikud suurt sõda.

Esimestena astusid välja Saksamaa ja Austria. Nende vastu sõdisid Inglismaa, Prantsusmaa ja Venemaa. Sõjast võttis osa suur osa maailma maadest, nimelt 33 riiki. Sellepärast nimetatakse seda sõda maailmasõjaks.

Mõisnikele ja kapitalistidele oli see sõda kasulik. Nad püüdsid vallutada võõraid maid ja röövida võidetud rahvaid. Maailmasõda oli röövellik, vallutuslik sõda.

Tsaar ja tsaariametnikud, kapitalistid ja mõisnikud kogusid kogu Venemaalt talupoegi ja töölisi, rõivastasid nad soldatisinelitesse ja saatsid rindele. Seal toimusid

Vene ja saksa soldatite vennastumine.

Kogu rindejoonel venisid pika lookleva aiana mitmekordsed traattõkkes. See eraldas vene kaevikuid saksa kaevikutest. Vene kaevikutes istusid vene soldatid — töölised ja talupojad. Saksa kaevikutes — saksa soldatid, samuti töölised ja talupojad. Vahel juhtus, et venelased hüüdsid sakslastele: «Jäta tulistamine!» Saksa kaeviku kohale aga tõuseb teivas. Sellele on kinnitatud plakat sõnadega: «Saagem vendadeks. Alustagem sõbralikke läbirääkimisi, einestagem koos.» Tulistamine lõpetatakse. Soldatid ronivad kaevikutest, lähevad üle traataia. Vene ja saksa soldatite vahel algab vestlus. Varsti keerleb soldatite kohal rahulikult mahorkasuits.

ägedad lahingud. Vene armee võitles visalt ja vapralt, kuid mahajäänud Venemaa polnud sõjaks ette valmistatud. Relvadest oli puudus. Vähe oli kahureid. Ei jätkunud ka mürske ja padruneid.

Sõda laostas maad. Majandus lagunes. Paljud tehased jäid seisma. Raudteedel vähenes liiklus. Paljud vedurid ja

vagunid muutusid tarvitamiskõlbmatuks. Oli puudus ka kütteainest.

Külas ei olnud sugugi parem. Kõik terved meestöotajad läksid rindele. Armees tarbeks võeti palju hobuseid ja kariloomi. Talupoegade põllud jäid tühjaks. Venemaal algas nälg.

Linnades läksid töölisnaised õhtul pärast tööd leiva-järjekorda. Kodus külmetasid kütmata tubades nende näljased lapsed.

Bolševikud olid alati röövsõdade vastu. Nad rääkisid, et vene, saksa, prantsuse ja teistest rahvustest töölistel pole tarvis omavahel sõdida. Bolševikud selgitasid, et maailmasõda on vajalik mitte rahvale, vaid kapitalistidele. Töölistele ja talupoegadele toob sõda ainult häda ja viletsust.

Sõda kestis juba kolmandat aastat. Ta nõudis töölistelt ja talupoegadelt üha uusi ohvreid. Töötajad hakkasid bolševike sõnu kuulda võtma. «Milleks me sõdime?» küsisid nad iseendilt. Soldatid hakkasid mõistma, et nad hukkuvad tsaari, mõisnike ja kapitalistide eest, selle eest, et rõhujad veelgi enam rikastuksid.

Tööraha kannatus oli katkemas. Ikka sagedamini kuuldus üleskutseid: «Maha sõda! Maha tsaar!»

Algas revolutsiooniline 1917. aasta.

Ülesanne.

1. Miks nimetati 1914. aastal alanud sõda maailmasõjaks?
2. Kellele oli see sõda kasulik?
3. Missugused olid bolševike üleskutsed töötajatele Esimese maailmasõja ajal?

36. Rahvas kukutab tsaari.

Petrogradis (nii nimetati Leningradi neil aastail) ja teistes linnades algasid rahunused. Sõjast ja näljast vaevatud tööliselised asusid jälle võitlusse. 1917. aasta veebruari lõpul hakkasid Petrogradi tööliselised bolševike üleskutsel streikima. Nad ilmusid tänavatele ja nõudsid: «Maha sõda! Maha tsaar! Leiba! Rahu!»

Jälle, nagu 1905. aastalgi, ehitati tänavatele barrikaade. Puhkes võitlus tööliste ja politsei vahel.

Tsaar saatis tööliste vastu soldateid. Kuid need polnud enam endised soldatid, kes 1905. aastal tulistasid töölisi. Ka soldatid teadsid nüüd, kes on nende tõelised vaenlased.

26. veebruaril saadeti kasarmutest soldateid ülestõusnute rahustamiseks. Koos teistega pidi minema ka Volõõnia polk. Soldatid tulid vastu tahtmist kasarmuõuele, ohvitserid karjusid soldatite peale, kuidagimoodi asuti rivisse.

Soldatid pidid tulistama töölisi. Hirmu tundmata kuulide ees, tulid naistöölised soldatite juurde: «Keda te tahate tulistada?» rääkisid nad. «Oma isasid, emasid, õdesid ja vendi tahate te tappa.» Need sõnad põletasid soldateid nagu tuli. Osa soldatitest langetas püssid, teised aga tulistasid õhku — tööliste pihta ei tulistanud keegi.

Erutatud soldatid pöördusid kasarmutesse. Ohvitserid läksid laiali, kuid soldatid ei heitnud veel magama. Arutati kaua omavahel. Sellel ööl otsustasid Volõõnia polgu soldatid: «Omasid me tulistama ei hakka.»

27. veebruaril tulid volõõnlaste järel tööliste poole üle ka teised polgud.

Nagu 1905. aastal, nii hakkasid ka nüüd tekkima nõukogud. Nüüd saatsid peale tööliste ka soldatid oma saadikuid nõukogudesse. See aga tähendas, et talupojad (oli ju enamus soldateid pärit talupoegade hulgast) läksid koos töölistega. Töölised ja soldatid vallutasid relvaladusid. Nad vabastasid vanglaist areteeritud revolutsionääre ja areteerisid tsaarikindraleid.

Ikka valjemini kostsid tormi-iilina hüüded:

«Maha sõda! Maha tsaar! Leiba! Rahu!»

Revolutsioon võitis. Tsaar Nikolai II areteeriti. Kuid võimu haarasid kapitalistid. Nad moodustasid oma valitsuse, kuhu kuulusid vabrikandid ja mõisnikud. See oli Ajutine Valitsus.

Ajutine Valitsus ei täitnud ülestõusnud rahva nõudeid. Ta ei andnud rahu ega leiba.

Vabrikud ja tehased jäid endiselt kapitalistidele.

Maa jäi mõisnikele.

Sõda kestis edasi.

Ukrainlasi, valgevenelasi ja teisi Venemaal elavaid rahvaid rõhusid endiselt vene ja kohalikud ekspluaatorid.

Bolševikud kutsusid töölisi, talupoegi ja soldateid üles võitlust jätkama.

Ülesanne.

1. Koostage kirjalik plaan ja jutustage selle plaani järgi.
  2. Mitu aastat möödus esimese Vene revolutsiooni algusest kuni tsaarivõimu kukutamiseni?
-

SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON JA KODUSÕDA.

37. Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni.

Lenin saabub Petrogradi. 1917. aasta aprillis saabus Vladimir Iljitš Lenin välismaalt Petrogradi. Rong jõudis kohale hilisõhtul. Vaatamata hilisele ajale kogunesid tuhanded töölised, soldatid ja madrused suurt revolutsioonijuhti vastu võtma.

«Hurraa! Elagu Lenin!» hüüdsid tuhanded hääled.

Lenin läks vaksaliesisele väljakule. Seal seisis soomusautod. Lenin tõusis soomusautole, võttis mütsi peast ja tõstis käe. Rahvas jäi vaikseks. Lenin hakkas kõnelema. Ta rääkis, et tsaar on kukutatud, kuid mõisnikud ja kapitalistid on veel alles. Maa, vabrikud ja tehased kuuluvad endiselt nendele. Kapitalistid ja mõisnikud rõhuvad ikka veel töölisi ja talupoegi. Lenin rääkis, et kapitalistide ja mõisnike võimu asemel on vaja kehtestada töörahva võim. Rahvas ise peab saama kogu maa, tehaste ja vabrikute peremeheks.

Revolutsiooni, mis on suunatud kapitalistide ja mõisnike vastu ning mille eesmärgiks on tööliste ja talupoegade võimu kehtestamine, nimetatakse sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Oma kõne lõpetas Lenin üleskutsega: «Elagu sotsialistlik revolutsioon!»

Tuleb kukutada kapitalistide ja mõisnike võim. Järgnedes Lenini üleskutsele, asusid bolševikud sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisele. Ajutine Valitsus kartis revolutsiooni. Ta hakkas bolševikke taga kiusama. Anti

käsk V. I. Lenini areteerimiseks. Partei otsustas Leninit varjata. Talle hangiti dokumendid töölise Ivanovi nimele. Lenin lahkus Petrogradist ja varjas end väikese järve taga asuvas onnis. See oli Razlivi jaama lähedal. Siit juhtis Lenin revolutsiooni ettevalmistamist. Teda külastasid seltsimehed. Nad jutustasid Leninile revolutsioonilisest võitlusest ja said temalt juhendeid.

1917. aasta sügiseks oli olukord Venemaal veelgi raskemaks muutunud. Sõda kestis, nälg suurenes, tööstus laostus. Enamik töötavast rahvast jõudis järeldusele, et on vaja kukutada Ajutine Valitsus ja võtta võim enda kätte.

Bolševikud otsustavad alustada relvastatud ülestõusu. Bolševike juhtimisel relvastusid töölised ja asutasid võitlussalku. Talupojad haarasid mõisamaid ja põletasid mõisahooneid. Soldatid keeldusid sõdimast ja Ajutise Valitsuse kindralite käske täitmast.

1917. aasta oktoobris saabus Lenin uuesti salaja Petrogradi. Mõni päev hiljem toimus bolševike partei Keskkomitee istung. Esines Lenin, kes kõneles, et rahvas on valmis kukutama Ajutist Valitsust. Sellel istungil võtsid bolševikud vastu otsuse viivitamatult alustada relvastatud ülestõusu. Ülestõusu ettevalmistamise keskuseks muutus Smolnõi. Nii nimetati ühe Petrogradi instituudi hoonet, kus bolševikud organiseerisid oma staabi.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus alapealkirjade järgi.
2. Millise üleskutse esitas Lenin töötajatele pärast tsaarivõimu kukutamist?
3. Miks pidi Lenin ennast ka pärast tsaarivõimu kukutamist varjama?

38. Algas sotsialistlik revolutsioon.

24. oktoobril (uue kalendri järgi 6. novembril) algas ülestõus. Petrogradi tänavail liikusid töötajate relvastatud salgad. Revolutsioonilise võitluse üleskutsena kõlasid töörahva laulusõnad:

Nüüd üles, needus keda rõhub,
nälg, orjus ikkes hoiavad!
Keeb mässul rind ja võitlus lõhub
kõik orjakütked, ahelad.
Ei vabadust saa taeva väega,
ei anna tsaar, ei hiiglane,
vaid oma võimsa, julge käega
me vägivalla võidame.

Relvastatud salgad läksid Smolnõisse. Töölistega koos tulid ka soldatid ja madrused. Kes tuli ilma relvata, sai Smolnõist vintpüssi ja granaadid. Siia toodi ka kuulipildujaid relvaladudest.

Smolnõi muutus sõjalaagriks. Sissekäiku valvasid patrullid. Hoovis olid saduldatud hobused. Pikas reas seisid autod ja mootorrattad. Veeti kohale raskeid kahureid. Smolnõi ees õuel põlesid lõkketuled.

Lenin oli ülestõusu juhiks.

Lenin rõhutas, et kõigepealt on vaja haarata vaksalid, vallutada telefonikeskjaam, telegraaf ja teised tähtsad punktid linnas. Sellega lõigatakse ära tsaari-Talvepalees

Lenin Smolnõis ülestõusu juhtimas.

istungeid pidava Ajutise Valitsuse ühendus kogu riigiga. Ta ei saa isegi Petrogradis enam korraldusi anda, sest telefonikeskjaam läheb ülestõusnute valdusse.

Revolutsioonistaapi saabus pidevalt teateid revolutsiooni käigust. Lenin kuulas ära revolutsiooniliste väesalkade komandöre, andis juhiseid edaspidiseks tegevuseks. Lenini kõige lähemateks abilisteks olid Sverdlov, Stalin, Dzeržinski, Bubnov ja teised bolševikud.

25. oktoobril hakkasid Smolnõisse saabuma röömustavad teated:

«Telegraaf on võetud.»

«Vaksalid on vallutatud.»

«Telefonikeskjaam on vallutatud.»

Suur osa linnast oli relvastatud rahva valduses.

Kuid revolutsiooni võiduks oli vaja vallutada Talvepalee ja areteerida Ajutine Valitsus.

Talvepaleed kaitsesid ohvitseride valikväeosad ja junkrud (ohvitserikooli õpilased). Nad ehitasid puudest barrikaadid ja valmistasid kaitseks. Ees seisis veel äge heitlus.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus sotsialistliku revolutsiooni algusest.

2. Kuidas mõista töörahva laulusõnu: «Vaid oma võimsa, julge käega me vägivalla võidame?»

39. Rünnak Talvepaleele.

1917. aasta 25. oktoobri õhtul sõitis ristleja «Aurora» Neevasse ja jäi peatuma Talvepalee lähedale. Madrused võtsid kahuritelt katted. Kahurid laeti. Kõlas käsklus, otsekohe raksatas lask. See oli märguandeks.

Algas rünnak Talvepaleele.

Talvepalee ees on määratu suur väljak. See on sama väljak, kus 9. jaanuaril 1905. aastal toimus Peterburi tööliste rahuliku demonstratsiooni tulistamine. Siis läksid töölisel tsaari paluma. Nüüd on tulnud aeg võtta jõuga võim enda kätte.

Tormijooks Talvepaleele.

Revolutsioonilised salgad tungisid paleeväljakule. Algas lahing. Südaööl alustati otsustavat rünnakut. Ülestõusnud jõudsid Talvepalee juurde.

Palee ette üleslaotud puuriitade taga lamasid junkrud ja ohvitserid. Nad võtsid töölisi, soldateid ja madruseid kuulirahega vastu, kuid neid peatada nad ei suutnud. Ragisesid kuulipildujad. See hetkeks nagu peatas ülestõusnuid, kuid siis tormas inimlaviin uuesti edasi, palee väravate poole.

Jäi veel 10 sammu. Ikka sagedamini langevad kuulidest tabatud inimesed. Jäi veel viis, neli, kolm sammu — need viimased sammud on kõige raskemad. Vaenlane tulistab läheda maa pealt. Lõpuks murtakse ohvitseride ja junkrute vastupanu. Tee Talvepaleesse on vaba.

Sajad ülestõusnud töölisel, soldatid ja madrused sööstavad palee raudväravate poole. Need aga on suletud. Inimesed surusid värava metallvarbadele. Suutmata survele vastu pidada, andsid väravad järele. Avanesid mõlemad väravapooled.

Ülestõusnud tungisid Talvepaleesse.

Kuid sellega veel lahing ei lõppenud. Palees oli palju

saale, sadu tubasid, koridore ja treppe. Vaenlane oli pugunud kõikjale. Tulistati igast toast, igast pimedast nurgast. Ülestõusnud püüdsid tungida laia treppi mööda üles Ajutise Valitsuse asupaiga poole.

Kõrvuti töölistega jooksid soldatid ja madrused. Nad laadisid kiiresti püssid, laskusid põlvele ja tulistasid vaenlase laskude suunas.

Poolteist tundi kestis lahing palees. Lõpuks jõudsid revolutsioonilised salgad ruumi juurde, kus Ajutise Valitsuse ministrid istungit pidasid. Mõned ohvitserid püüdsid ülestõusnutel edasipääsu takistada, kuid nendele ei pööratud nüüd enam keegi tähelepanu. Ohvitserid tõugati kõrvale ja ülestõusnud tungisid ruumi.

Laua ääres istusid mõned kokkunud inimesed. Need olidki Ajutise Valitsuse — Venemaa kapitalistide ja mõisnike viimase valitsuse ministrid. Kõik nad areteeriti. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon võitis. Töörahas võttis võimu enda kätte.

Ülesanne.

1. Jutustage rünnakust Talvepaleele.
2. Võrrelge joonist leheküljel 95 joonisega leheküljel 81.
3. Millal toimus tööliste tulistamine tsaari poolt Talvepalees? Mitme aasta pärast vallutas ülestõusnud rahvas selle palee?

40. Töötava rahva põline unistus on teostunud.

Smolnõisse kogunesid tööraha esindajad. Kõnetooli astus Lenin. Rahvas aplodeeris talle. Lenin ei saanud kõnelema hakata. Kõikjal kõlas hüüdeid: «Elagu nõukogude võim! Hurraa Leninile! Au Leninile!» Lenin tõstis käe ja püüdis koosolijaid rahustada, kuid ikkagi ei jäänud saal vaikseks. Siis hakkas Lenin kõnelema. Saal jäi otsekohe hiirvaikseks.

«Seltsimehed!» algas Lenin. «Tööliste ja talupoegade revolutsioon, mille vajalikkusest bolševikud kogu aeg kõnelesid, on teostunud... meil luuakse Nõukogude valitsus... Rõhutud rahvahulgas ise loovad võimu.»

Jälle mürisesid saalis kiiduavaldused.

Sadu aastaid valitsesid maad tsaar, mõisnikud ja kapitalistid. Nad rõhusid töörahvast. Töölised ja talupojad kannatasid nälga ning viletsust. Nüüd läks võim rahva enda kätte. Töörahva põline unistus on teostunud. Töölised ja talupojad said oma maa peremeesteks. Riiki hakkasid valitsema tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogud. Valitsuse juhiks valiti V. I. Lenin.

Varem kuulusid vabrikud ja tehased kapitalistidele. Töölised pidid nendele töötama. Kapitalistid rõhusid töölisi, maksid neile sandikopikaid, ajades ise kokku suuri varandusi. Nüüd aga võeti kapitalistidelt vabrikud ja tehased, mis said kogu rahva omandiks. Töölised hakkasid töötama mitte kapitalistidele, vaid endale.

Juba sajandeid olid talupojad võidelnud maa eest. 1861. aastal kaotati pärisorjus, maa aga jäi endiselt mõisnikele. Nüüd said talupojad maad. Kõik põllud, heinamaad ja metsad anti töötavale rahvale.

Aastasadu olid tsaar, mõisnikud ja kapitalistid rõhunud mitte üksi vene rahvast, vaid kõiki meie maa rahvaid. Nad ässitasid rahvaid üksteise kallale, võtsid nendelt maa ära. Koos vene tööliste ja talupoegadega võitle-

Töölised võtavad kapitalistide tehase oma valdusse.

Talupojad jagavad mõisnike maad.

sid kõik meie maa rahvad oma vabaduse eest. Nüüd olid nad selle vabaduse kätte võitnud.

Pikaajaline sõda kurnas ja piinas töötajaid. Nad hukusid kaevikuis. Paljud tulid koju haavatutena ja vigastena. Kodus leidsid nad eest laostatud majapidamise. Sõda tõi kasu ainult kapitalistidele. Töötajad võitlesid ebaõiglase, vallutusliku sõja vastu. Nüüd said Venemaa rahvad rahu. Nõukogude valitsus andis välja rahudekreedi, milles ta tegi kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele ettepaneku alustada otsekohe läbirääkimisi õiglase ja demokraatliku rahu sõlmimiseks.

Töötajate võit meie maal nõrgestas kapitalistide jõude kogu maailmas. Oktoobrirevolutsioon andis kõigi maade töötajatele suure eeskuju võitluseks ja näitas tee õnneliku, vaba elu kättevõitmiseks ja ülesehitamiseks.

Ülesanne.

1. Mida andis töötajatele Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit?
2. Miks võitlesid töötajad nõukogude võimu eest?

41. Sotsialistlik isamaa on hädaohus.

Punaarmee loomine. Kapitalistid ja mõisnikud ei võinud kuidagi leppida võimu, maa ja tehaste kaotusega. Nad alustasid võitlust Nõukogude riigi vastu. Venemaal algas kodusõda — töötava rahva sõda oma rõhujate vastu. Vene kapitalistidele ja mõisnikele tulid appi Euroopa ja Ameerika kapitalistid. Nad tahtsid lüüa meie revolutsiooni ja saada endale Venemaa rikkusi.

Esimestena tungisid Nõukogudemaale saksa vallutajad. Armeed meil sel ajal peaaegu polnud. Vana tsaararmee lagunes. Uus armee polnud veel loodud. Saksa kindralid lootsid kiiresti hävitada nõukogude võimu.

Vaenlased vallutasid Pihkva ja liikusid Petrogradi peale. Bolševike partei ja Nõukogude valitsus organiseerisid kiiresti revolutsioonilise Punaarmee.

Nendel pingelistel päevadel töötas Lenin väsimatult. Ta esines töölissalkade ees, pidas nõu Punaarmee komandöridega, mõtles, kust hankida riietust ja relvastust punaväelastele.

Esimesed Punaarmee salgad.

Maal valitses laos. Paljud vabrikud ja tehased ei töötanud. Oli puudus kütteainest. Inimesed seisis tundide viisi järjekorras, et saada 100 grammi, vahel ainult 50 grammi leiba.

Kuid töötajad olid valmis kannatama puudust, et kaitsta oma nõukogude võimu. Halvasti väljaõpetatud ja relvastatud ning viletsalt riietatud punaarmeeelased võitlesid vapralt ja võitsid.

Pihkva ja Narva all toimusid esimesed lahingud. Saksa vallutajate pealetung Petrogradile peatati.

See toimus 23. veebruaril 1918. aastal.

23. veebruar sai Punaarmee sünnipäevaks.

Rinnete rõngas. 1918. aasta kevadel saabusid Põhja-Jäämere rannikule Ameerika ja Inglismaa laevad. Nendelt saadeti maale soldatid, kes vallutasid Murmanski ja Arhangelski.

Musta mere kaudu tungisid Nõukogudemaale Prantsuse väed.

Kaug-Idas tegutsesid jaapani ja ameerika vallutajad.

Taga-Kaukaasiasse ja Kesk-Aasiasse tungisid Inglise väesalgad.

Nõukogude võimu vaenlased Venemaal, endised mõisnikud ja vabrikandid, asutasid suuri armeesid, mida nimetati valgete armeedeks, valgeks kaardiväeks. Neid armeesid juhtisid tsaarikindralid. Vaenlastel õnnestus haarata suur osa meie maast. Noor Nõukogudemaa satust rinnete rõngasse.

Kõigis vaenlaste poolt vallutatud rajoonides kehtestasid vallutajad ja valgekaartlased vana korra.

Kõigepealt andsid nad mõisnikele ja kapitalistidele tagasi võimu, maa ja vabrikud. Mõisnike ja kapitalistide toetusel hakkasid välismaised vallutajad röövima meie maa rikkusi. Ukrainast veeresid Saksamaale pikad rongid vilja, suhkru, liha, või ja söega.

Põhjas ja Kaug-Idas hakkasid ameeriklased, inglased ja jaapanlased maha raiuma väärispuid, välja vedama kulda ja karusnahku.

Välismaised vallutajad koos vene, ukraina ja teistest rahvustest kapitalistidega õiendasid töötajatega julmalt arveid. Vanglad olid tulvil areteerituid. Tuhandeid töö-

lisi ja talupoegi lasti maha. Timukad olid eriti julmad kommunistide vastu. Nendel torgati silmad välja, väänati käsi, raiuti ära kõrvad, kisti keeled suust. Kaug-Ida partisanide tuntud juhi kommunist Sergei Lazo tallasid metsistunud vaenlased jalge alla, peksid püssipäradega ja põletasid siis veduriahjus.

Kuid kommuniste ei suutnud murda ka kõige rängemad piinad. Kommunistid organiseerisid partisanisalku, viisid töötavat rahvast võitlusele orjastajate vastu.

Kommunistlik partei pöördus rahva poole üleskutsega: «Sotsialistlik isamaa on hädaohus!»

Nõukogude võimu kaitseks tõusid miljonid tööliselised ja talupojad. Vaenlase tagalas moodustati partisanisalgad. Asutati löögipolke ja armeesid. Sõjategevust juhtis kommunistliku partei Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga. Punaarmee silmapaistvateks komandörideks ja rahvahulkade juhtijateks said Vorošilov, Frunze, Stalin, Štšors ja teised kommunistid.

«Käed eemale Nõukogude Venemaa küljest!» Võitluses nõukogude võimu eest ei jäänud meie maa rahvad üksinda. Inglismaa, Prantsusmaa ja teised kapitalistlike maade tööliselised astusid esimese tööliste-talupoegade riigi kaitseks välja. «Käed eemale Nõukogude Venemaa küljest!» nõudsid nad oma valitsustelt. Sõjatehaste tööliselised keeldusid valmistamast relvi, sadamatöölised loobusid relvade laadimisest laevadele, soldatid ja madrused keeldusid sõdimast Nõukogudemaa vastu.

Kapitalistlike maade töötajad abistasid tõsiselt nõukogude rahvast tema võitluses vaenlastega.

Ülesanne.

1. Miks loetakse 23. veebruari Punaarmee sünnipäevaks?
2. Selgitage, miks on õppetüki ühe osa pealkirjaks «Rinnete rõngas».
3. Kuidas õiendasid välismaised vallutajad ja tsaarikindralid arveid tööliste ja talupoegadega?
4. Kuidas abistasid kapitalistlike maade tööliselised Nõukogude Venemaad?

42. Punaarmee võidud.

Koltšaki purustamine. Koos inglise, prantsuse, ameerika ja jaapani vallutajatega liikusid ka valgete armeed meie maa sügavusse. Nad vallutasid Siberi, kogu Ukraina, jõudsid Petrogradi lähistele, püüdsid Moskvat sisse piirata.

Siberist pealetungi alustanud valgete armee eesotsas oli endine tsaariadmiral Koltšak. Ta kuulutas enda «Venemaa valitsejaks». Tema kohta loodi lauluke:

Munder Inglismaalt,
pagun Prantsusmaalt,
tubak Jaapanist,
valitseja Omskist¹.

1919. aasta kevadel lähenes Koltšaki armee Volgale. Vaenlase pealetung oli vaja peatada ja vaenlane purustada. Koltšaki vastu saadeti kõige paremad Punaarmee väeosad. Nende komandöriks oli bolševik, osav väejuht Mihhail Vassiljevitš Frunze.

Punaarmee löökidega paisati vaenlane Volgast eemale. Vaenlased jõudsid kindlustada end Ufaa linnas. Ufaa asus Belaja jõe järsul kaldal. Otserünnakuga polnud võimalik linna vallutada. Frunze otsustas teostada haardemanöövri. Ta alustas allpool linna jõe ületamist. Jõe ääres puhkes äge lahing. Valged hakkasid punastele peale suruma. Siis haaras Frunze lipu. «Seltsimehed! Minu järel!» hüüdis ta ja tormas esimesena vaenlase tule all edasi.

Ülekäik vallutati. Punaarmee tungis Ufaasse ja kihutas valged Uraali taha. Koltšak pidi taganema Siberisse. Kuid ka siin ei jätnud Punaarmee vaenlase jälitamist. Koltšaki purustamisel abistasid punaarmeelasi Siberi partisanid. Koos vene tööliste ja talupoegadega läksid ka jakuudid, burjaadid ja teised Siberi rahvad partisanisalkadesse.

Koltšaki väed löödi puruks.

Siber kuulus jälle Nõukogudemaale.

¹ Omsk — linn Siberis, kus asus Koltšak.

Tšapajev viib oma diviisi lahingusse.

Lahingutes Koltšaki armee vastu paistis eriti silma diviis, mida juhtis Vassili Ivanovitš Tšapajev. Otsustavas lahingus Ufaa all oli Tšapajevi diviis meie vägede esireas. Talle liikusid vastu valged. Tšapajev andis võitlejatele käsu maha heita ja oodata vaenlast. Valgekaartlased tungisid peale vaikides, tihedates ridades, õlg õla kõrval ja püsti. Tundus, nagu liiguks mingi kohutav sein. Valged mõtlesid, et tšapaajevlased hakkavad põgenema. Kuid Punaarmee võitlejad ei tundnud hirmu. Nad jäid kindlalt kuulipildujate juurde. Vaenlane tuli üha lähemale ja lähemale. Lõpuks andis Tšapajev käsu: «Tuld!» Hakkasid ragisema kuulipildujad. Valged paisati tagasi. Hurraa-hüüetega jälitasid neid Tšapajevi võitlejad. Kõige ees sõstis uhkel hobusel Tšapajev. Tšapajev hukkus ebavõrdses lahingus valgetega.

«Kõik võitluse Denikini vastu!» Punaarmee polnud veel lõplikult purustanud Koltšakki, kui Nõukogudemaa vastu algas uus sõjaretk. Valgete väed tulid lõunast, Krimmist ja Donilt, neid juhtis kindral Denikin.

Valged haarasid Ukraina, vallutasid Orjoli ja liikusid kiiresti Moskva suunas. Valged olid oma võidus veendunud. Polgule, kes esimesena tungib Moskvasse, lubati tasuks miljon rubla.

Kommunistlik partei pöördus rahva poole üleskutsega: «Kõik võitlusse Denikini vastu!» Kõige julgemad ja vilunudad bolševikud saadeti armeesse. Kommunistlike noorte komiteede ustele ilmusid teadaanded: «Komitee on suletud, kõik läksid rindele.»

Lahingutes Denikini vastu sai eriti kuulsaks Esimene Ratsarmee, kelle komandöriks oli Semjon Mihhailovitš Budjonnõi. Sel ajal kui valgekaartlased liikusid Moskva poole, murdsid budjonnõilased valgekaartlaste rindest läbi ja hakkasid tegutsema vaenlase tagalas.

Koos Budjonnõi ratsaväega asusid pealetungile ka teised Punaarmee väeosad. Valged ei suutnud vastu panna ja hakkasid põgenema. Meie armee jälitas põgenevat vaenlast. Paljud Denikini väeosad piirati sisse ja purustati.

Valgete vägede jäänused põgenesid Krimmi poolsaarele.

Valged on merre paisatud. Aasta hiljem alustasid valged uut pealetungi. Lõuna poolt, Krimmist, tuli Wrangel. Tema väed olid eriti hästi relvastatud. Tal oli isegi tanke. Punaarmeel siis peaaegu polnudki veel tanke.

Lenini ettepanekul saadeti Lõunarinde juhatajaks Frunze.

Suur lahing toimus Dnepri ääres, Kahhovka lähedal. Valged löödi puruks. Frunze andis käsu: jälitada vaenlast ja põgenevate valgete kannul tungida Krimmi.

Kuid valgekaartlased kindlustusid Perekopil, Krimmi poolsaart mandriga ühendaval kitsal maaribal. Siin võisid isegi vaenlase väikesed jõud kaua vastu pidada. Vastavalt Frunze käsule teostasid punased väeosad haardemanöövri. Nad otsustasid tungida Krimmi poolsaarele mitte maad mööda, vaid madalaveelise Sivaši lahe kaudu. Sivašil olid küll koolmekohad, kuid sellele vaatamata oli Sivaši ületamine väga ohtlik. Vesi võis lahes hakata tõusma ja siis ähvardas uljaspäid kindel surm. Kuid punaarmeelased läksid julgelt vette. Jääkülm vesi ulatus vööni, mõnes kohas isegi rinnuni, väikestel laudparvedel veeti kuulipildujaid, kahureid, laskemoona. Punaarmee tungis Krimmi poolsaarele. Valged taganesid paanikas

Musta mere kaldale, kiiruga läksid nad laevadele ja põgenesid Venemaalt.

Vapruse ja osava väejuhtimise eest autasustati M. V. Frunzet revolutsioonilise aurelvaga — mõõgaga, millele oli kirjutatud «Rahvakangelasele».

Kodusõda kestis 3 aastat. 1921. aastaks olid välismaised vallutajad ja valged kindralid purustatud ning Nõukogudemaalt minema kihutatud.

Pärast võitu kapitalistide üle kindlustus nõukogude võim lõplikult Ukrainas, Taga-Kaukaasias ja teistes meie suure kodumaa rajoonides.

Ülesanne.

1. Jutustage Punaarmee kuulsatest võitudest Kodusõjas.
2. Tuletage meelde, mida te Kodusõjast lugenud olete.
3. Leidke kaardil Krimmi poolsaar ja Perekop.
4. Mille poolest erineb Kodusõda Esimesest maailmasõjast?

Punaarmee üleminek Sivašist.

43. Purustatud majanduse taastamine.

Võitlus laosega. Seitse aastat kestnud sõda — algul maailmasõda, seejärel Kodusõda — purustas maa majanduse.

Paljud tehased ja vabrikud ei töötanud. Raudteel vedelised purustatud vedurid ja ümberlükatud vagunid. Sillad olid õhku lastud, kaevandused olid vee all.

Tööstus andis viis korda vähem toodangut kui sõjaeelsel ajal.

Ka maal oli olukord raske. Paljud külad olid maha põletatud. Talupoegade põldudel võimutses umbrohi. Sõja ajal hävis palju kariloomi. Volgal algas põud. Kaks aastat järjest kõrbes vili põldudel. Maal märatses tüüfus ja nälg.

Oli vaja kiiresti likvideerida majanduslik laos.

Kommunistliku partei juhtimisel asusid töölised ja talupojad rahuaegsele ülesehitustööle.

Lenin Kašinos. Kašino küla talupojad ehtasid elektri-jaama ja saatsid Leninile kirja palvega osa võtta elektri-jaama avamisest. Talupojad närviitsesid: kas ta ikka tuleb? Peab ju Lenin lahendama teisi, palju tähtsamaid ülesandeid.

Oli udune sügishommik aastal 1920. Kašino küla poole sõitis auto. Selles istus talvepalitus ja läkiläkis inimene. See oli Lenin.

Juba hulk maad enne küla kohtasid autot Kašino küla lapsed. «Kus teil elektri-jaam asub?» küsis Lenin autot ümbritsevatelt lastelt. Lenin võttis kõik lapsed autosse. Siis sõideti koos lastega külla.

Talupojad võtsid Iljitši rõõmuga vastu. Nad kutsusid ta suurde talutarre, kostitasid teda lõunasöögiga, jutustasid talle oma elust-olust.

Pärast lõunasööki palusid talupojad, et Lenin laseks ennast koos nendega pildistada. Kui asuti kohtadele, tahtis keegi täiskasvanu lapsi eemale ajada. «Laske olla,» ütles Lenin, «me laseme pildistada koos lastega.»

Enne elektri-jaama avamist korraldati miiting.

Pöördudes talupoegade poole, kõneles Lenin:

«Vaadake, teie Kašino küla saab elektrivalguse. See

Lenin laupäevakul.

Sõja ajal purustatud majanduse kiiremaks kordaseadmiseks organiseerisid töötajad laupäevakuid ja pühapäevakuid. Tavaliselt laupäeval või pühapäeval, vabal ajal pärast tööaega, töötasid nad tasuta: raiusid ja vedasid vabrikutele küttepuid, remontisid raudteid ja tegid palju teisi töid. Laupäevakutele läksid kõik. Koos teistega töötas ka Lenin.

on ainult üks küla. Meile on tähtis, et kogu maa oleks üle külvatud valgusega.»

Talupojad kuulasid Leninit tähelepanelikult.

«Elekter,» jätkas Lenin, «hakkab meil maad üles harima, meid vedama.»

Lenin jutustas talupoegadele nendest plaanidest, mis kommunistlik partei oli välja töötanud.

Tuleb arendada rasketööstust ja ehitada elektrijaamu.

Juba neil päevil, mil maal valitses laos, kui Punaarmee võitles veel valgekaartlaste ja välismaiste vallutajatega, koostasid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus tulevikuplaane paljudeks aastateks.

Lenin rääkis, et me võidame täielikult ainult siis, kui me rajame rasketööstuse, kui me ehitame palju mitmesuguseid masinaid ja tööpinke, kui me toodame palju sütt ja naftat.

Tehased ja vabrikud vajavad masinaid, samuti vajab neid ka põllumajandus.

Masinate ehitamiseks ja nendega töötamiseks on vaja

palju elektrienergiat. Sellepärast pööraski Lenin suurt tähelepanu elektrijaamade ehitamisele.

Lenini ettepanekul töötati 1920. aastal välja elektri- jaamade ehitamise plaan 10—15 aastaks. See oli julge, ajaloos seninägematu plaan.

Peaaegu 4 aastat võitlesid töölisel ja talupojad majandusliku laose vastu. Ühise tööga parandasid nad rasked sõjahaavad.

Sõjas purustatud tehased lasti käiku. Talupoegade endistel jäätmaadel ajasid pead rukis ja nisu. Taastatud raudteedel veeresid kaupadega laaditud rongid.

Nüüd kerkis töotajate ette uus ülesanne: oli vaja muuta mahajäänud Venemaa tööliste ja talupoegade eesrindlikuks riigiks.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustused võitlusest majandusliku laose vastu ja V. I. Lenini sõidust Kašino külla.

2. Miks pööras V. I. Lenin erilist tähelepanu elektri- jaamade ehitamisele?

NSV LIIDU MOODUSTAMINE JA SOTSIALISMI ÜLESEHITAMINE.

44. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Meie kodumaad nimetatakse Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks.

Miks sai maailma esimene tööliste ja talupoegade riik sellise nimetuse?

Kuni 1917. aastani olid Venemaa rahvad tsaarivalituse võimu all. Pärast tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamist hakkas iga rahvas valitsema oma maad. Venelased, ukrainlased, valgevenelased, Taga-Kaukaasia rahvad ja teised asutasid oma iseseisvad vabariigid.

Vabariigiks nimetatakse sellist riiki, mida ei juhi mitte üks inimene, mitte tsaar, vaid selleks valitavad inimesed.

Kõikides meie vabariikides on võim tsaarilt, mõisnikelt ja kapitalistidelt läinud töölistele ja talupoegadele. Maa valitsemiseks moodustati rahva poolt valitud nõukogud. Nõukogudesse valib töörahvas oma parimaid esindajaid. Meie maal tööliste ja talupoegade poolt loodud võimu hakati tööliste ja soldatite saadikute nõukogude järgi nimetama nõukogude võimuks. Sellepärast nimetatakse ka meie vabariike nõukogude vabariikideks.

Kõikides nõukogude vabariikides on maa, vabrikud, tehased mõisnikelt ja kapitalistidelt ära võetud ning need kuuluvad rahvale. Töötajad said oma kodumaa rikkuste peremeesteks. Nüüd töötavad nad mitte kapitalistidele, vaid kogu rahvale, iseendale. Kapitalistide ike on hävitatud. Sellist korda, kus maa, vabrikud, tehased, raudteed, kaevandused kuuluvad rahvale, kus inimesed ei tööta

mitte peremehele, vaid endale, kus pole tööliste ja talupoegade rõhumist, nimetatakse sotsialismiks. Kuna nõukogude vabariigid alustasid sotsialismi ülesehitamist, siis hakati neid nimetama sotsialistlikeks vabariikideks.

Kõige suuremaks sotsialistlikuks vabariigiks, mis moodustati pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, oli Vene Nõukogude Vabariik.

Igivanast ajast peale võitlesid meie kodumaa rahvad üheskoos oma vaenlaste ja rõhujate vastu. Juba Stepan Razini ja Jemeljan Pugatšovi väesalkades võitlesid venelased ja ukrainlased, tatarlased ja kasahhid, baškiirid ja teised rahvad. XIX sajandi algul sidusid grusiinlased ja teised Taga-Kaukaasia rahvad oma saatuse vene rahvaga. Ikka enam tugevnes vene rahva sõprus Kesk-Aasia rahvastega.

Palju aastaid võitlesid meie maa rahvad oma ühiste vaenlaste — Vene tsaari, mõisnike ja kapitalistide vastu. 1917. aastal võtsid nad relvad kätte ja kukutasid igaveseks rõhujate võimu. Kodusõja aastail võitlesid meie maa rahvad ühiselt välismaiste vallutajate ja valgekaartlaste vastu, kaitsesid üheskoos nõukogude võimu ja saavutasid võidu.

Meie kodumaa rahvad mõistsid, et kui nad elavad sõpruses, kui nad ka tulevikus aitavad üksteist, siis saavad nad tugevaks ja võitmatuks. Üheskoos suudavad nad kiiremini korraldada rahvamajandust ja kindlamini kaitsta Nõukogudemaad välisvaenlaste vastu.

Sellepärast otsustasidki kõik nõukogude vabariigid ühineda. 1922. aastal sõlmisid nad omavahelise liidu ja asutasid võimsa riigi. Meie maad hakati nimetama Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks.

Ülesanne.

1. Mis aastal asutati Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit?
2. Selgitage selle nimetuse tähendust.
3. Miks otsustasid kõik nõukogude vabariigid ühineda?

45. V. I. Lenini surm.

Vladimir Iljitš Lenin oli kommunistliku partei ja Nõukogude riigi loojaks ja juhiks. Kogu oma elu pühendas ta võitlusele töörahva õnne eest. Lenini elu oli sageli hädaohus, tal tuli kannatada puudust. Lenin istus vanglas, teda saadeti asumisele. Lenini korraldati atentaate. 1918. aastal haavasid töörahva vaenlased raskelt Vladimir Iljitši. Lenini tervis sai rängalt kannatada.

Varsti pärast Kodusõja lõppu haigestus ta raskesti. Nõukogude rahvas jälgis ärevusega kalli Iljitši haiguse käiku. Ka kõige paremad arstid ei suutnud päästa Leninit. 21. jaanuaril 1924. aastal suri suur Lenin Gorkis, Moskva ligidal.

Sügav kurbus haaras miljoneid töötajaid. Kogu maal oli lein.

Puusärk Lenini põrmuga paigutati Ametiühingute Maja sammassaali. Siia tulid sajad tuhanded inimesed. Ukraina ja Valgevene rahvad, kauge Kaukaasia, päikeserikka Kesk-Aasia, külma Siberi elanikud saatsid oma delegaadid Moskvasse. Pakaselistel jaanuaripäevadel käisid töötajad katkematu inimvooluna armastatud juhiga jumalaga jätmas.

Töölised, talupojad, punaarmeelased, teadlased, üliõpilased, õpilased möödusid aeglaselt puusärgist. Auvalves Lenini puusärgi juures vaheldusid Lenini võitluskaaslased ja õpilased.

Lenin maeti Moskvasse Kremli müüri juurde.

Matuste ajal, täpselt kell 4 päeval tardus kogu maa leinaseisakusse. Viieks minutiks katkestasid vabrikud ja tehased töö, peatusid rongid, trammid ja autod.

Sügav lein haaras töötajaid ka välismaal. Lenini matuste ajal katkestasid paljude teiste maade töölised töö. New Yorgi tänaval peatas autojuht auto. Sõitjakapitalist hakkab kiruma, kuid alles 5 minuti pärast sõidab autojuht edasi. Prantsusmaal liigub rongi vaguni-saatja mööda vaguneid ja ütleb reisijatele: «Palun tõusta. Suri Lenin.» Sügavas vaikuses jäid seisma töölised ja talupojad Hiina linna Pekingi tänavatel. Nad paljastasid

pead. Nende nägudel peegeldus sügav kurbus: suri Lenin.

Lenini surm kurvastas väga meie rahvast ja kogu maailma töötajaid.

Rahvavaenlased, meie sotsialistliku kodumaa vaenlased, mõtlesid, et ilma Leninita õnnestub neil meie Nõukogude riiki hävitada.

Kuid vaenlased eksisid. Lenin suri, kuid ta näitas kätte tee, mida mööda on vaja edasi liikuda, et jõuda õnnelikule vabale elule. Lenin suri, kuid jäi alles tema poolt asutatud partei. Töötajad ühinesid veelgi tihedamalt kommunistliku partei ümber.

Tuhanded revolutsioonis ja Kodusõjas karastatud parteitud tööliselised astusid partei liikmeks. Kommunistlik partei koos Keskkomitee ja tema juhtide — Lenini õpilastega — viis kindlalt meie maa töötajaid leninlikku teed mööda sotsialismile.

Ülesanne.

1. Tuletage meelde eelmistest tundidest ja vastake küsimustele:
  - 1) Kus ja millal sündis Lenin?
  - 2) Kuidas algas Lenini revolutsiooniline tegevus?
  - 3) Kuidas jälitas tsaarivalitsus Leninit?
  - 4) Millal ja kelle jaoks asutas Lenin kommunistide-bolševike partei?
2. Jutustage sellest, kuidas Lenin juhtis ülestõusu Petrogradis 1917. aastal.
3. Miks omistas Lenin suurt tähtsust elektrijaamade ehitamisele?
4. Miks armastavad meie maa rahvad ja kogu maailma töötajad nii väga Leninit?
5. Tuletage meelde, mida te olete lugenud Leninist.

46. Sotsialistlik tööstus.

Nõukogude inimesed võitlesid sotsialismi eest. Inimeste elu pidi muutuma sotsialismi ajal kergemaks ja paremaks. Häda ja viletsuse kaotamiseks oli vaja toota rohkem põllumajandussaadusi ja tööstustooteid. Põldude harimiseks ja viljakoristamiseks, rõivaste ja jalanõude

valmistamiseks, linnade ehitamiseks oli vaja masinaid. Sellepärast õpetas Lenin, et sotsialismi täielikuks võiduks on vaja kõigepealt valmistada palju mitmesuguseid masinaid. Masinate ehitamiseks oli vaja ehitada masinaehitustehaseid, rajada kaevandusi, mis annaksid tehastele metalli ja sütt.

Nõukogude inimesed koostasid suurte tööde viie aasta plaani ja 1928. aastal asusid seda energiliselt täitma. Esimene viie aasta plaan täideti nelja aastaga. Ka edaspidi töötas nõukogude rahvas uute viie aasta plaanide alusel. Kommunistliku partei juhtimisel võitles ta kangelaslikult sotsialismi ülesehitamise eest NSV Liidus.

Magnitnaja mäe jalamil. Uraalis on mägi, mille nimeks on Magnitnaja. Ta on rikas rauamullast. Vastavalt esimese viie aasta plaanile otsustati siia mäe kõrvale ehitada metallurgiakombinaat — suur malmi- ja terasesulatamise tehas.

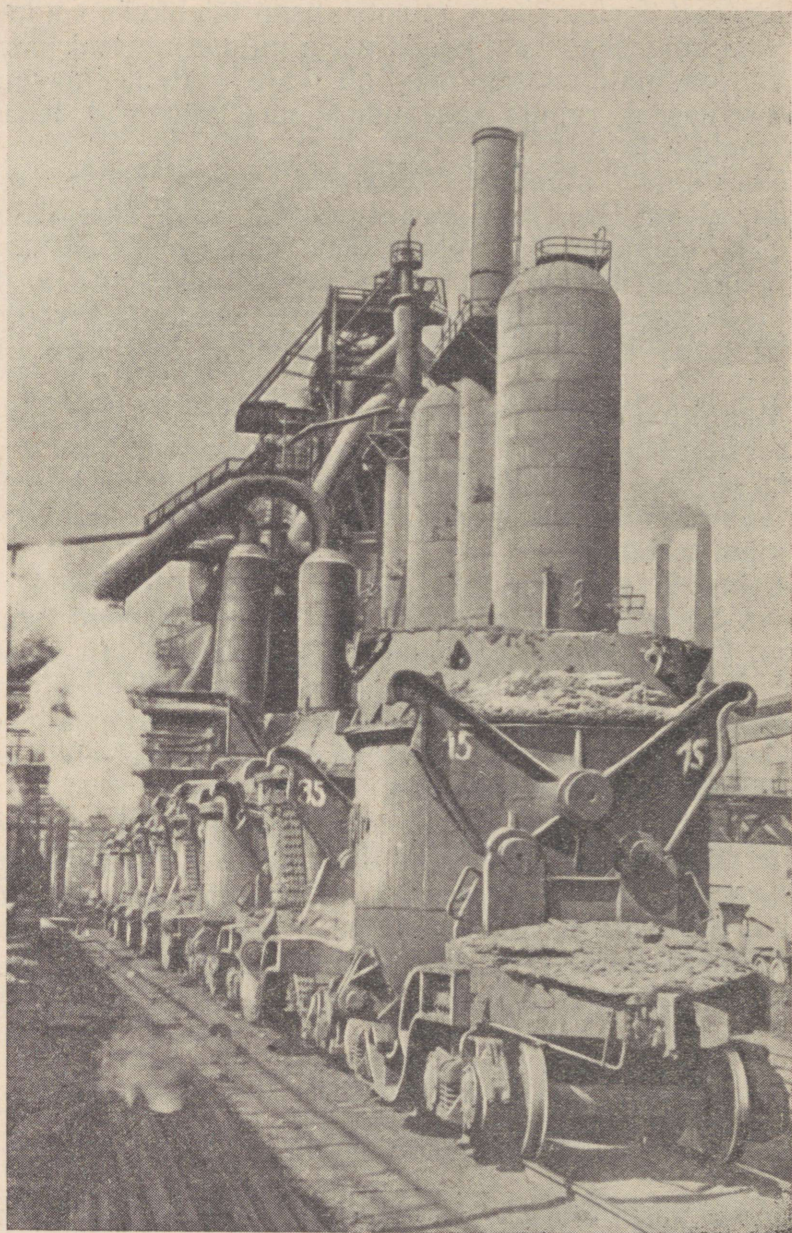
Esimeste ehitajate elu polnud kerge. Raudteid ei olnud. Sõita tuli hobuveokitel. Teel tabas ehitajaid lumetorm. Üdini lõikav tuul puhus vastu. Tee oli täis tuisanud. Inimesed kaevusid lume sisse ja ootasid lumetormi vaibumist. Kohale jõuti külmunudena ja näljastena. Soojendada polnud ennast kuskil. Esimesel aastal elati telkides ja külmades barakkides.

Ehitustel tuli töötada nii talvepakasega kui ka sügise vihmadega. Oli puudus toiduainetest. Kuid töölised talusid mehiselt kõiki raskusi. Nad mõistsid, et ilma tööta, iseendast ei valmi midagi.

Uue elu ehitajate kangelaslikust tööst kirjutas silmapaistev nõukogude poet Vladimir Majakovski:

Aed, tean, tõstab lehed,
linn tõuseb igal a'al,
kui sellised töömehed
on Nõukogudemaal.

Mõne aasta pärast oli Magnitnaja mäe jalami ilme täiesti muutunud. Suitseid tehaste korstnad, kasvas uus linn Magnitogorsk. Siit suundusid kõikidesse Nõukogude Liidu osadesse rongid malmi, terase ja rauaga. Linnas

Kõrgahi Magnitogorskis.

ehitati teater, koolihooned, ilusad majad ja rajati laiad tänavad.

Dnepri hüdroelektrijaam. Tuhandeid aastaid olid Dnepri veed suure mühinaga murdnud endale teed läbi Dnepri karestike. Vihaselt veeresid nad vastu kive, löid vahutama, pulbitsesid ja ruttasid kiiresti edasi.

Mis siis, kui sundida Dneprit töötama inimesele?

Dnepri kaldaile otsustasid nõukogude inimesed ehitada elektrijaama. Päevad ja ööd töötasid inimesed. Alistamatu Dnepr ei tahtnud inimestele järele anda. Kuid nõukogude inimesed ehtasid meeter meetri haaval määratu suurt tammi ja tõkestasid jõe süngi. Inimesed olid öid magamata, ligunesid vees. Minutikski ei lakanud masinate töö.

Dnepr ei kannatanud välja võitlust inimesega ja alistus. Alistatud jõe kaldale kerkis võimas Vladimir Iljitš Lenini nimeline Dnepri hüdroelektrijaam. Traate mööda läks elektrivool, mis pani tööle üha rohkem uusi masinaid ja tehaseid. Paljudes linnades ja külades süttis elektrivalgus.

Dnepri hüdroelektrijaam hakkas andma elektrienergiat rohkem kui kõik tsaari-Venemaa elektrijaamad kokku.

Esimeste viisaastakute ehitajad. Sotsialistlik tööstus arenes kiiresti. Ainuüksi esimesel viisaastakul ehitati NSV Liidus 2400 uut ettevõtet. Meie maal hakati nüüd tootma selliseid masinaid, mida varem välismaalt sisse veeti. Esmakordselt hakkasid meie tehased valmistama traktoreid, autosid, lennukeid.

Nõukogude inimesed õppisid kasutama uusi masinaid. Mitme ettevõtte töölised ja insenerid võistlesid omavahel. Iga päevaga tootsid nad rohkem sütt ja rauamaaki, sulatasid rohkem metalli, valmistasid masinaid ja tööpinke, riidet ja jalatseid.

1935. aastal raius Donetsi kaevur Aleksei Stahhanov ühe vahetuse jooksul välja 14,5 korda rohkem sütt, kui seda jõudsid teha tema seltsimehed. Stahhanovi järel hakkasid ka teiste kaevanduste kaevurid ja teiste tehaste töölised võitlema plaanide ületamise eest. Meie maal algas liikumine, mida nimetati stahaanovlikuks liikumiseks.

Donetsi kaevur Nikita Izotov õppis põhjalikult uut tehnikat tundma. Ta organiseeris oskuslikult oma tööd ja raius kuue tunni jooksul välja sama palju sütt, kui seda varem tegid sama aja jooksul 30 inimest. Nimekas kaevur andis oma teadmisi ja kogemusi edasi ka teistele töölistele.

Gorki autotehasesse tuli sepahaamrite määrijana tööle Aleksander Bussõgin. Tööl olles õppis ta ära ka sepaameti. Varem sepistati raudvõlli 22 haamrilöögiga. Bussõgin tegi seda 10 haamrilöögiga.

Naiskangrud Jevdokija ja Maria Vinogradova kudu- sid algul, nagu nende sõbrataridki, korraga kahekümne kuuel teljel. Kuid Jevdokija ja Maria tahtsid valmistada nõukogude inimestele rohkem riidet. Vinogradovad õppi- sid hästi tundma tehnikat ja hakkasid töötama 144 tel- jel, hiljem isegi 216 teljel.

See, millest oli kõnelnud Lenin, hakkas teostuma. Kogu maal toimus ulatuslik ülesehitustöö. Kommunistliku partei juhtimisel muutus meie sotsialistlik kodumaa ees- rindlikuks tööstusmaaks.

Ülesanne.

1. Valmistage ette alapealkirjade järgi jutustus sotsialist- likust ülesehitustööst NSV Liidus.

2. Meenutage joonist leheküljel 43. Võrrelge, kuidas kasutati voolava vee jõudu tol ajal ja kuidas kasutatakse seda praegu.

47. Kolhooside organiseerimine.

Võitlus uue elu eest. Nõukogude võimu esimestel aastatel töötasid talupojad endistviisi eraldi, igaüks oma põllul. Talupoeg kündis ikka adraga või hobusahaga, vili lõigati sirpidega ja peksti kootidega. Paljudel talu- poegadel polnud isegi hobusahka. Saagid olid madalad. Ka kulakud jäid ikka veel külla. Nad rikastusid naaber- talupoegade arvel.

Talupoegade elu parandamiseks ja selleks, et maal oleks rohkem vilja, suhkrut, puuvilla ja teisi saadusi, tuli muuta vana korda külas. Kõigepealt oli talupoega-

del vaja ühineda ja töötada mitte üksikult, vaid ühiselt — kollektiivselt. Ainult suurmajapidamises on võimalik kasutada masinaid, väikesel maatükil pole traktoril või kombainil überpööramisekski ruumi.

Kommunistliku partei üleskutsel hakkasid iga küla talupojad oma väikemajapidamisi liitma üheks suureks ühismajandiks.

Selliseid ühismajapidamisi hakati nimetama kollektiivseteks majapidamisteks ehk lühendatult — kolhoosideks.

Kolhoosides muutub talupoegade töö kergemaks, saak aga suuremaks. Talupojad läksid kolhoosidesse.

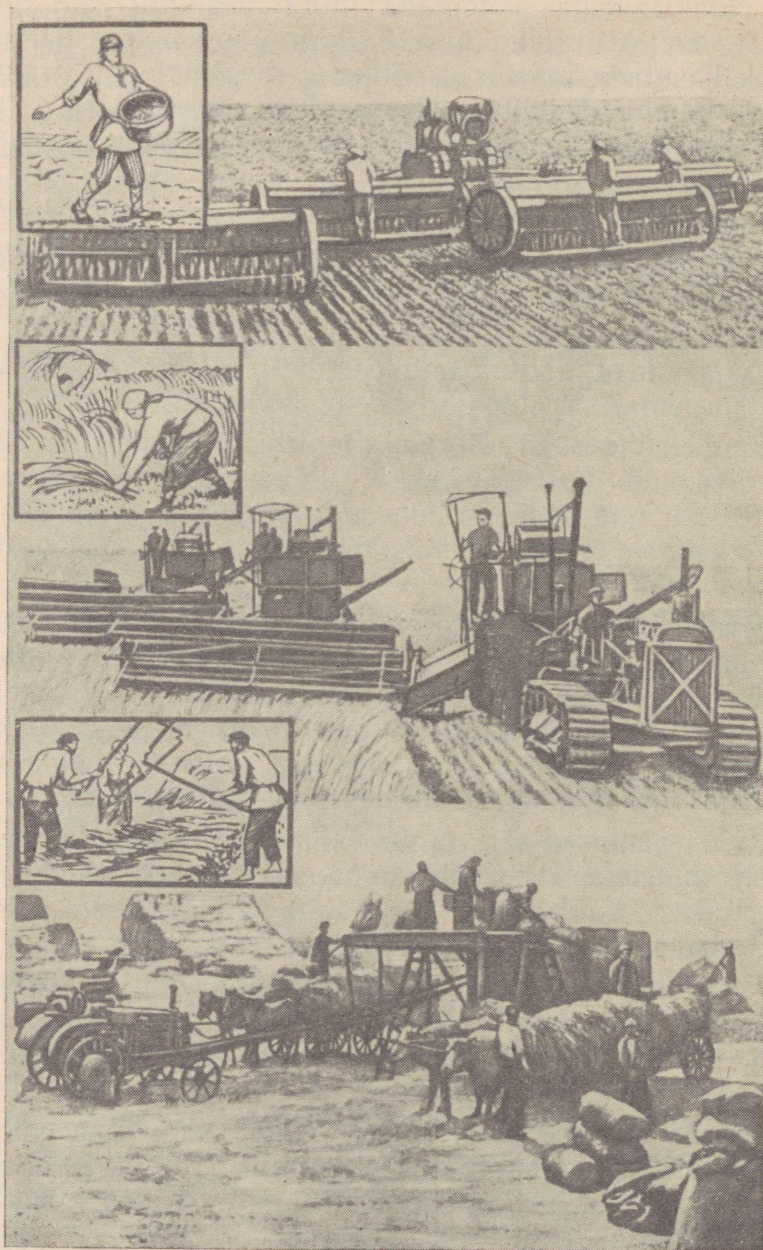
Kuid kolhoosidel oli ka vaenlasi — kulakud. Nad mõistsid, et kui talupojad ühinevad kolhoosidesse, siis ei saa nad enam talupoegade arvel rikastuda. Kulakud alustasid võitlust nõukogude võimu ja kolhooside vastu.

Mõned kulakud peitsid end metsadesse ja organiseerisid bandiitlikke jõuke. Teised jäid endiselt küladesse elama ja astusid isegi kolhoosidesse. Nad kahjustasid salamahti, ettevaatlikult, et mitte end reeta. Kulakud mürgitasid kolhoosikarja, põletasid kolhoosi heinakuhjasid ja viljaaitu, tapsid aktiivsemaid kolhoosnikuid.

Kuid vaenlased ei suutnud talupoegi hirmutada. Talupojad mõistsid, et ainult kolhoosides läheb nende elu paremaks. Kuid ilma tööliste abita ja juhtimiseta poleks talupojad suutnud asutada kolhoose, rajada uut elu.

Kommunistliku partei üleskutsel läksid paljud töölised linnadest küladesse. Töölised pidasid koos talupoegadega võitlust kolhoosikorra vaenlaste vastu, tugevdasid kolhoose.

Mis on masina-traktorijaam. Laiialdaste kolhoosipõldude ülesharimiseks oli vaja palju masinaid. Uute tehaste töölised valmistasid selliseid masinaid. Külasse saabusid traktorid, kombainid, viljapeksumasinad ja teised põllutöömasinad. Asutati erilised masina-traktorijaamad (MTJ). MTJ-i mehhaanikud, traktoristid ja teised töötajad hoolitsevad masinate eest ja töötavad nendel.

Talupoegade töö enne Oktoobrirevolutsiooni ja kolhoosis (külv, koristamine ja viljapeks).

Üks masina-traktorijaam teenindab korraga mitut kolhoosi. Kolhoos ja masina-traktorijaam sõlmivad omavahel lepingu ning märgivad ära, missugused tööd tuleb masinatega teha ja milliseks tähtjaks.

Kevadel lähevad masina-traktorijaama traktorid põllule. Varsti lõikuvad teravad sahad niiskesse põllupinda, selle järel kobestavad adrad kolhoosipõllu.

Lõpeb küнд ja algab külv. Sakk asendatakse külvi-masinaga. Valitud viljaseeme puistatakse mulda.

Läheneb viljakoristamine. Ka seda aitab kolhoosnikutel teha masina-traktorijaam. Ta saadab kolhoosidesse kombinid, viljalõikajad, viljapeksu- ja tuulamismasinad.

Lõpevad põllutööd. Kuid ka siis ei lakka töö masina-traktorijaamas. Talvel remonditakse masinaid, valmistatakse kevadisteks põllutöödeks.

Järk-järgult loodi masina-traktorijaamad kõigis põllumajandusrajoonides.

Kolhoosikorra võit. Möödusid mõned aastad. Kolhoosikord võitis. Talupoegade elu muutus põhjalikult. Tõusid saagid ja kasvasid kolhoosnikute sissetulekud. Küladesse ehitati koole, haiglaid, klubisid. Paljudesse küladesse tuli elektrivalgus.

Kuid kolhoosnikud pidid veel palju töötama, et kindlustada kolhoose ja muuta kolhoosnikute elu jõukaks. Peaülesanne oli juba täidetud — kolhoosnikud vabanesid kulakutest, ühinesid kolhoosidesse ja hakkasid koos töötama.

Kommunistliku partei üleskutsel töötajate poolt algatatud üritus oli võitnud. Nüüd oli mitte ainult tööstus, vaid ka põllumajandus muutunud sotsialistlikuks.

Ülesanne.

1. Miks pidid talupojad kolhoosidesse ühinema?
2. Jutustage võitlusest kolhooside eest.
3. Kes aitas talupoegadel uut elu korraldada?
4. Jutustage masina-traktorijaamast.
5. Jutustage pildikeste järgi talupoegade töö muutumisest kolhoosis.

48. Kultuuri õitseng NSV Liidus.

Tsaari-Venemaal oli suurem osa töölisi ja talupoegi kirjaoskamatud. Sel ajal kui kapitalistide ja mõisnike lapsed käisid koolis, pidid tööliste ja talupoegade lapsed hakkama endale leiba teenima. Juba noorelt hakkasid nad vabrikutes ja tehastes tööle ning palkasid end kula-kute ja mõisnike juurde karjasteks.

Tsaari-Venemaa töörahvas oli sajandeid elanud pimeduses ja mahajäämuses.

Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse ette kerkis ülesanne teha meie rahvas kirjaoskajaks, harituks ja kultuurseks. Nõukogude võimu esimestest päevadest peale hakati avama tuhandeid uusi koole. Tööliste ja talupoegade lapsed võisid lõpuks tarkuse varasalvede juurde pääseda.

Kuid mida teha täiskasvanutega, kes olid kirjaoskamatud? Ka nendele avati koole. Neid nimetati kirjaoskamatusse likvideerimise koolideks.

Õhtuti, pärast töö lõppu, asusidki eakad inimesed koolipinki. Hilisõhtuni istusid täiskasvanud aabitsa taga või tegelesid aritmeetikaga.

Meie tööstuse ja põllumajanduse arendamiseks, masi-

Diagramm.

Gorki laste keskel.

Noore Gorki elu tsaari-Venemaal oli raske. Üheteistkümne-aastasena hakkas ta ise endale leiba teenima. Ta oli poeselliks, töötas laadijana, puusaagijana, aednikuna, pagarina. Ainult suur talent ja teadmistejanu aitasid Gorkil kirjanikuks saada.

Gorki oli nõukogude laste suur sõber. Tema ettepanekul avati meie maal esimene lasteraamatute kirjastus. See hakkas välja andma miljoneid lasteraamatuid.

nate ehitamiseks ja laste õpetamiseks oli vaja palju teadlikke inimesi — mitmesuguseid spetsialiste. Meie maal avati sadu tehnikume ja instituute. Nüüd võisid paljud tööliselised ja talupojad saada eri- ja kõrgema hariduse.

Sellest on vähe, kui õpetada inimesi kirjutama ja lugema, avada neile uusi koole ja instituute. Oli vaja ehitada ka palju raamatukogusid, klubisid, avada teatrid, trükkida rohkem raamatuid ja lasta välja rohkem kinofilme.

Moskvas ehitati meie maa kõige suuremale V. I. Lenini nimelisele raamatukogule uus suur hoone. Sellest raamatukogust võib saada ükskõik millist NSV Liidus väljaantavat raamatut, ajalehte või ajakirja. Ka meie maa kõige kaugematesse rajoonidesse ehitati teatrid, klubisid, raamatukogusid. NSV Liidus hakati raamatuid välja andma 111 keeles.

Nõukogude inimesi innustasid tööle ja kangelastegudele meie silmapaistvad kirjanikud ja poeedid, nagu Maksim Gorki, Vladimir Majakovski ja teised.

Nõukogude rahvas ehitas, töötas ja õppis. Vähem kui kahekümne aastaga toimusid meie maal määratu suured muudatused. Kirjaoskamatu ei jäänud enam peaaegu üldse. Meil on palju pedagooge, arste, insenere ja teadlasi. Meie kodumaa kõige kaugematesse rajoonidesse tulid ajalehed ja raamatud, raadio ja elekter. See oli veel üheks nõukogude inimeste suureks võiduks.

Ülesanne.

1. Koostage kirjalik plaan ja valmistage selle järgi jutustus.
2. Diagrammi järgi leheküljel 120 vaadake, mitu korda kasvab õpilaste, raamatukogude ja teatrite arv Nõukogude Liidus 1936. aastaks, võrreldes sellega, mis oli tsaari-Venemaal.
3. Püüdke vestluses täiskasvanutega välja selgitada, kui palju oli enne revolutsiooni linnas või rajoonis koole.

49. Mida andis nõukogude võim Nõukogude Liidu rahvastele.

NSV Liidus said kõik rahvad vabaks. Meie riigis ei ole enam rõhujaid. Nii suured kui ka väikesed rahvad hakkasid ise oma maad valitsema. Ununes endine vaen, mida õhutasid rahvaste vahel tsaar, mõisnikud ja kapitalistid. Sõbralikus koostöös ja üksteist abistades hakkasid kõik meie kodumaa rahvad ehitama uut elu.

Kesk-Aasias. Meie kodumaa lõunaosas laiuvad Kesk-Aasia vabariigid. Siin on kõrged mäed kaetud igilumega, mägede orgudes on aga alati suvi.

Kesk-Aasias on viljakad maad, kuid siin on vähesademeid. Alatistest põudadest oli maa viljatuks muutunud.

Juba vanasti õppisid Kesk-Aasia elanikud ehitama niisutuskanaleid. Kuid vesi kuulus kohalikele rikastele inimestele — baidede. Nad juhtisid vee oma põldudele. Vee kasutamise eest pidid kehvikud töötama baidede või andma nendele poole oma saagist.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni kehtestati ka Kesk-Aasias nõukogude võim. Rikkad rõhujad kihutati minema. Jõed, põllud ja vesi said jälle rahva omaks. Rahvas hakkas seda ääremaad ümber kujundama. Kesk-Aasias tekkisid kolhoosid. Väikesed maatükid liideti määratu suurteks kolhoosiväljadeks. Sinna kaevati sadu uusi kanaleid. Ainuüksi Suur Fergana kanal on 270 kilomeetrit pikk. 160 tuhat inimest ehitasid seda kanalit. Varem oleks kulunud sellise kanali ehitamiseks mitu aastat. Nõukogude inimesed viisid kanali ehitamise lõpule 45 päevaga. Fergana kanal läbib kolme Kesk-Aasia vabariigi — Usbeki, Tadžiki ja Kirgiisi NSV maad.

Kesk-Aasias hakati ehitama tehaseid, raud- ja maanteid, koole ja instituute.

Praegu elavad ja töötavad Kesk-Aasia rahvad võrdõiguslike vennasrahvaste sõbralikus peres.

Kuidas on muutunud Kaug-Põhja rahvaste elu. Suur ja lai on meie kodumaa. Lõunas on kuum, päike paistab eredalt, põhjas aga võimutseb pakane, puhuvad külmad tuuled.

Tsaari-Venemaal polnud teisi niisuguseid rahvaid, kes oleksid olnud nii rõhutud ja mahajäänud kui Kaug-Põhja rahvad. Nad tegelesid küttimise ja kalastamisega. Kasvatati ka põhjapõtru. Alatisi elumaju nendel polnud. Nad elasid onnides ja telkides, mis olid kaetud kasetohu või põdranahkadega. Inimeste hulgas levisid rasked haigused, nagu rõuged ja rahhiit. Kaug-Põhja rahvastel polnud isegi oma tähestikku. Raamatutest ja ajalehtedest ei teadnud nad mitte midagi. Kõik rõhusid neid: nii oma rikkad inimesed ja vene kaupmehed kui ka kohalikud papid — šamaanid.

Ent ka Kaug-Põhjas kehtestati nõukogude võim. Rõhujad kihutati minema ja asutati kolhoosid. Kalurikolhoosid said mootorlaevad. Kaug-Põhja hakati vedama masinaid. Siia ehitati kalakonservitehaseid ja teisi vabrikuid. Telkide asemele hakati ehitama kindlaid elamuid. Mõnes kohas süttis isegi elekter. Põhja rahvad võivad nüüd lugeda emakeelseid ajalehti ja ajakirju. Kaug-Põhjas loodi koolid ning asutati haiglad, lasteaiad ja lastesõimed.

Kaug-Põhja rahvad alustasid koos teiste meie kodumaa rahvastega uut, sotsialistlikku elu.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus NSV Liidu rahvaste elust.
2. Milliseid raamatuid ja jutustusi NSV Liidu rahvaste elust te olete lugenud? Kirjutage nende nimed vihikusse.

50. Nõukogude Konstitutsioon.

Sadu aastaid unistas töörahvas niisugusest elust, kus pole rõhujaid ja kus rahvas on ise võimu juures.

See ei jäänud ainult unistuseks. Loodi maailma esimene töötajate riik — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Võimu enda kätte võtnud töölised ja talupojad muutsid maa põhjalikult. See ei olnud sugugi kerge. Mitu aastat piinasid meie maad valgekaartlased ja välismaised vallutajad. Rahvas pidi kannatama laost ja nälga. Palju tööd ja jõudu tuli kulutada meie maal rasketööstuse ülesehitamiseks, põllumajanduse kollektiviseerimiseks, meie rahvastele uue, sotsialistliku elu rajamiseks kõigis vabariikides.

Meie kodumaa rahvad saavutasid selle. Nõukogudemaal ehitati põhiliselt üles sotsialistlik ühiskond.

Leninlik plaan mahajäänud tsaari-Venemaa muutmisest eesrindlikuks tööliste ja talupoegade riigiks oli täidetud. Nõukogude inimesed hakkasid valmistama rohkem saadusi, rõivaid, jalanõusid, kõiki vajalikke tarbeesemeid. Ehitati tuhandeid koole, palju teatreid, tööliisklubisid, puhkekodusid. Tööliste ja talupoegade elu muutus jõukaks. 1936. aasta detsembris võtsid nõukogude inimesed vastu uue Konstitutsiooni. Konstitutsiooniks nimetatakse põhiseadust, mille järgi inimesed riigis elavad. Meie Konstitutsioonis on kirja pandud kõik saavutused ja võidud, mis Nõukogude Liidu töötajad on saavutanud Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist alates.

Kas on meil mõisnikke, kapitaliste või teisi rõhujaid? Meil ei ole ega saagi olla rõhujaid. Meil on töötajad —

töölised ja talupojad — ise oma maa peremehed. Meie riik on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik. Siin kuulub kogu võim linna ja maa töörahvale — töörahva saadikute nõukogudele. Nii on see Konstitutsioonis kirja pandud.

Kas on meil vaenu rahvaste vahel, ühtede rahvaste rõhumist teiste poolt? Ei ole. Kõik NSV Liidu rahvad on võrdõiguslikud, nad elavad vennalikus sõpruses ja valitsevad ise oma maad.

Tsaari-Venemaal elas rahvas vaeselt. Talupojad laostusid ja otsisid tööd. Kapitalist võis iga minut tööliste tehastest minema kihutada, jätta ta ilma tööta. Tol ajal oli maal palju inimesi, kes ei leidnud tööd. Töötud kannatasid nälga ja viletsust. Kas meil on tööpuudust? Ei ole. Meil võivad kõik tööd saada. Nõukogude Konstitutsioonis on kirja pandud inimeste õigus tööle.

Meil ei ole kirjaoskamatu. Meil on kõikidel võimalus ja õigus õppimiseks, igaühel on õigus hariduse omandamiseks. Selleks on ehitatud palju koole ja kõrgemaid õppeasutusi. Konstitutsioonis on kirja pandud ka õigus haridusele.

Konstitutsioonis on samuti kirja pandud õigus puhkusele ja paljud teised töötajate õigused.

Kuid Konstitutsioonis ei kõnelda mitte ainult sellest, mis õigused meil on. Konstitutsioonis kõneldakse ka sellest, mida meie oleme kohustatud tegema. Meie kõik oleme kohustatud töötama oma kodumaa heaks. Me oleme kohustatud hoidma ühiskondlikku varandust — masinaid, kolhoosikülve, koolipinke, õppe- ja muud varustust. Kuid nõukogude inimeste kõige tähtsamaks kohustuseks on oma elu säästmata kaitsta kodumaad vaenlaste eest.

Ülesanne.

1. Kellele kuulusid meie maal kuni Oktoobrirevolutsioonini maa, tehased ja vabrikud ja kellele kuuluvad nad nüüd?
  2. Kes valitses varem meie maad ja kes valitseb nüüd?
  3. Küsige vanadelt inimestelt, kus ja kuidas nad õppisid ja mis hariduse nad omandasid enne revolutsiooni. Võrrelge seda tänapäevaga ja näidake, kuidas praegu noored õpivad.
  4. Millised on nõukogude inimeste põhikohustused?
-

NÕUKOGUDE RAHVA SUUR ISAMAASÕDA FAŠISTLIKE VALLUTAJATE VASTU.

51. Vaenlane tungib peale.

Nõukogude Liidu rahvad ehtasid uut elu ja tahtsid elada rahus kõigi teiste riikidega. Töötajatel pole sõda vaja.

Kuid kapitalistid vaatasid vihaga nõukogude rahva edusammudele. Saksamaal tulid võimule fašistid, töörahva kõige õelamad vaenlased. Fašistid unistasid maailmavallutamisest. Nad vallutasid Tšehhoslovakkia, Poola, Prantsusmaa ja rea teisi maid ning ähvardasid Inglismaad. Inglismaal tuli astuda sõtta fašistliku Saksamaa vastu. Inglismaad toetasid Ameerika Ühendriigid. Algas Teine maailmasõda. Vallutanud peaaegu kõik Euroopa maad, olid saksa fašistid kindlad oma jõus. Nad arvasid, et nüüd tuleb neil purustada NSV Liit ja nad ongi kogu maailma peremehed.

22. juunil 1941. aastal kell 4 hommikul, kui nõukogude inimesed veel rahulikult magasid, heideti meie linnadele ja küladele tuhandeid vaenlase pomme. Saksa fašistide ja nende poolt allutatud riikide määratu suured armeed tungisid Nõukogudemaale.

Kommunistlik partei kutsus nõukogude inimesi üles kodumaa kaitseks. NSV Liidu rahvad alustasid Suurt Isamaasõda.

Kuid esialgu ei jätkunud meil jõudu. Vaenlasel oli rohkem lennukeid, palju tanke ja muud relvastust. Lahingutes fašistidega kandis Nõukogude armee suuri kaotusi. Meie väed taganesid. Töölised pingutasid jõudu, et saata sügavale sisemaale masinaid ja tehaste sissesea-

deid, tehes sellega võimatuks nende sattumise vaenlase kätte.

Fašistlikud jõugud tungisid meie maa sügavusse. Nad piirasid sisse Leningradi. 1941. aasta sügisel jõudsid nad Moskva alla.

Nõukogude pealinna kaitseks tõttasid väeosad, sõitsid tankid, veeti kohale kahureid. Tuhanded moskvalased aitasid kodulinna kaitsta. Kõik, kes suutsid relva kanda, asusid Moskva kaitsjate ridadesse. Naised, vanakesed ja lapsed kaevasad kaevikuid ning kraave, ehtasid kindlustusi.

Päris lähedal, 30 kilomeetri kaugusel Moskvast, toimusid visad ja verised lahingud.

Moskva all said paljud nõukogude inimesed kuulsaks. Ühes rindelõigus liikusid nõukogude sõdurite peale roomikute lõgisedes fašistlikud tankid. Kaevikus oli kakskümmend kaheksa inimest, nende poole lähenes viiskümmend vaenlase tanki. Lahingu vastuvõtmine tähendas kindlat surma. Kuid nõukogude inimestele on kodumaa elust kallim. Kakskümmend kaheksa kindral Panfilovi diviisi kaardiväelast astus lahingusse.

«Taganeda pole enam kusagile — selja taga on Moskva,» ütlesid kangelased-panfiilovlased.

Ebavõrdne lahing kestis 4 tundi. Nõukogude sõjamehed viisid ühe tanki teise järel rivist välja. Lahingupäeval hävitati 14 tanki. Kangelased hukkusid, kuid vaenlase pealetung pandi seisma.

Selles lahingus võitlesid käsikäes venelased, ukrainlased, kasahhid ja kirgiisid. Erinevate rahvuste esindajad olid kõik tõelised nõukogude inimesed.

Kogu maa teab Zoja Kosmodemjanskajat. See tütarlaps-kangelane õppis ühes Moskva koolis. Ta oli pioneer, siis astus kommunistlikku noorsooühingusse. Kui fašistid jõudsid Moskva alla, läks Zoja partisanisalka.

Vaenlased vangistasid noore naispartisani ja nõudsid, et Zoja ütleks, kus asub partisanide laager.

Fašistid peksid nõukogude tütarlast piitsaga, ajasid teda lahtirietatult pakase kätte, sundisid teda palja jalu lumel käima. Kommunistlik noor Zoja ei lausunud sõnagi. Ta ei reetnud oma seltsimehi. Zoja viidi hukkamisele.

Pöördudes hukkamiskohale aetud kolhoosnikute poole, hüüdis Zoja: «Ma ei karda surra, seltsimehed! Jääge terveks, võideldge, ärge kartke! Önn on surra kodumaa eest. Meie võidamel!»

Lendur Viktor Talalihhin lendas 4500 meetri kõrgusel. Oli öö. All oli tuledeta, pimendatud Moskva. Äkki märkas Talalihhin fašistlikku pommituslennukit. Nõukogude lendur astus julgesti lahingusse. Kuid varsti lõppesid tal padrunid. Mis teha?

Vaenlase lennuk lähenes Moskvale. Mõne minuti pärast viskab ta pommid linnale. Siis kihutas Talalihhin vaenlasele järele ja raius oma lennuki propelleriga maha fašistliku pommituslennuki saba. Pommituslennuk kukkus alla.

Talalihhin oli kommunistlik noor. Sõja algul sai ta kahekümne aastaseks.

Kangelaslikult kaitsesid nõukogude inimesed Moskvat. Detsembris alustas meie armee pealetungi ja paiskas fašistlikud vallutajad linna alt kaugele läände.

Nõukogude rahvas saavutas esimese suure võidu.

Bresti kindluse kaitsjad.

Bresti kindluse kallale tormasid fašistid juba esimesel sõjapäeval. Kindluses tuli puudus veest, lõppesid toiduained, lahingumoon, kuid kangelased pidasid vastu. Fašistid tungisid kindluse alles siis, kui see oli täielikult purustatud.

See oli kindluse kangelasliku kaitsmise kahekümne üheksandal päeval.

Ülesanne.

1. Millised olid saksa fašistide plaanid?
2. Millal algas Suur Isamaasõda?
3. Jutustage vaenlase sissetungist NSV Liitu.
4. Jutustage, kuidas nõukogude inimesed kaitsesid kodumaad lahingutes Moskva all.
5. Tuletage meelde, mis te olete lugenud, kuulnud raadios või näinud kinos nõukogude sõjameeste kangelas tegudest Suure Isamaasõja rinnetel.

52. Tagalas ja rindel.

«Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!» Moskva all purustatud saksa kindralid otsustasid anda uue löögi. Nad tahtsid tungida Volga äärde, lõigata Moskva ära söe, nafta ja vilja poolest rikastest rajoonidest ja läheneda talle lõuna poolt. Kogudes määratu suured jõud, alustasid fašistid 1942. aasta suvel pealetungi.

Võitluses vaenlasega olenes palju tehaste ja kolhooside tööst. Armee vajab palju relvi, palju toiduaineid ja varustust. Kommunistlik partei pöördus rahva poole üleskutsega: «Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!» Meie maa rahvad töötasid oma jõudu säästmata. Tehases täitsid töölised kaks-kolm normi. «Enda eest ja rindele läinud seltsimehe eest,» kõnelesid nad. Kolhoosiväljadelt püüti saada võimalikult rohkem teravilja ja puuvilla. Raudteedel õpiti vedama palju rohkem kaupu kui enne sõda. Kogu maal algas soojade esemete kogumine rinde jaoks. Nõukogude kodanikud andsid oma säästud tanki-kolonnide ja lennukieskadrillide ehitamiseks.

Tööpinkide juurde asusid naised, vanakesed ja alaealised. Päevad ja ööd valmistasid nad võiduks tarvisminevaid kahureid, tanke, mürske, vintpüsse.

«Abiks meestele,» ütlesid naistöölised.

«Isad on selle eest tänulikud,» mõtlesid noortöölised. Nõukogude tagala sai teiseks rindeks.

Lahing Volgal. Juba kolmandat kuud toimuvad ägedad, verised lahingud Stalingradi pärast. Stepp põleb. Läbi tule ja suitsu suunduvad fašistid Volga poole.

Vaenlased tungisid äärelinna, vallutasid kesklinna.

Neeva jõelt vett toomas.

Need on ümberpiiratud Leningradi lapsed. Ainult kitsa jääteega Laadoga järvel oli Leningrad seotud muu maailmaga. Öösel ja päeval, lumetormiga ja pakasega toodi vaenlase tule all linna toiduaineid ja laskemoona. Leningradlased nimetasid seda teed «Elu teeks». Uheksasada päeva kestis Leningradi blokaad. Uheksasada päeva seisis kaljuna üleni haavades, kuid ligipääsematu kangelaslinn,

«Enam kaugemale me neid ei lase,» ütlesid nõukogude sõjamehed. Nõukogude inimesed mõistsid, et siin, Volgal otsustatakse sõja saatus. Siin otsustatakse, kas jäävad nõukogude rahvad ja koos nendega kõik Euroopa rahvad vabaks või satuvad nad fašistide orjusse. Stalingradi töölised jäid ka vaenlase tule all tsehhidesse ja jätkasid tankide monteerimist. Võitlejad kaitsesid iga tänavat, iga maja.

Nendel pingelistel päevadel töötas meie väejuhatas välja fašistlike vallutajate purustamise plaani. Vaenlasele otsustati anda löök põhjast ja lõunast, piirata nad Stalingradi rajoonis sisse, sulgeda määratu suurde rõngasse ja hävitada.

1942. aasta 19. novembri varahommikul raputas stepi kõrvulukustav mürin. Hakkas tulistama meie kahurvägi. Seejärel liikusid lahingusse võimsad nõukogude tankid. Nõukogude sõjamehed läksid põhja ja lõuna poolt üksteisele vastu, püüdes vaenlase armeed sisse piirata.

Neli päeva purustasid pealetungivad tankistid, jala- väelased, kahurväelased ja ratsaväelased fašistlikke väeosi. Päevad ja ööd kestis Stalingradi lahing. Meie tankid läbisid orge ja sügavaid kraave, murdsid läbi traattõketest, litsusid puruks vaenlase kahureid ja kuulipildujaid ning liikusid jälle lahingutega edasi.

Nii ühinesidki põhja ja lõuna poolt pealetungivad väeosad. Määratu suur kolmesajatuhandeline vaenlase armee piirati sisse ja hävitati. Tema riismed andsid end vangi.

Vaenlase tagalas. Nõukogude armeed abistasid partisanid. Nad tegutsesid vaenlase tagalas.

Valgevene rahva vapper poeg Konstatin Zaslonov asus tööle veduridepoosse. Koos seltsimeestega tegi ta osavalt vaenlasele kahju, segas raudtee tööd. Kui fašistid said teada Zaslonovi tegevusest, läks ta Valgevene metsadesse ja hakkas partisanisalga komandöriks.

Ukrainas lasksid partisanid sõja ajal rööbastest välja tuhandeid ronge vaenlase sõjaväega ja tehnikaga, lasksid õhku palju sildu, viisid rivist välja sadu tehaseid.

Fašismivastane võitlus arenes kõigis fašistide poolt orjastatud maades. Arvukad partisanisalgad tegutsesid

Partisanid.

Rohkem kui 10 000 kilomeetrit rändasid vaenlase tagalas Ukraina partisanide kuulsa komandöri S. A. Kovpaki partisanisalgad. Nad olid tabamatud, alati tungisid nad julgelt ja ootamatult vaenlase kallale seal, kus ta neid kõige vähem ootas.

Bulgaarias, Jugoslaavias, Prantsusmaal ja teistes maades.

1943. aasta suvel anti Kurski all fašistidele uus purustav löök. Stalingradi ja Kurski all purustatud vaenlane ei suutnud enam toibuda. Nõukogude armee läks üle pealetungile.

Aasta pärast oli kogu Nõukogudemaa vaenlastest puhastatud. Nõukogude sõjamehed ületasid fašistliku Saksamaa piiri.

Ülesanne.

1. Näidake kaardil Suure Isamaasõja tähtsamad lahingupaigad.

2. Valmistage alapealkirjade järgi ette jutustused nõukogude rahva kangelaslikust võitlusest rindel ja tagalas.

3. Milliseid raamatuid ja jutustusi nõukogude inimeste elust ja tööst Suure Isamaasõja päevil te olete lugenud?

53. Võit fašismi üle.

Algas 1945. aasta kevad. Nõukogude väejuhatustas välja vaenlase lõpliku purustamise plaani. Valmistati ette kahurvägi, koondati tanke. Öösel, kokkulepitud ajal, vappus maa võimsast kahuritulest. Kahurvägi puhastas meie vägede pealetungiks teed.

Seda otsustavat pealetungi juhtisid marssalid Žukov, Konev, Rokossovski ja teised kuulsad Nõukogude armee komandörid,

Murdnud läbi fašistide kaitsest, suundusid Nõukogude väed otse Berliini peale. Ette söötsid tankid.

«75 kilomeetrit Berliinini,» lugesid nõukogude tankistid hommikul kilomeetripõstidelt.

«Jäi 50,» ütlesid nad päeval.

Siis vilksatasid kilomeetritulbad: 25, 20, 15.

Äkki aga pöördusid tankid lõuna poole. «Kas tõesti möödume Berliinist?» mõtlesid võitlejad.

Kuid see oli vaid manööver. Vaenlasele tuli näidata, et meie tankid ei liigu üldse Berliini peale, aga öösel pidid tankid pöörduma ja ründama linna sealt, kust vaenlane Nõukogude vägede ilmumist kõige vähem ootas.

Nii pöördusidki ööpimeduses kustutatud lampidega tankid linna suunas. Nad ruttasid sinna, kus kaugete metsasalude ja kevadvetest paisunud ojade taga asus Berliin. Manööver oli täpselt läbi mõeldud. Murdes vaenlase vastupanu, tungisid tankid täiel käigul Berliini.

Samal ajal hakkasid ka teised Nõukogude väeosad Berliini ründama. Laial rindelõigul süttisid ootamatult sajad võimsad prožektorid. Terav valgus paistis vaenlase soldatitele näkku, pimestas neid. Meie võitlejatele aga näitas ta teed.

Ühtlasi tungisid läänest peale Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja selleks ajaks fašistlikest vallutajatest vabanevad Prantsusmaa väed.

23. aprillil tungisid Nõukogude väed lahingutega Berliini.

Mõne päeva pärast kohtusid meie armee eelväeosad, kes tungisid peale idast, Ameerika, Inglise ja Prantsuse eelvägedega, kes tulid läänest.

Võidulipp Berliini kohal.

8. mail 1945 tunnistasid hitlerlikud kindralid end lõplikult võidetuks. Fašistlik Saksamaa oli purustatud. Suur Isamaasõda lõppes nõukogude rahva võiduga.

Nõukogude inimesed võitsid, sest nad olid oma võidus veendunud, soovisid seda võitu, tegid kõik selleks, et purustada vallutajad.

Nad võitsid sellepärast, et kõik Nõukogude Liidu rahvad võitlesid käsikäes, vennalikus sõpruses ja liidus ühise ürituse eest.

Meie rahvas võitis sellepärast, et tema võitlust juhtis kommunistlik partei — kõigi töötajate suur juht.

Ulesanne.

1. Jutustage võidust fašistliku Saksamaa üle.
2. Mitu aastat kestis Suur Isamaasõda? Mitu aastat on möödunud tema lõppemisest?

54. Nõukogude Liidu teed kaudu.

Meie maa rahvad ja nendega koos võidelnud teiste maade rahvad päätsid maailma fašistlikust orjusest. Palju aastaid vallutajate ikke all ärganud maad võisid lõpuks vabalt hingata. Bulgaarias, Poolas, Tšehhoslovakkias ja mõnedes teistes maades moodustati rahvademokraatlikud vabariigid. Kõiki neid riike hakkas juhtima rahvas. Maa võeti mõisnikelt ja anti talupoegadele. Vabrikud, tehased, raudteed said riigi — kõigi töötajate omaks.

Palju aastaid pidas mitmesajamiljoniline hiina rahvas võitlust oma kapitalistide ja mõisnike vastu. Tema võitlust juhtis Hiina Kommunistlik Partei. Varsti pärast Suurt Isamaasõda saavutasid ka Hiina töötajad võidu. Suur Hiina liitus vabade rahvaste sõbraliku perega.

Praegu elavad rahvademokraatia maad sõbraliku perena. Nad aitavad alati üksteist, ehitavad koos uut, sotsialistlikku elu.

Demokraatiamaade esindajad sõidavad Nõukogude Liitu, et õppida nõukogude inimestelt majanduselu korraldamist. Meie maa töölised, kolhoosnikud ja teadlased sõidavad rahvademokraatia maadesse, et omakorda sõbralikult õppida.

1917. aastal langes Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena kapitalistlikust maailmast ära meie maa, mis moodustab ühe kuuendiku maakera maismaast. 150 miljonit inimest kiskus end kapitalistide ikke alt lahti. Nüüd aga, pärast fašistliku Saksamaa purustamist Nõukogude armee poolt, on ligi üks kolmandik kogu maa-

ilma elanikest, peaaegu 900 miljonit inimest, hävitanud oma maal kapitalistliku korra ja ehitab koos NSV Liiduga uut, vaba ja õnnelikku elu.

Ülesanne.

1. Milline tähtsus oli nõukogude rahva poolt Suures Isamaasõjas saavutatud võidul teistele maadele?
  2. Milliseid maid te teate, kus töötajad ehitavad üles sotsialismi?
-

NÕUKOGUDE INIMESED EHITAVAD ÜLES KOMMUNISMI.

55. Meie plaanid.

Purustatud rahvamajanduse taastamine. Sõda takistas meie majanduse arenemist. Mitu aastat laastasid fašistlikud vallutajad Nõukogudemaad. Nad tallasid meie põlde, lasksid õhku tehaseid ja elektriijaamu. Purustati nõukogude inimeste uhkus — Dnepri hüdroelektriijaam. Vaenlased põletasid maha tuhandeid meie linnu ja külasid.

Nõukogude inimesed pidid palju töötama raskete sõja-
haavade parandamiseks.

Võideldes fašistidega kaitses kogu maa Stalingradi. Nüüd taastas kogu nõukogude rahvas kangelaslinna. Ukraina saatis rauda, Gruusia marmorit, Volga ja Kaama ülemjooksult saadeti metsamaterjali.

Üheskoos ehtasid meie maa rahvad uuesti üles Minski. «Nüüd on Nõukogude Valgevene pealinn muutunud kaunimaks kui enne sõda,» kirjutasid valgevene töölised vene seltsimeestele. «Meie täname vene rahvast ja teisi meie maa rahvaid vennaliku abi eest.»

Möödus kolm aastat. Sadu teisigi linnu ehitati uuesti üles. Taastati sõjas purustatud tehased. Jälle hakkas tööle Dnepri hüdroelektriijaam. Uuesti hakkas kolhoosipõldudel kasvama vili.

Taastanud sõjas purustatud majanduse, võisid nõukogude inimesed asuda oma tulevikuplaanide täitmisele.

Mille poole me püüame. Nõukogude rahvas püüab edasi kommunismi võidule. Selle poole juhib nõukogude rahvast suur kommunistlik partei. Sellepärast teda nimetataksegi kommunistlikuks parteiks, et ta peaülesandeks on kommunistliku ühiskonna ülesehitamine.

Meie tahame jõuda niikaugele, et meie rahvas ei tunneks millestki puudust, et kõikidel nõukogude inimestel oleks kõik, mida nad vajavad.

Meie tahame, et nõukogude inimeste töö muutuks kergemaks ja et neil jääks rohkem vaba aega puhkuseks, spordi ja muusikaga tegelemiseks, raamatute lugemiseks ja õppimiseks.

Meie taotleme seda, et kõik nõukogude inimesed saaksid hariduse, et igaüks teaks palju ja oskaks teha mitmesuguseid töid. Nõukogude inimesed annavad kogu oma oskuse ja kõik teadmised ühise ürituse heaks.

Ülesanne.

1. Valmistage ette jutustus meie rahvamajanduse arenemisest pärast sõda.

2. Miks nimetatakse NSV Liidu töötajate parteid kommunistlikuks parteiks?

56. Meie tööstus.

Nõukogude inimesed on valmistanud palju suurepäraseid masinaid. Varemalt kaevati isegi suurehitustel mulda labidatega, veeti seda käsikärudega. Esimestel viisaastakutel tulid labidate ja käsikärude asemele ekskavaatorid ja veoautod. Praegu aga võib ikka sagedamini ehitustel näha sammuvat ekskavaatorit. Kopp, millega sammuv ekskavaator haarab mulda, on nii suur, et sinna mahub vabalt kolm koolipinki koos õpilastega. Ööpäeva jooksul võib ainult üks selline mehhaaniline mullatöeline täita 40 suurt kaubarongi.

Kunagi loeti kõige raskemaks tööks kaevuri tööd. Lihtsa kirkaga, sügaval maa all, poris ja tolmuses õhus, töötasid kaevurid, raiudes käsitsi sütt. Esimestel viisaastakutel hakati meie kaevandustes kasutama lahtiraiumishaamreid ja soonimismasinaid. Praegu aga on kaevuri peamiseks ametiks söekombaini masinisti amet. Sellise kombainiga raiub üks kaevur sama palju sütt, kui varem sama aja jooksul raiusid käsitsi 50 inimest.

Nõukogude inimesed on leiutanud palju «tarku masi-

naid». Need on automaadid. Nad võivad ilma inimese abita juhtida lennukeid vajalikku teed mööda, jälgida, et raudteedel ei toimuks avariisid, ja teha palju teisi kasulikke töid. Hiljuti ehitati meie maal koguni tehas-automat, mis valmistab automootorite detaile. Siin töölised ainult jälgivad masinate tööd. Masinad ise sulatavad metalli, ise valavad vajalikud detailid, ise lihvivad neid, määrivad tehnilise määrdega ja pakivad paberisse. Kujustage ette, et enamik meie tehaseid muutub tehas-automatideks. Kuidas see kergendab küll inimeste tööd! Inimestel jääb siis küllalt aega muuks tegevuseks, uute linnade ja tehaste ehitamiseks, õppimiseks ja puhkuseks.

Enamik tänapäeva masinatest liigub elektri jõul. Sellepärast peab meil olema palju elektrijaamu, mis annavad palju elektrienergiat.

Praegu ehitatakse Nõukogude Liidus korraga mitut suurt elektrijaama Volgal, Dnepril ja teistes kohtades. Paljud uutest elektrijaamadest on tunduvalt suuremad kuulsast Dnepri hüdroelektrijaamast. Kõige suuremad elektrijaamad ehitatakse Siberis, Angara ja Jenissei jõe.

Hiljuti aga ehitati meie maal elektrijaam, mis töötab aatomienergia jõul. See on esimene aatomielektrijaam maailmas. Lähematel aastatel ehitatakse meil mitu aatomielektrijaama.

Uus tehnika muutis tööliste tööd. Nüüd valmistab tööline sama aja jooksul rohkem tooteid kui varem. Ka töö ise muutus tunduvalt kergemaks.

Mitte ainult tööliste töö ei muutu, järjest muutub ka tööliste suhtumine töösse. Töölised püüavad töötada võimalikult paremini. Nad ületavad tootmisülesandeid, hoiavad hoolikalt masinaid, leiavad ise vahendeid nende töö parandamiseks, asuvad üksteisega töövõistlusse.

Töölised mõistavad, et mida paremini nad töötavad, seda paremaks muutub ka nende elu.

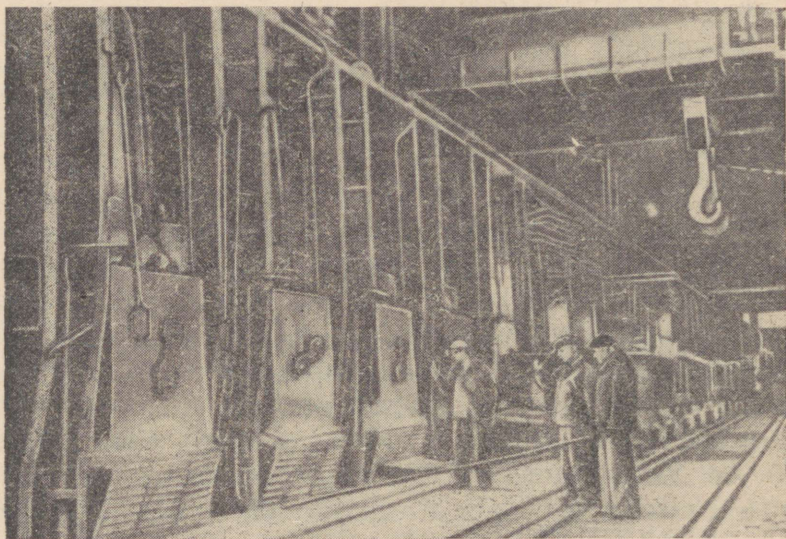
Kuid on ka kohti, kus ei töötata veel nii. Kõik tehased pole veel varustatud uue tehnikaga. Ehitustel võib samu ekskavaatori kõrval näha töölisi, kes kaevavad kraavi tavalise labidaga. Kõikjal ei osata veel täielikult uut tehnikat kasutada.

Meil on veel töölisi, kes ei suutu oma töösse vajaliku

vastutustundega. Kui selline tööline saab meistrilt ülesande, siis ei loe ta oma kohuseks seda ülesannet tähtajaks täita, ta läheb suitsetama, raiskab aega lobisemisega või tsehhis jalutamisega. Palju aitavad meie tehaste töö parandamisele kaasa leiutajate ja tööliste ettepanekud. Meil on aga veel inimesi, kes takistavad uute leiutiste elluviimist. Selliseid inimesi nimetatakse bürokraatideks. Tuleb näiteks sellise bürokraadi juurde tööline ja esitab talle oma leiutise. Bürokraat lubab selle läbi vaadata, abistada töolist, tegelikult aga peidab ta tööliste ettepaneku kusagile oma kirjutuslaua laekasse.

Meil on ka veel teisi puudusi ja raskusi. Kommunistlik partei ei varja neid rahva eest. Kommunistlik partei kutsub töölisi üles avastama puudusi, tundma õppima meie raskusi, kiiremini arendama meie tehnikat ja meie tööstust.

Meie päevil toimub teaduse ja tehnika arenemine väga kiiresti. Pole enam kaugel see päev, kus tehnika hakkab imesid tegema. Meie võime tõusta kõrgele taevaalaotusse ja lennata teistele planeetidele. Meie võime laskuda süga-

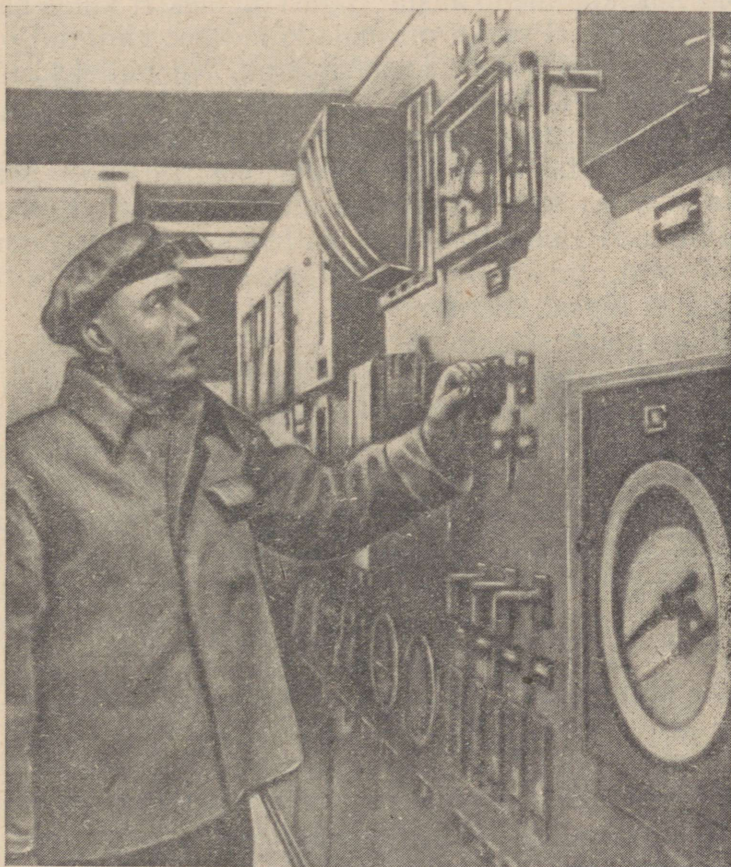
Terasesulatamine.
Pildil näete te metallisulatusahju.

vale ookeani põhja ja õppida tundma meresügavuse elu. Päikesekiiri, tuulejõudu, kõrge merelaine lööki — kõike sunnib inimene töötama endale.

Meid ootab veel ees palju ebatavalist, julget ja uut. Kõik see saab teoks meie silmade all. Kõike seda luuakse meie rahva kätega, teie kätega.

Ülesanne.

1. Jutustage meie tööstusest.
2. Milleks on meil elektriyaamu vaja?
3. Mille poolest erineb nõukogude inimeste töö tööliste tööstsaari-Venemaal?

Sellel pildil on tööline, kes üksinda juhib selle määratu suure ahju tööd. Automaadid aitavad töölisel jälgida sulatusahju tööd.

57. Meie põllumajandus.

Meie põllumajandus kujutab endast mehhaniseeritud majapidamist. Alles Suure Isamaasõja eel alustas meie maa kombainide massilist tootmist. Nüüd koristatakse kombainidega mitte ainult teravilja, vaid ka kartuleid, suhkrupeeti, maisi, puuvilla ja lina. Praegu on kombainid nõukogude külas üheks kõige laialdasemalt levinud põllutöomasinaks. Ja kui palju töötab kolhoosipõldudel veel teisi masinaid — traktoreid ja külvimasinaid, sahu ja heinaniitjaid! Praegu toimub isegi kapsataimede istutamine masinaga.

Veel kakskümmend aastat tagasi oli elekter külas haruldaseks nähteks. Praegu on meie küladesse ehitatud palju rajooni- ja isegi kolhoosielektrijaamu. Nii näiteks ehitati kolme vabariigi, Valgevene, Läti ja Leedu NSV piirile «Rahvaste Sõpruse» elektrijaam. Nende vabariikide kolhoosnikud ehtasid ühiselt seda elektrijaama, ühiselt kasutatakse ka sellelt saadavat elektrienergiat. Kolhoosidesse ilmusid elektritraktorid, paljudes kohtades pumpab elekter vett, paneb käima viljapeksumasinaid, niidab lambaid ja lüpsab lehmi.

Põllumajandusmasinate rohkus võimaldas nõukogude inimestel kasutusele võtta seni kasutamata maad, jäätmaad ja uudismaad. Määratu suurtesse Kasahstani ja Lõuna-Siberi steppidesse sõitsid tuhanded nõukogude inimesed. Nagu alati, on esireas kommunistid ja kommunistlikud noored. Võimsad traktorid künnavad uudismaad. Seal, kus varem kasvas metsik stepirohi ja uitas tuul, kasvab nüüd rukis ja nisu. Juba esimestel aastatel said nõukogude inimesed uudismaadelt rikkaliku saagi.

Meie kolhoosnikuid austatakse kõikjal. Sadadele põllumajanduse eesrindlastele — kolhoosnikutele, traktoristidele ja agronoomidele — on antud sotsialistliku töö kangelase aunimetus; tuhandeid põllumajanduse eesrindlasi on autasustatud ordenite ja medalitega.

Moskvas on avatud üleliiduline põllumajandusnäitus, kus näidatakse meie põllumajanduse saavutusi.

Kuid ka põllumajanduses on veel palju teha. Meie

põllumajandus ei suuda veel vajalikul määral varustada nõukogude inimesi toiduainetega. Vahel on ikkagi puudus lihast, võist ja puuviljast. Meil on veel mahajäänud kolhoose. Sellistes kolhoosides on saak madal, kolhoosnikute sissetulekud väikesed, kolhoosihooned vanad ja kolhoosikari vilets.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus osutavad meie põllumajandusele määratu suurt tähelepanu. Nad teevad kõik selleks, et meil poleks mahajäänud kolhoose, et kõik meie kolhoosnikud elaksid jõukalt ja õnnelikult.

Ülesanne.

1. Jutustage meie põllumajandusest.
2. Kuidas on muutunud meie põllumajandustehnika?
3. Miks võime meie lühikese ajaga üles künda ja harida palju uudis- ja jäätmaid?
4. Miks hakkas meie põllumajandus andma rohkem saaki ja tootma rohkem mitmesuguseid saadusi?

58. Võitlus rahu eest.

1945. aastal lõppes Teine maailmasõda. Kõigi maailmajagude miljonid sõdurid võisid minna tagasi koju ja asuda rahuliku töö juurde.

Kuid leidis inimesi, kes tahtsid segada rahvaste rahuilku elu. Ameerikas ja mõnedes teistes kapitalistlikes maades hakkasid kõlama üleskutsed uueks sõjaks, Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlikkude maade vastaseks sõjaks.

Kuid lihtsad inimesed teavad väga hästi, mis tähendab sõda. Sõda toob rahvastele häda ja viletsust. Sellepärast astusidki kõigi maade paremad inimesed välja uue sõja vastu. Nõukogude Liidu, Hiina, Poola, Tšehhoslovakkia ja teiste riikide rahvad, samuti Ameerika ja Inglise töötajad teatasid, et nad ei taha sõda ega lase ka sõda puhkeda. Prantsusmaa ja Itaalia töölised andsid vande, et nad ei hakka kunagi sõdima Nõukogude Liidu rahvaste vastu. Nad keeldusid laadimast laevadele sõjavarustust, heitsid merre tanke ja muud relvastust.

Meie oleme rahu poolt!

Võimsa seinana tõusid kogu maailma rahvad uue sõja vastu. Kõigis maakera osades kõlasid sõnad: «Rahu maailmale!»

Kõigis maailma maades tekkisid rahu eest võitlejate organisatsioonid. Eri rahvaste esindajad sõitsid kokku rahvusvahelistele kongressidele. Töölised, talupojad, teadlased ja kirjanikud — kõik maailma parimad inimesed kõnelesid: «Meie ei luba uut sõda.»

Rahu eest võitlejate esireas seisid ja seisavad nõukogude inimesed. Nõukogude inimesed ja meie valitsus väidavad, et ei ole selliseid, isegi kõige vaieldavamaid küsimusi, mida ei saaks lahendada rahulikult teel, ilma sõjata.

Nõukogude riigi olemasolu esimestest päevadest alates teostab meie valitsus rahu- ja rahvastevahelise sõpruse poliitikat. Juba 1917. aastal oli noore nõukogude võimu esimeseks dokumendiks rahudekreet. Meie maal võeti vastu rahukaitseseadus. See seadus keelab õhutada uut sõda.

Nõukogude inimesed pooldavad rahu. Kuid meie rahvas ja teiste maade kõik paremad inimesed mõistavad hästi, et rahu võib kätte võita ainult rahu eest võideldes.

Maailma rahupooldajate read kasvavad ja laienevad. Rahvad ei taha sõda ja teevad kõik selleks, et maa peal oleks rahu.

* * *

1956. aastal toimus Moskvas Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress.

Kongress võttis vastu tähtsad otsused. Kongress seadis nõukogude rahva ette suured ülesanded.

Kommunistliku partei juhtimisel saavutavad meie maa rahvad uusi edusamme.

Ülesanne.

1. Jutustage võitlusest rahu eest kogu maailmas.
  2. Miks on kõik maailma paremad inimesed sõja vastu?
  3. Tooge näiteid Nõukogude valitsuse rahuarmastavast poliitikast.
-

JÄRELSÕNA.

Õppeaasta ongi lõpul. Lõpeb ka see raamat. Te saite teada sellest määratu suurest teest, mille on läbi käinud meie maa rahvad, saite teada sellest, kuidas elasid nad kauges minevikus, kuidas nad töötasid, kuidas kaitsesid end välisvaenlaste vastu. Te saite teada sellest, kuidas võitlesid meie kodumaa rahvad parema elu eest, kuidas nad kommunistliku partei juhtimisel kukutasid tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu, ehitasid üles sotsialismi ja asusid uue, kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele.

Algab koolivaheaeg. Teil on nüüd palju vaba aega. Hankige endile raamatuid meie kodumaa ajaloost. Lugege neid. Nad jutustavad teile veel palju uut ja huvitavat. Kõnelge täiskasvanutega. Mõned nendest mäletavad veel, kuidas elasid töölised ja talupojad enne revolutsiooni. Enamik nendest võttis osa sotsialistliku ühiskonna ülesehitustööst. Tuhanded täiskasvanud inimesed, keda te kohtate iga päev, võtsid osa Suurest Isamaasõjast fašistlike vallutajate vastu, peksid vaenlasi rindel ja sepistasid võitu tagalas. Palju huvitavat võivad teile möödunud aegadest jutustada täiskasvanud inimesed!

Pidage meeles, et see õnnelik aeg, milles te elate, ei tulnud iseendast. Selle võitsid ägedas võitluses kätte meie esivanemad. Tuhanded inimesed võitlesid teie õnne eest Razini ja Pugatšovi salkades. Dekabristid saadeti hukkamisele ja asumisele. Krasnaja Presnja töölised surid barrikaadidel teie eest.

Teie eest elas ja töötas suur Lenin.

Ärge unustage, et tuhanded mehised nõukogude inimesed, tuhanded kommunistid ja kommunistlikud noored andsid oma elu teie õnne eest. Võitluses vaenlastega langesid Sergei Lazo ja Vassili Tšapajev, Zoja Kosmodemjanskaja ja kangelased-panfilovlased.

Olge oma isade väärilised.

Armastage oma imeilusat kodumaad, meie kommunistlikku parteid, meie suurt rahvast.

PEA MEELES, MILLAL TOIMUSID NEED SÜNDMUSED.

- 1147 Moskva esmakordne mainimine kroonikas.
1240 Kiievi laastamine mongoli-tatari vallutajate poolt ja mongoli-tatari ikke algus Venemaal.
1242 Saksa rüütlite purustamine Peipsi järve jääl.
1380 Mongoli-tatari vallutajate purustamine Kulikovo väljal.
1480 Mongoli-tatari ikke kukutamine.
1670—1671 Talupoegade ülestõus Stepan Razini juhtimisel.
1709 Poltaava lahing.
1773—1775 Talupoegade ülestõus Jemeljan Pugatšovi juhtimisel.
1812 Isamaasõda.
1825 Dekabristide ülestõus.
1861 Pärissorjuse kaotamine.
1870—1924 Elas tööliste ja kõigi töötajate juht V. I. Lenin.
1903 Kommunistliku partei asutamine Venemaal.
1905. a. Tööliste tulistamine Peterburis. Esimese Vene revolutsiooni algus.
9. jaanuar
1917. a. Teine Vene revolutsioon. Tsaarivõimu kukutamine.
veebruar
1917. a. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit.
25. oktoober (7. november)
1922 Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomine.
1936 Nõukogude Liidu Konstitutsiooni vastuvõtmine.
1941—1945 Suur Isamaasõda.
1956 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress.
-

SISUKORD

Sissejuhatus	3
------------------------	---

Vana-Venemaa

1. Kuidas elasid vanad slaavlased	6
2. Vana-Vene riik	9
3. Vanas Kiiervis	10
4. Venemaa killunemine	13
5. Mongoli-tatari vallutajate vallutusretked	14
6. Rootsi ja saksa vallutajate purustamine	17

Vene riigi tekkimine ja laienemine

7. Vene maade ühinemise algus Moskva ümber	20
8. Kulikovo lahing	22
9. Vene riigi tekkimine	24
10. Tsaar ja aadlikud	26
11. Talupoegade pärisorjastamine	29
12. Võitlus poola vallutajatega	31
13. Ukraina taasühinemine Venemaaga	34
14. Siber XVI—XVII sajandil	36
15. Talupoegade ja kasakate ülestõus Stepan Razini juhtimisel	38

Venemaa XVIII sajandil ja XIX sajandi esimesel poolel

16. Võitlus väljapääsu eest Balti merele	41
17. Poltaava lahing	44
18. Suur vene teadlane M. V. Lomonossov	47
19. Pärisorjuslik küla XVIII sajandil	49
20. Talupoegade ja kasakate ülestõus Jemeljan Pugatšovi juhtimisel	53
21. Venemaa laienemine XVIII sajandi lõpul	55
22. Kaukaasia rahvad ja nende liitmine Venemaaga	57
23. 1812. aasta Isamaasõda	60

24. Prantsuse vallutajate purustamine	61
25. Dekabristid	63
26. Rahva vabaduse eest võitlejad	66

Kapitalism Venemaal

27. Pärissorjuse kaotamine	69
28. Kapitalistlikus vabrikus	71
29. Morozovi streik	74
30. Vladimir Iljitš Lenin	76
31. Kommunistide partei asutamine	79
32. Verine pühapäev	80
33. Esimene Vene revolutsioon	82
34. Venemaa rahvaste elu tsaarivõimu ajal	85
35. Esimene maailmasõda	86
36. Rahvas kukutab tsaari	88

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja Kodusõda

37. Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni	91
38. Algas sotsialistlik revolutsioon	92
39. Rünnak Talvepaleele	94
40. Töötava rahva põline unistus on teostunud	96
41. Sotsialistlik isamaa on hädaohus	99
42. Punaarmee võidud	102
43. Purustatud majanduse taastamine	106

NSV Liidu moodustamine ja sotsialismi ühesehitamine

44. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit	109
45. V. I. Lenini surm	111
46. Sotsialistlik tööstus	112
47. Kolhooside organiseerimine	116
48. Kultuuri õitseng NSV Liidus	120
49. Mida andis nõukogude võim Nõukogude Liidu rahvastele	122
50. Nõukogude Konstitutsioon	124

Nõukogude rahva Suur Isamaasõda fašistlike vallutajate vastu

51. Vaenlane tungib peale	126
52. Tagalas ja rindel	129
53. Võit fašismi üle	133
54. Nõukogude Liidu teed kaudu	135

Nõukogude inimesed ehitavad üles kommunismi

55. Meie plaanid	137
56. Meie tööstus	138
57. Meie põllumajandus	142
58. Võitlus rahu eest	143
Järelsõna	146
Pea meeles, millal toimusid need sündmused	147

Сергей Петрович Алексеев и
Владимир Геннадиевич Карцов

ИСТОРИЯ СССР

Учебная книга для 4-го класса

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10

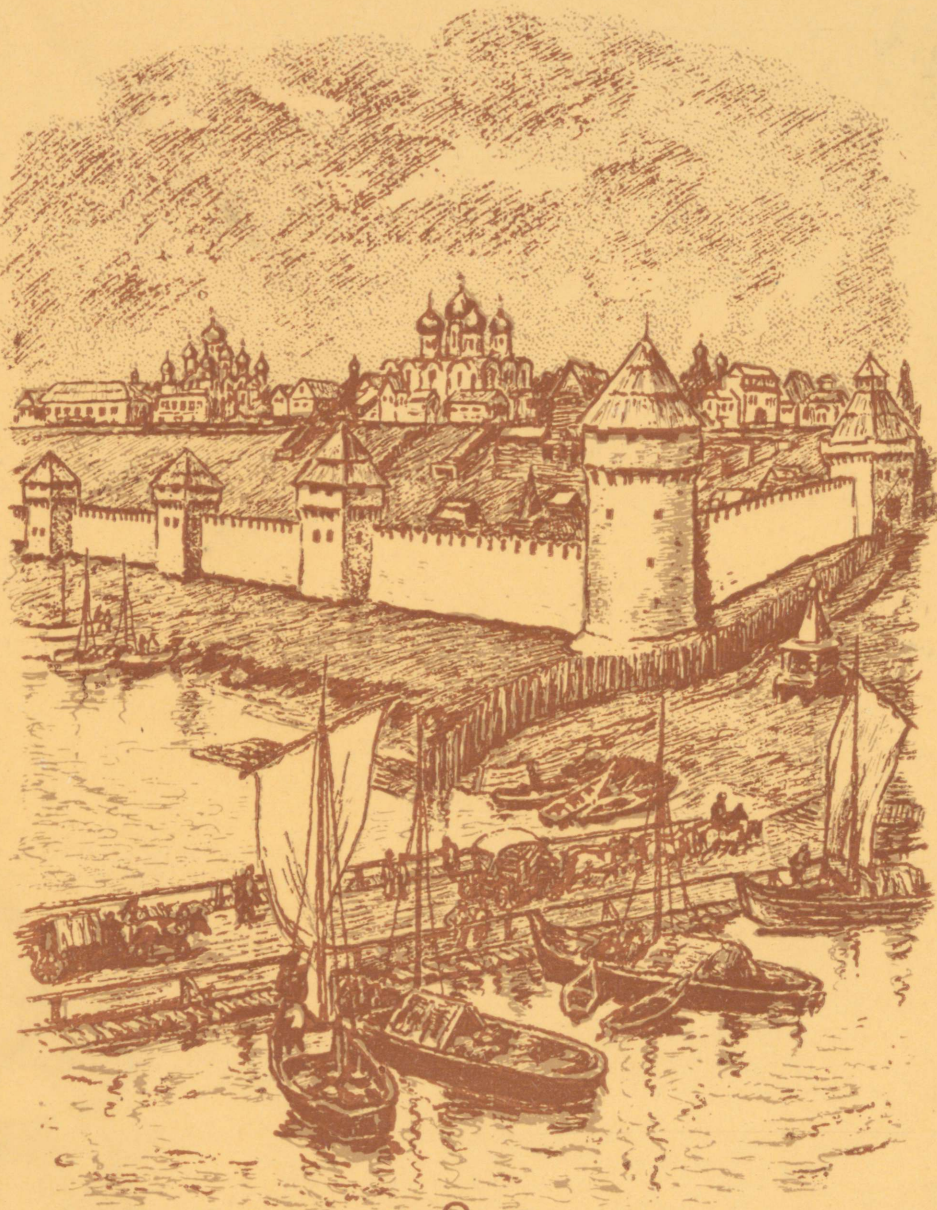
Toimetaja E. Kaarde

Tehniline toimetaja I. Vahtre

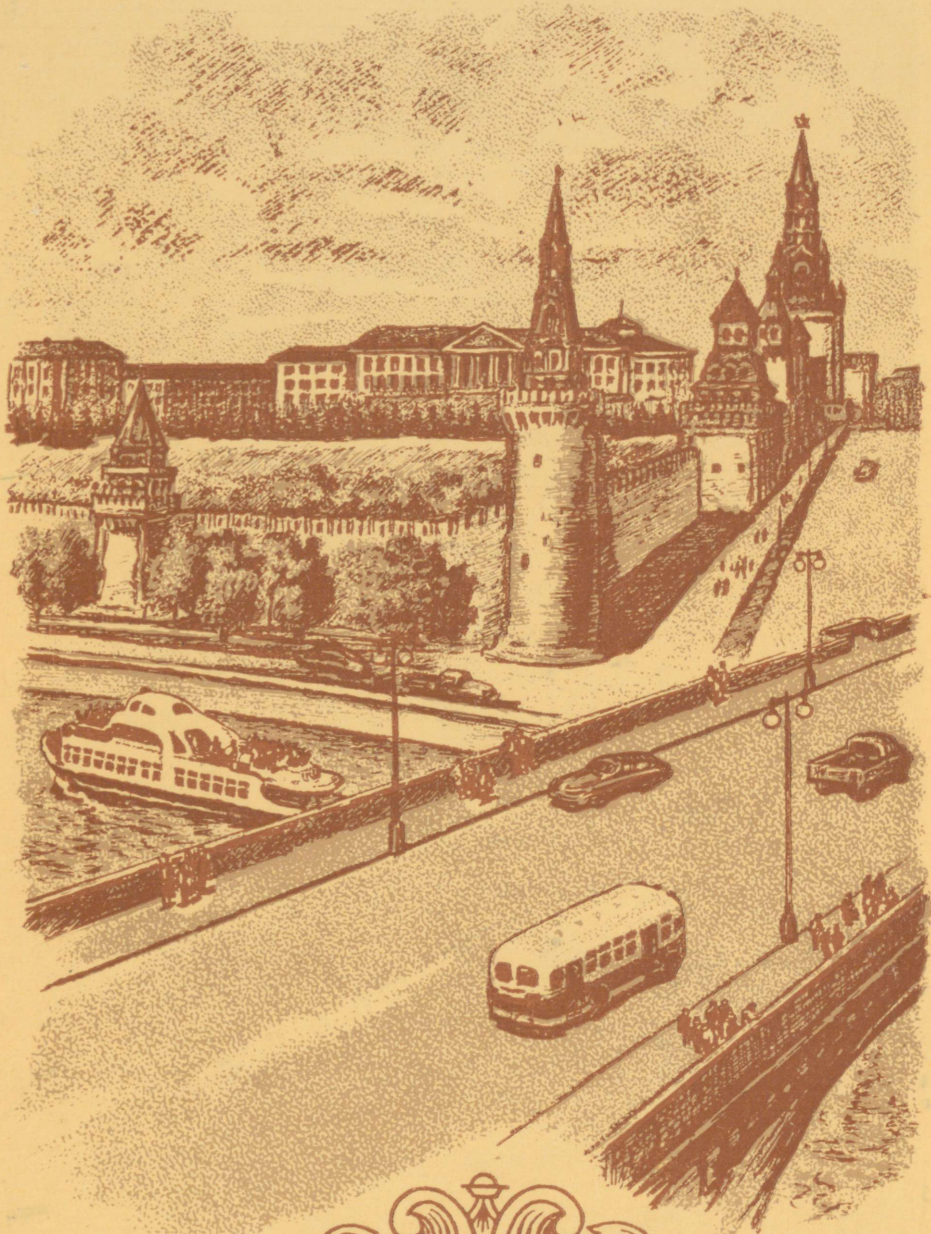
Korrektorid E. Toots ja H. Nassar

Ladumisele antud 26. XII 1958. Trükkimisele
antud 11. III 1959. Paber 60×92, 1/16. Trüki-
poognaid 9,5 + kaardid. Arvutuspoognaid
8,9. Trükiarv 12 500. Tellimise nr. 4351.
Trükikoda «Tartu Kommunist», Tartu, Ülikooli
17/19.

Hind rbl. 3.10

MOSKVA
15. SAJANDIL

MOSKVA
MEIE PÆVIL

Rbl. 3.10

A
22544

7690185

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00769018 5